

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

146382

**SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİNİN KURULUŞU
VE SİYASİ TEŞEKKÜLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

-146382-

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÜNALAN

HAZIRLAYAN

Yasemin GEDİK

ELAZIĞ – 2004

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİNİN KURULUŞU VE SİYASİ
TEŞEKKÜLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Bu 1.../10/2004 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Üye
Yrd.Doç. Dr. S. ÜNALAN
(Danışman)

Jüri başkanı
Yrd.Doç. İsmail ERDOĞAN

Üye
Yrd.Doç. Dr. Adem TUTAR

ONAY
Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Ahmet AKSİN

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİNİN KURULUŞU VE SİYASİ TEŞEKKÜLÜ**

Yasemin GEDİK

Fırat Üniversitesi**Sosyal Bilimler Enstitüsü****İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı****İslam Tarihi Bilim Dalı****2004, Sayfa: 104**

1071 Malazgirt Zaferiyle Anadolu kapıları Türklere açılmış oldu. 1176 Miryakefelon zaferi ise Anadolu'nun bir Türk yurdu olduğunu kesin olarak ortaya koymuştur.

1282 ve 1300 yılları arası Bizans için felaket yılları olup, Batı Anadolu'daki Türk fetihlerinin modelleri olan beylikler bu dönemde şekillenmiştir. Saruhanoğulları da bu modellerden biri olup 1313 yılında Manisa'yı zapt ederek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Zaman zaman diğer beyliklerin egemenliği altında yaşamış, zaman zaman da bağımsızlığını elde ederek II. Murad zamanına kadar varlığını sürdürmüştür.

Saruhan Beyleri ilme büyük önem vermiş, olanakları ölçüsünde birçok medrese inşa ettirmişlerdir. Çeşitli imar faaliyetlerinin vücut bulduğu Saruhan Beyliği, Anadolu'nun Türkleşmesinde mühim rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Saruhan Beyleri, Manisa, İlim, Kültür.

SUMMARY

Master Thesis

**THE FOUNDATION OF SARUHANOĞULLARI PRINCIPALITY AND ITS
POLITICAL ORGANIZATION**

Yasemin GEDİK

The University of Fırat

Social Sciences Institute

Main Science Branch of Islamic History

2004, Page : 104

Thanks to the Malazgirt Victory in 1071, doors of Anatolia were opened to Turks and the Miryakefalon Victory in 1176 certainly proved Anatolia to be a Turkish country.

The years between 1282 and 1300 were full of disasters for Byzantium and the principalities which were the models of Turkish conquests in Western Anatolia were shaped in these years. Saruhanoğulları Principality is one of these models which declared its independence by conquering Manisa in 1313. It sometimes lived under the sovereignty of other principalities, and sometimes lived freely till 2nd Murad's period.

Saruhan Principals paid great attention to science and built medresses as many construction activities took place, played an important role in Turkifying Anatolia.

Key Words: Saruhan Principals, Manisa, Science, Culture.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI

ÖZET	I
SUMMARY	I
İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
TÜRKLER VE ANADOLU'NUN DURUMU, TÜRKLERİN ANADOLU'YA GELİŞLERİ VE SARUHANOĞULLARINA TESİRİ YÖNÜNDE ANADOLU'DA KURULAN TÜRK DEVLETLERİ.....	1
A. TÜRKLERİN ANAYURDU.....	1
B. TÜRK FETHİNİN DAYANDIĞI PRENSİPLER	2
C. SELÇUKLU TÜRKLERİNDEN ÖNCE ANADOLU	4
D. BÜYÜK SELÇUKLU İMPARATORLUĞU VE ANADOLU	5
E. ANADOLU SELÇUKLULARI VE ANADOLU	8
F. ANADOLU'DA KURULAN BEYLİKLER.....	14
1. Karamanoğulları (1256–1486).....	14
2. Candaroğulları (1309–1461)	16
3. Germiyanogulları (1300–1428)	17
4. Karesi Beyliği (1300–1336).....	18
5. Aydınoğulları (1308–1403).....	20
6. Menteşe Beyliği (1303–1425).....	22
7. Eşrefoğulları (1280–1326)	23
8. Hamidoğulları (1280–1391).....	24
9. Ramazanoğulları	25

10. Taceddinoğulları	25
11. Pervaneoğulları	26
12. Sahip Ataogulları Beyliği	26
13. Alaiye Beyleri	27
14. Çobanoğulları (1227–1309).....	27
15. İnançoğulları (Lâdik Beyleri)(1227–1309)	28
16. Dulkadiroğulları (1337–1522).....	28
17. Eratna Devleti (1344–1381).....	29
18. Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti (1381–1398)	30

BİRİNCİ BÖLÜM

SARUHANOĞULLARI'NIN KURULUŞU HÜKÜMDARLARI VE OSMANLILAR İLE İLİŞKİLERİ

A. MANİSA İLİNİN KURULUŞ TARİHÇESİ ADININ KAYNAĞI VE İLİN YERLEŞİM ALANI SARUHANOĞULLARININ KURULUŞU	32
1. Manisa'nın Kuruluş Tarihçesi.....	32
2. Manisa İli'nin Yerleşim Alanı.....	35
3. Manisa İsminin Kaynağı.....	36
4. Saruhanoğulları'nın Menşei	37
5. Saruhanoğulları'nın Yayıldıkları Coğrafi Alan.....	38
6. Saruhanoğulları'nın Kuruluşu	39
a-Saruhan Bey Dönemi.....	43
b-Ali Paşa.....	45
c-Süleyman Bey.....	45
B. SARUHANOĞULLARININ GELİŞMESİ.....	47
1. Fahrettin İlyas Bey Dönemi	47
2. Muzaferttin İshak Bey Dönemi.....	50
C. SARUHAN BEYLİĞİNİN ZAYIFLAMASI	53

1. Orhan Bey Dönemi.....	53
2. Hızırşah'ın İlk Dönemi.....	54
3. Orhan Bey'in İkinci Dönemi.....	56
4. Hızırşah'ın İkinci Dönemi.....	57
5. Saruhan Bin İshak Devri	58
6. Yakup Han Dönemi.....	59
D. İBN BATUTA VE EL-ÖMERİ'NİN SARUHAN HAKKINDA NAKLETTİKLERİ	60
E. SARUHAN BEYLİĞİNİN YIKILIŞI	61
1. Saruhanoğlu Beyliğinin Yıkılışı	61
2. Saruhan Tahtına Oturan Osmanoğulları.....	62
3. Mehmet Çelebi'nin İfadeleriyle Saruhanoğullarını Yıkıldığı Dönem ..	63
İKİNCİ BÖLÜM	
SARUHANOĞULLARINDA DEVLET YAPISI.....	65
A. SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİNİN İDARİ YAPISI	65
B. SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİNİN EKONOMİK YAPISI	66
C. SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİNDE TOPRAK YÖNETİMİ	68
D. SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİNDE ORDU	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SARUHANAOĞULLARINDA İMAR, KÜLTÜR VE MEVLEVİLİK FAALİYETLERİ	70
A. İMAR FAALİYETLERİ	70
1. Saruhanoğulları Şehirleri	70
2. Saruhanoğulları Köyleri	71
B. SARUHANAOĞULLARI'NDA KÜLTÜREL FAALİYETLER	72
1. Camiiler	73
2. Mescidler	78
3. Medreseler	80
4. Türbeler	81
5. Çeşmeler	82
6. Hamamlar	83
7. Köprüler	84
8. Zaviyeler	84
9. Ahşap Sanatı	89
C. MEVLEVİLİK VE SARUHANAOĞULLARI BÜYÜKLERİ	90
1. Eski Mevlevihane	94
2. Saruhanoğlu Devri Büyükleri	94
SONUÇ	96
BİBLİYOGRAFYA	98
İNTERNETTEN ALINAN KAYNAKLAR	103
ÖZ GEÇMİŞ	104

ÖNSÖZ

Saruhanogulları Beyliği, Anadolu'nun tarihinde önemli rol oynayan beyliklerden biridir. Selçuklu hükümdarı tarafından Bizans hududuna iskan edilen, Harzemli bir Türk aşiret reisi olan Saruhan Bey tarafından kurulmuştur. 1313 yılından II.Murad devrine kadar varlıklarını inişli-çıkışlı devam ettirmişlerdir. Osmanlı hakimiyetinin tesisi ile Manisa, XVI.asrın sonlarına kadar Osmanlı şehzadelerinin saltanat tecrübesi kazandıkları Batı Anadolu bölgesinin en mühim siyasi merkezlerinden biri olmuştur.

Denizcilik alanında mahir bir beylik olup, güçlü donanmasıyla beyliklerinin sınırlarını oldukça genişletmişlerdir. Siyasi ve askeri başarılarını ilim, kültür ve imar faaliyetlerindeki başarılarla daha da pekiştirmişlerdir.

Bu çalışmanın giriş bölümünde, Saruhanogulları Beyliği'nden önce Anadolu'nun durumu ve Anadolu'da kurulan beylikler hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştık. Birinci bölümünde Saruhanogulları Beyliğinin kuruluşu, hükümdarları ve Osmanlılarla ilişkilerine değindik. İkinci bölümünde devlet yapısından bahsettikten sonra, üçüncü bölümde ilim, kültür, imar faaliyetleri ve mevlevilik konularını ele aldık.

Yüksek Lisans yapmam için beni teşvik eden, her konuda yardımını esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım saygı değer Hocam Yrd.Doç.Dr. Sıddık ÜNALAN'a maddi ve manevi desteğiyle bana sürekli moral veren ve tezi tamamlamamda büyük emeği olan eşim İbrahim GEDİK'e teşekkürlerimi sunarım.

Yasemin GEDİK.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.mad	: Adı geçen madde
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
İA.	: İslam Ansiklopedisi
Mad.	: Madde
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
?	: Tarihsiz

GİRİŞ

TÜRKLERİN ANADOLU'YA GELİŞLERİ VE ANADOLU'DA KURULAN TÜRK DEVLETLERİ

A. TÜRKLERİN ANAYURDU

Türklerin ana yurdu denince ilk akla gelen Orta Asya'dır. Türkler, Türk adı altında tarih yüzüne çıktıkları vakit Orta Asya'da, yani Altay'larda bulunuyorlardı. Bundan sonraki tarihleri de hep bu havalide dev bir surette geçmişti. Fakat bundan, tarihten evvelki devrelerde de burada durdukları neticesini çıkaramayız. Daha eskiden bazı yabancı bilim adamlarından Vambery Armin'den nakledildiğine göre Türklerin anayurdunun "Sayan Dağları" ile "Altay Havalisi" olduğunu yazmaktadır. Ober Hammer de Türklerin anayurdunun Altaylar olduğunu kaydetmektedir. Anayurdun daha şarkta, yani Altayların doğusunda veyahut Çin'in şimalinde arayan tarihçilerimizde bulunmaktadır. Son zamanlarda bir Fin tarihçisinin de görüşüne göre Anayurdumuzun Asya'nın şarkında Kingan Dağı'nın doğu ve batı taraflarında aranması hakkında görüş belirtmektedir¹.

Türk, tarihi yapmış fakat kendi tarihini yazmamıştır. Bundan dolayı Türk Tarihi'ni hep yabancı eserlerde aramak mecburiyetinde kalmışızdır. Yabancı kavimler de Türkçe isimleri kendi şivelerine göre tahrif etmişler ve bu tahrif bazen öyle şekil almış ki, bu sözün Türkçe'sinin ne olabileceği bile kestirilememiştir. Bundan dolayı Millî Tarihimize hiç de benzemeyen bir takım özel isimlere tesadüf etmekteyiz. Mesela; Çin Tarihçilerinin Sa-po-lia diye kaydettiği hükümdar adının "İspara" olduğu anlaşılmıştır. İşte tüm bunlar, Türklerin tarihini yazmamasından kaynaklanmaktadır².

Bugün dünya yüzünde oldukça dağınık biçimde milyonlarca Türk yaşamaktadır. Aynı dili konuşan ve aynı kandan olan bu millet herhalde tarihten evvelki devirlerde Asya'nın bir noktasında müşterek bir hayat geçirmekteydi. İşte bu Türk birliğinin olduğu yer, Türklerin Anayurdudur. Anayurdumuzun Kingan Dağları olduğunu yazan Fin düşünürü Ramstedt, Türk birliği'nin de burada olduğunu, Moğol, Tunguz ve Karalıların da bu birliğe dâhil olduğunu yazmaktadır³.

¹ Hüseyin Namık Orkun, *Türk Tarihi*, Ankara, 1946, s. 13.

² Orkun, a.g.e., s. 5.

³ Orkun, a.g.e., s. 17.

Türk ırkı europik ırklar içindedir. Umumiyetle bu şekilde ifade edilir. Türkler, orta boylu, geniş omuzlu ve son derece çevik insanlardır. Yaşlandıkça şişmanlamaya mütemayil olan Türklerin kafatası 80–85 civarındadır. Alınları yüksek, burunları narin ve bazen de gaga şeklinde olup iki tarafı şişkindir. Gözler küçük ve arkaya yapışıktır. Saçlar ekseriyetle koyu siyahtır. Bıyık ve sakal pek sık değildir. Bu verilen tavsif asla bir mahiyet kesbetmez⁴.

B. TÜRK FETHİNİN DAYANDIĞI PRENSİPLER

Doğudan gelen Horasan erleri denen ateşli tarikat propagandacıları, imanlarını Türklere aşlamaya ve onlara hükmetmeye pek çabuk muvaffak oldular. İslam dini ile bağları gevşek olan bu göçebe kitleler, bıkmak ve usanmak bilmeyen bu tarikat mürşitlerine derhal samimiyetle bağlanıyorlar ve temsil ettikleri tarikatı imanla benimliyorlardı. Bu bağlanma ve benimseme onlara çok yüksek menfaatler vaat ediyordu. Bu gazi dervişler, emirleri altına giren kitlelere önce yegâne gaye olarak cihad ve İla-yı Kelimetullah umdelerini aşıyor, sonra da bu umdelerin gerçekleşmesi için gerekli bilgi ve tecrübeyi veriyor, yolu gösteriyor, teşkilatlandırıp sevk ve idare ediyorlardı. Alp ve Abdal gibi unvanlar taşıyan bu mürşitler, önce Bizans topraklarını savaşla feth ediyor ve sonra da onları tamamen İslam-Türk toprağı haline getirmek için muazzam bir faaliyet içine giriyorlardı. Türk derviş-gazileri bir şehri veya memleketi fetheder etmez, derhal bir kısmı oraya yerleşiyor, kalan kısmı ise daha ileriye doğru yürüyordu. Arkadan daima taze kuvvetler geldiği ve en ateşli kuvvet en ileriye sevk edildiği için bu yürüyüşün ardı arkası kesilmiyordu⁵.

Fethedilen topraklarda Türkler, özellikle şehirlere yerleşirlerdi. Eğer şehir sulhan teslim olursa İslam Hukukuna göre ahalişi hiçbir şekilde rahatsız edilmezdi. Eğer harben alınmışsa Türk kumandanının takdir ve emrine göre Hıristiyanlar cezalandırılırdı. Şehri savunan askerlerin hepsi esir alınır, bazıları idam edilirdi. Bazen şehir yağmasına müsaade edilirdi. Yağma en az bir saat, en çok üç gün olurdu. Fakat bu suretle de ahaliye gadredilememeye çalışılırdı. Çünkü Türklerin menfaati yerli halkı kazanmaktı ve zulmetmek İslam'a tamamen aykırıydı. "Düşmanına galip geldiğin vakit, bu zaferin zekâtı olarak onu bağışla" düsturu İslam siyasî hukukunun düsturlarındandı.

⁴ Geniş bilgi için bkz: Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1993; Orkun, a.g.e., s. 17.

⁵ Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev: Yıldız Moran) İstanbul 1979, s. 21

Sulhan alınan şehrin en büyük kilisesi camie tahvil edilir, buna karşılık Hıristiyanlara yeni bir mabet yapma izni verilirdi. Bundan başka Hıristiyanların menfaatlerine dokunulmazdı. Şehir düşer düşmez, kale üzerinden ezanlar okunur, müteakiben ilk Cuma günü büyük bir merasimle Cuma namazı kılınıp padişahın adı hutbede anılır ve Allah'a şükredilirdi. Camilerin etraflarına medreseler ve mektepler, şehrin fethini temin eden gazi-dervişlerin mensup oldukları tarikatın tekkesi, hastaneler, kervansaraylar, imarethaneler, çeşmeler, yollar, köprüler inşa edilir, derhal İslamî tedris ve propagandalar başlar, içtimaî yardım müesseseleri çalışmaya koyulurdu. Türkler, girdikleri toprağa sulh ve sükun, mutlak bir asayiş getirilerdi.

Bu şekilde Türk boyları, zamanla Hıristiyan topraklarında gittikçe daha kesif olarak yerleşirler ve bir müddet sonra Hıristiyan ahaliyi azınlıkta bırakırlardı. İşte bu şekilde Osman Gazi ile oğlu ve halefi Orhan Gazi, Anadolu'nun henüz Türkleşmemiş kuzey-batı köşesini, Marmara Bölgesindeki son Anadolu topraklarını Türkleştirmişlerdir.

Türk idaresinde yaşayan yerli ve hemen hepsi Hıristiyan ahaliye gelince, bunlar büyük müsamaha içinde hayatlarını devam ettirirlerdi. Harp halinde iken Hıristiyanlarla meskûn Türk topraklarından geçen Türk askerlerinin ahaliyi herhangi bir surette rahatsız etmesi idam ile cezalandırılırdı. Bu titizlik çok kere Türk askerleri düşman topraklarında iken de gösterilirdi. Kanunî devrinde dikkatsizlikle atını bir Hıristiyan'ın tarlasına bırakıp ekini yedirten bir yeniçerinin idamı meşhurdur. Sulh zamanında ise Hıristiyan haksızlık gördüğü Türk'ü kadıya şikâyet etmek suretiyle hakkını elde ederdi.

Dini bir müdahale ve tazyik yapılmazdı. Gayrı Müslimlerden kendilerini koruma ve askere alınmama karşılığında cizye denilen hususi bir vergi alınırdı. Cizyeden fakirler, sakatlar, hastalar, ihtiyarlar, çocuklar, kadınlar, rahipler ve padişahın fermanıyla çeşitli sebeplerden dolayı vergiden muaf tutulmuş şahıslar veya belirli bir toprağın ahalişi muafı. Devletin milyonlarca gayrı müslim tebaası olduğu için cizye büyük bir meblağ tutardı.

Hıristiyanlar dini cemaat ve teşkilatlarını muhafaza ederlerdi. Kendi aralarındaki her türlü meseleyi, kendi mahkemelerinde hallederlerdi. Ancak bir Türk ile Hıristiyan arasındaki meseleye Hıristiyan mahkemesinin bakma selâhiyeti yoktu⁶.

⁶ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. I, İstanbul, 1994, s. 33-34-35.

C. SELÇUKLU TÜRKLERİNDEN ÖNCE ANADOLU

Üç tarafı denizlerle, bir tarafı kara ile çevrili olan Anadolu'muz, Asya'nın Avrupa'ya uzanmış eli gibi büyük bir yarımadadır. Bu nedenle tarih boyu bütün uluslar verimli ovaları ve çok önemli coğrafi konumundan ötürü buralara sahip olmak istemişler⁷.

Tarihin değişik dönemlerinde yabancı kavimler tarafından işgal edilmiş ve bu ülkede birçok devlet kurulmuştur. Ancak bunların hiçbirisi burasının Türkler tarafından fethedilerek bir Türk Devletinin kurulması ve Türklerin ikinci Anayurdu olması kadar dünya tarihinde büyük sonuçlar meydana getirmemiştir. XI. yüzyılın başlarında Selçuklu Türklerinin fethine başlamalarından çok önce Anadolu bir süre Müslüman akınlarına hedef olmuş ve bu akınlar Türk fethine zemin hazırlamıştır. İlk İslam fetihleri sırasında Fırat'ın doğusundaki kısımları ele geçirilmiş ve Armeniye vilayeti kurulmuştur. Diğer yandan Tarsus'tan doğuya kadar Toroslar'ın güney kısımları da Emeviler zamanında Müslümanların eline geçmiştir. Hemen her yıl, yaz ve kış Anadolu içlerine akınlar yapılıyor ve bazen de kalabalık ordular Ege ve Marmara kıyılarına kadar ilerliyorlardı. Abbasiler zamanında da bu gazalara büyük önem verilirdi. Sığur denilen sınır bölgelerine ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen birlikler yerleştiriliyor ve bunlara sefer yapılıyordu Sınır kentlerine yerleştirilen birlikler arasında Maveraunnehir'den gelmiş çok sayıda Türk vardı. Diğer yandan Halife Me'mun'dan itibaren Abbasi ordusuna alınan Türkler de halifelerin ve büyük komutanların emrinde Anadolu seferlerine katılıyorlardı. Dolayısıyla Selçuklulardan önce Anadolu'ya Türkler girmeye başlamıştır. Müslümanların yüzyıllarca yaptıkları bu gazalar, Anadolu'yu oldukça yıpratmış ve nüfusça büyük kayıplara neden olmuştur⁸.

Özellikle VI. yüzyıl ve VII yüzyılın başlarında meydana gelen İran-Bizans mücadeleleri Anadolu için bir felaket olmuş ve bu ülkenin kent ve kasabalarının büyük bir bölümü harabe olmuştur. Bunu izleyen İslam-Bizans mücadeleleri ise birkaç yüzyıl sürmüş ve bu mücadeleler nüfus bakımından büyük kayıplara neden olmuştur. Hemen her yıl, hatta yaz ve kış bazen bizzat halifelerin, büyük komutanların ve sınır garnizonlarının yaptıkları seferler kentlerin çoğunu harabe haline getirmiş, ülkenin nüfusunu çok azaltmış ve bazı bölgeleri ıssız hale getirmiştir. Türkler geldiklerinde

⁷ Celal Aydın, *Türkiyemiz: Tarihi, Coğrafyası ve Turistik Yönüyle*, Ankara, 1973, s. 2.

⁸ Hakkı Dursun Yıldız, *Anadolu Uygarlıkları Ansk.*, 1982, C. III, s. 566.

Anadolu'yu ıssız halde buldular ve kentleri yeniden kurarak bayındır hale getirip, kendilerine vatan edinmişlerdir⁹.

D. BÜYÜK SELÇUKLU İMPARATORLUĞU VE ANADOLU

Selçukiler, tarihte büyük ve şumullû rol oynayan çok cevval ve hareketli bir hayat geçiren Oğuzlardandır.

Selçuklu Türkleri; Türk Tarihi, İslam Âlemi ve Dünya Tarihi bakımlarından dikkate şayan bir faaliyet göstermişlerdir. Devletin fiilen kurucusu Tuğrul Bey'dir. Tuğrul Bey'in bu devleti kuruşu ve bağımsızlığını ilan edişine denk gelen yıllarda en büyük hizmet şerefi Selçuk Bey'e aittir. Uygur Hükümeti tebaasından olan Dakak'ın oğlu Selçuk Bey, Uygur Hanı'nın dikkatini çekerek subaşılığına nail oldu.

Vazifesini hakkıyla ifa eden Selçuk Bey sür'atle göze batmaya başlaması üzerine vazifesini emniyetle göremedi ve ilk fırsatta Seyhan Nehri kenarında Cent şehri yakınlarına yerleşti. Bir süre sonra burada Müslümanlığı kabul etti.

Anarşi içerisinde çalkalanan Maverâünnehir'de Selçuk Bey'in kazandığı zaferler, şöhretini yaydı. Türk ananelerinde kudret ve cesaretle tanınan bir "Başbuğ" meydana çıkar çıkmaz derhal Türk Aşiretleri Selçuk Bey'in bayrağı altında birleştiler. Selçuk Bey'in dört oğlu vardı, bunlardan Mikail, bir kale muhasarasında şehit olunca, muhabbetini Tuğrul ve Çakır (Çağrı) Beylere bağlamıştı¹⁰.

Tuğrul ve Çağrı Beylerin mahiyetindeki Türkmenler Maverâünnehir'de kötü duruma düşmüşlerdi. Bu iki kardeş kendileri için daha elverişli sahalar bulmak üzere bir keşif seferi yapmaya karar verdiler. Tuğrul Bey'in taarruza uğramayacağı sahalara çekilirken, Çağrı Bey 3.000 kişilik bir süvari kuvveti ile batıya, Anadolu'ya doğru hareket etti. Çağrı Bey, Horasan ve Azerbaycan'ı geçerek 1018 yılında Van Gölü'ne egemen olan Ermeni Vaspurakan topraklarına girdi. Nahçıvan Bölgesinde Gürcü kuvvetleri savaşa cesaret edemeyip çekildikleri için ve daha kuzeyde onları durdurmaya çalışan Ani Ermeni Krallığının Beçni Kalesi komutanı Vasak Pahluvanî'nin ordusunu yendi. Bu yenilgi üzerine Ermeniler yurtlarını terk ederek Orta Anadolu'ya gittiler. Çağrı Bey, Ermeni ve Gürcü ülkelerinde bir süre kaldıktan sonra Maverâünnehir'e

⁹ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 566, 569

¹⁰ Ahmet Zuhûri Danışman, Büyük Türk Tarihinden: Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, İstanbul, 1955, s. 91-92-93.

Tuğrul Bey'in yanına döndü. Çağrı bey'in hem askeri kuvvetini göstermek, hem de ganimet elde etmek bakımından başarı ile sonuçlana bu keşif seferi, Anadolu'da Türklere karşı koyabilecek bir kuvvetin olmadığını ve buraya yerleşebileceklerini açıkça ortaya koymuştur. Bu ilk keşif seferinden sonra Anadolu'ya akınlar devam etmiştir.

1040 Dandanakan Savaşı ile Selçuklular bağımsız bir devlet kurduktan sonra Anadolu gazalarına daha büyük bir önem vermiş ve burasını sistemli bir fethe koyulmuşlardır. Bu tarihten sonra Anadolu'ya keşif akınları yapılmıştır¹¹. Tuğrul Bey 1043'te Kazvin'e geldiği zaman onun boyun eğme önerisini reddeden Oğuzlar, ertesi yıl yeni göçlerle kuvvetlendi ve büyük kitleler halinde Doğu Anadolu'ya girdiler. Bir çağdaş yazar, "Türkistan'dan kartal gibi hızlı atlara binmiş ordular ortaya çıktı" diyerek akıncıları tasvir ediyor. Van ve Erzurum bölgelerine akınlar yaparak bol miktarda ganimet ele geçirdiler. Diğer Oğuz Boyları Diyarbakır yönünde ilerleyerek Meyyafarikin, (bugünkü Silvan) Mardin ve Cizre'ye ulaştılar¹².

Tuğrul Bey, ya askerin başında olacak veyahut kumandanlarını sevk etmek suretiyle Doğu Anadolu'ya birkaç sefer yapmıştı. Alparslan'ın cülusundan sonra bu tecavüzler artmış, Türkler Kızılırmak'a kadar sokulmuşlardı (1059-1069).

Artık Anadolu'nun kaderi tayin olunmak üzereydi. Bizans İmparatorluğu için Anadolu'yu muhafaza etmek güçleşiyordu. Bu sırada Bizans tahtına Romanos Diyogenis geçmişti. Kayser Romanos kendinden evvelki hükümdarların yüzünden Anadolu'nun elden çıkmak üzere olduğunu anlamış ve büyük bir ordu toplamıştı¹³. Türkleri Anadolu'dan attıktan sonra Selçukluların başkentine kadar gitmeyi düşünerek uzun hazırlıklardan sonra 13 Mart 1071 yılında büyük bir ordu ile İstanbul'dan hareket etti. Bizans ordusu çeşitli ırk ve dinlerden oluşmasına karşın Alparslan'ın ordusunda her bakımdan birlik vardı. Alparslan'ın barış çabaları sonuç vermeyince sayı bakımından büyük fark olan iki ordu, 26 Ağustos 1071 Cuma günü öğleden sonra tekbir sesleri arasında savaş başladı. Turan taktiğiyle Bizans ordusu kısaç içine alınarak büyük bir hezimetle uğratıldı. Sultan Alparslan, İslam ve Batı dünyasında büyük yankılar

¹¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1993, s. 343 vd; Cafer Çiftçi, "XIV. Yüzyılda Anadolu'da Uç Beyliklerinin Siyasî ve İktisadî Faaliyetleri", *Türkler*, C. VII, Ankara, 2002, s. 393.

¹² Yıldız, *Anadolu Uygarlıkları Ansk.*, C. III, s. 566-567.

¹³ Danışman, a.g.e., s. 98.

uyandıran bu büyük zaferi ile Türk yurdu haline gelecek olan Anadolu'nun geleceğini tayin etmiş oluyordu. Anadolu'nun kapıları Türklere açıldıktan sonra buraya büyük bir Türk göçü başlıyor ve yeni yeni Türk devletleri kuruluyordu¹⁴.

Malazgirt (1071) Zaferinden sonra Selçuklu otoritesi altında Türk boylarının adeta sınır boyunda dar bir yere kapanmış, yerdeki gediğin açılmasıyla beraber bir sel gibi Anadolu'nun en ücra uçlarına kadar yayıldıkları tarihçilerin genel kabulüdür¹⁵. Anonim bir Bizans kaynağı, "Kara ve deniz, sanki bütün dünya kafir barbarlar (Türkler) tarafından işgal edildi ve ıssızlaştırıldı. Onlar doğunun bütün köylerini, evlerini kiliseleriyle birlikte yağma ve tahrip ettiler" ifadesi ile istila karşısında görüş ve duyularını belirtir. Başka bir müellif ise eski akınlardan farklı olarak, Türklerin Anadolu'ya artık bir yağmacı değil, feth ettikleri bölgenin hakiki sahibi sıfatıyla girdiklerini beyan ederken daha objektif ve isabetli bir görüş ortaya koyar. Malazgirt zaferini izleyen 5-6 yıl gibi kısa bir zamanda Anadolu'nun büyük bir bölümü artık Türklerin egemenliğine geçmiş bulunuyordu. Yine bu kısa dönemde merkez İznik olmak üzere Anadolu Selçukluları, Erzurum'da Saltukoğulları, Orta Anadolu'da Danişmentliler, Erzincan ve Divriği'de Mengücekler gibi devletler kuruluyor ve Anadolu'nun fethini tamamlayarak burasını ikinci bir Türk yurdu haline getiriyorlardı¹⁶.

Malazgirt zaferini izleyen ilk çeyrek yüzyılda gelip yerleşen Türklerin sayısı yerli halktan daha fazlaydı. Bu sayededir ki bu yeni ülke kısa zamanda tam anlamıyla bir Türk vatani haline gelmiştir. Selçuklularda hükümet sülalesine mensup kimseler çeşitli vilayetlerin idarelerine tayin olunurlardı. Bunlar, Alparslan ve Melikşah zamanında merkez kuvvetli olduğu için merkeze karşı itaatsizlik etmemişlerdi. Fakat Melikşah'ın vefatı ile birdenbire bu büyük imparatorluk karıştı vilayetlerdeki Selçuklu Prensleri süratle bağımsızlık gayreti içine girdiler. Melikşah'ın beş yaşındaki oğlu tahta çıkarılınca istiklal hareketleri daha da arttı. Melikşah'ın on dört yaşındaki oğlu Berkayaruk, Mehmed ve Sancar adlı üç kardeşin post kavgalarıyla koca imparatorluk karmakarışık ve huzursuz bir hale düştü¹⁷.

¹⁴ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 568-569.

¹⁵ Paul Wittek, Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu, Çev. Fahriye Arık, İstanbul, 1947, s. 16.

¹⁶ Osman Turan, Selçuklular ve İslamiyet (Selçuklular Zamanında Türkiye), İstanbul, 1980, s. 74-75.

¹⁷ Danişman, a.g.e., s. 101.

Sultan Sancar zamanında imparatorluk yeniden Melikşah dönemi gibi parlamıştı. Sancar büyük bir Türk kahramanıydı; fakat idaresi zayıftı. Komşu devlet ve aşiretlerle münasebetlerinde hataları olmuştu. Sancar'ın erkek evladı olmadığı için tahta, hemşirezadesi Mahmut geçti. Fakat artık saltanatın şirazesi bozulmuştu. Bir müddet daha Sancar'ın köleleri tarafından bu hükümet devam ettirildiyse de 1187 tarihinde Harzemşahlılar tarafından tamamen ortadan kaldırıldı¹⁸. Trakya'da Çorlu, Keşan, Pınarhisar, Babaeski, Lüleburgaz, 1361'de Edirne ile beraber fethedilen yerler arasına dahil edilmişlerdir. Anadolu sahilindeki Biga 1372'de, Çatalca yine aynı yıl, Kırklareli ve Vize 1368'de, Şile ise 1369 yılında Osmanlıların hakimiyetine gireceklerdir. 1372 yılında payitahtın Bursa'dan Edirne'ye taşınması ve şehrin imarıyla birlikte fetihler Balkanlara doğru iyice gelişecektir. 1368'de Edirne'nin başkent olması ile birlikte bilhassa Karesi yöresinden Trakya'ya nüfus kaydırması başlamış, böylece fethedilen yerlerin nüfus olarak Türkleşmesi sağlanmıştır. Murad Hüdavendigâr ve Yıldırım Beyazid zamanında Balkanlarda gelişen fetihler sırasında Saruhan, Aydın ve Menteşe yörelerinden Trakya ve Balkanlara doğru Anadolu'dan devamlı nüfus nakilleri olacaktır¹⁹.

E. ANADOLU SELÇUKLULARI VE ANADOLU

Büyük Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey, Selçuk'un oğlu Arslan oğlu Kutalmış'ı Azerbaycan ve Eran taraflarına göndermişti. Kutulmuş, Doğu Anadolu fethi işini başardı ve kuvvetlenerek büyükçe bir servet sahibi oldu. Servetine güvenerek istiklal hevesine kapıldı ve Tuğrul Bey'in son zamanlarına doğru İran üzerine yürüyerek isyan etti. Bu sırada Tuğrul Bey ölmüş ve Alparslan Bey onun yerine geçmişti. Alparslan ile aralarında meydana gelen savaşta öldü (1063). Alparslan asi Kutulmuş'un evladını katletmek istediye de veziri Nizam-ulmülk onu bu fikrinden vazgeçirdi²⁰. Süleymanşah'ın Anadolu'ya ne suretle geldiği hakkında birbirinden farklı iki görüş vardır.

1. Süleymanşah'ın babası Kutalmış, Alp Aslan'a karşı giriştiği saltanat mücadelesinde mağlup düşünce oğulları Bizans hududuna sürüldüler. Bir müddet Urfa

¹⁸ Danişman, a.g.e., s. 103.

¹⁹ Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi" *Türkler*, C. VI, Ankara, 2002, s. 183.

²⁰ Geniş bilgi için bkz. Feridun Nafiz Uzluk, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara 1952; Danişman, a.g.e., s. 139

havalisinde sönük bir hayat geçiren Kutalmış'ın oğulları 1074 yılında etrafında topladıkları kalabalık Türkmen gruplarıyla hareket ederek önce Güney Anadolu'da, daha sonraları ise Orta Anadolu'da fetihlerde bulundular. Bu sırada Bizans imparatorluğunun vaziyeti iyi değildi. Anadolu ve İstanbul'da birtakım dini ve siyasi mücadeleler oluyor, saltanat kavgaları ve kumandanların isyanları yüzünden Bizans'ın Anadolu'daki hâkimiyeti sür'atle geriliyordu. Vatan sevgisinin hiçe inerek umumi ahlakın bozulduğu imparatorluk buhranlı yıllar geçirmekteydi. Bu hal bir müddetten beri Anadolu'yu ele geçirmek gayesi ile hareket eden Selçuklu Türkleri için bulunmaz bir fırsattı²¹. 1074 yılında Antakya ve Halep'i kuşatan Süleyman Şah, Suriye Meliki Atsız ile anlaşmazlığa düşmesi üzerine Orta Anadolu'ya yönelerek 1077 yılında Konya'yı ele geçirmiştir. Bundan sonra Bizans'taki taht kavgalarına karışma olanağı bulan ve bu sayede fazla zorlukla karşılaşmadan birçok kent ve kaleyi ele geçiren Süleyman Şah 1078'de İznik'i fethederek merkezini oraya taşımıştır. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nin temelleri atılıyordu.

2. İlk zamanlar Sultan Melikşah'a muhalif bir tavır takınmış, fakat halifenin tavassutu ile Anadolu'nun fethine memur edilen Kutalmışoğulları zaptedecekleri memleketlerin hükümdarlıklarını Melikşah'tan almışlardır. Birbirine tamamen zıt bu fikirlerden hangisinin gerçeği yansıttığı şimdilik tamamen bilinmemektedir. Bununla beraber 1074 yılından itibaren Süleymanşah'ın Anadolu'daki faaliyetlerini tespit edebiliyoruz²².

Malazgirt zaferinden sonra Türklerin hiçbir engelle karşılaşmaksızın Anadolu'ya girmelerini Hıristiyanlık bakımından sonuçlarını duyarlılıkla karşılayan Papa V. Gregorius 1073 tarihinde Bizans İmparatoruna yazdığı mektupta Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin anlaşma zamanı geldiğini bildiriyor. İmparatorun uygun davranması üzerine Hıristiyan dünyasına hitaben 1074 tarihli ünlü mektuplarını yayınlıyordu. Gregorius, Haçlı seferlerinin ilk adımı sayılan bu davetinde Türklerin tehlikeli ilerleyişini açıkladıktan ve Müslümanların Hıristiyanları koyun gibi boğazladıklarını şiddetli bir dille iddia ettikten sonra din kardeşlerini kurtarmak üzere Türklere karşı Bizans İmparatorluğunun yardıma koşma gereğini ilan ediyordu.

²¹ Danışman, a.g.e., s. 139.

²² Hakkı Dursun Yıldız, *Türk Dünyası El Kitabı, Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 832.

Bütün bunlar olurken Süleymanşah kısa zamanda sınırlarını genişletti. Süleymanşah'ın El-Cezire ve Suriye'nin kilit noktasındaki Antakya müstahkem kentini ele geçirmesi Suriye Meliki Tutuş ile aralarının açılmasına neden oldu ve yapılan savaşta yenilerek hayatını kaybetti. Sultan Melikşah'a bağlı olan Süleymanşah, 10 yıl gibi kısa bir zamanda Anadolu'nun büyük bir bölümünü fethetmiş ve burada yeni bir Türk Devletinin temellerini atmıştı²³.

Melikşah'ın vefatından sonra 1092 yılında Berkıaruk Büyük Selçuklu tahtına geçer geçmez önceden hapsedilmiş olan Süleyman'ın oğlu Kılıçarslan'ı hapisten çıkarılıp, fütuhata devam etmek üzere babasının yerine Anadolu'ya gönderdi²⁴. Sultan Melikşah'ın ölümü üzerine kardeşler arasında saltanat kavgaları başlayınca Kılıçarslan İznik'te Selçuklu tahtına geçtiği sırada Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Saltuk, Danişment, Mengüçükoğulları ve İzmir'de Çaka Bey bağımsız hükümdarlar gibi hareket ediyorlardı. Dolayısıyla Anadolu'da Türk birliğinden söz edilemezdi²⁵.

Kılıçarslan azimli ve değerli bir devlet adamıydı. Uzunca bir zaman başsız kalan Anadolu'yu tekrar tek bir idare altında birleştirmek için epeyce uğraştı. İstiklâlini ilan eden ümerâyı birer birer itaat altına aldı. Danişmentoğullarının eline geçen toprakları geri aldı. Selçukluların yıldızı Anadolu'da yeniden parlamıştı. Anadolu'da birliği tesis eden Kılıçarslan gözünü Bizans'a dikti ve hazırlıklara başladı. Bu hazırlık Bizans'ın gözünden kaçmadı. Hıristiyan Âleminden Bizans'a yardım istendi ve İslam Âlemine karşı mukaddes harp ilanına karar verildi (1098). Haçlı Ordusu birçok başarılar elde etti.²⁶

Kılıçarslan'ın ölümünü müteakip bir taraftan Bizanslılar ilerlemiş ve Doğu Anadolu'yu tekrar ellerine geçirmiş, diğer taraftan Danişmentoğulları kaybettikleri arazileri istirdat etmişlerdir. Kılıçarslan'dan sonra Sultan Mesud saltanatının ilk zamanlarında Bizans ve Danişmentoğulları ile uğraştı. Saltanatının son senelerinde Haçlı Ordusu bir kez daha Anadolu'ya akın etti. Daha sonra II. Kılıçarslan da, III. Haçlı Ordusu ile mücadele etti²⁷.

²³ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 575-576.

²⁴ Danişman, a.g.e., s. 141.

²⁵ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 577.

²⁶ Geniş Bilgi İçin bknz: Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev: Fikret İşıltan), C. I-III, TTK., Ankara 1992

²⁷ Danişman, a.g.e., s. 141-142-143.

1176 yılında meydana gelen savaşta Bizans İmparatoru Manuel ağır bir hezimete uğradı. İmparator, Batı Anadolu'daki istihkâmları kaldırmak ve ağır bir tazminat ödemek kaydıyla İstanbul'a dönebildi. Bu zafer, Malazgirt zaferinden sonra Bizans'ın Anadolu'yu ger alma ümidini tamamen ortadan kaldırdı. O zamana kadar Hıristiyan Dünyasında bir tür "Türklerin işgali altındaki ülke" olarak görülen Anadolu'nun bu zaferle kesin olarak Türk yurdu olduğu ortaya konmuştur. Diğer taraftan I. Haçlı Seferinden beri hücumda olan Bizans İmparatorluğu bu tarihten itibaren savunmaya çekilmek zorunda kalmıştır. 1071 Malazgirt zaferi Türkler'e Anadolu'nun kapılarını açmış, 1176 Miryakefelon zaferi de burasının artık Türklerden geri alınamayacağını ortaya koymuştur.

Bizans derdini ortadan kaldıran Kılıçarslan, yıllardan beri kendisini uğraştıran Danişmentliler üzerine yürüdü ve Malatya'yı alarak bu devlete son verdi²⁸. Kılıçarslan son zamanlarında gayet fena bir harekette bulundu. Daha sağlığında memleketi, on bir oğluna taksim etti. Bu hareketi kendisinin felaketine sebep olduğu gibi, Selçuklu Saltanatını da büyük tehlikeye düşürdü (1192).

Kılıçarslan'dan sonra devletin başına çok çeşitli devlet adamları geçti. Sultan Alaaddin Keykubad Selçuklu tahtına geçtiği sırada İslam Âlemi büyük bir felakete maruz kalmıştı. Cengiz Orduları bir sel gibi Orta Asya'dan Batı Asya'ya doğru akıyordu. Moğol Orduları Harizm Ülkesini baştanbaşa çiğnemiş, Doğu Anadolu'ya doğru ilerlemekteydiler.

Alaaddin Keykubad Moğol istilası karşısında Eyyubî'lerle hoş geçindi. Hatta onlarla akrabalık tesis ederek kendini o taraftan emniyet altına aldı. Diyarbakır ve Erzurum'u ele geçirdi. Mengüceklerin hâkimiyetine son verdi. Anadolu'da Türk Birliği'ni tesis etti. Moğollarla hoş geçinmek imkânlarını da buldu. Kendi zamanında Moğolların Anadolu'ya girmesine mâni oldu²⁹.

Sultan Alaaddin Keykubad'dan sonra yerine oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta geçti. Zayıf kişilikli bu hükümdar, komutan Saadettin Köpek'in etki ve nüfuzu altına girdi. Sultan'ın tahta geçişindeki rolü, kurnazlığı ve garip tabiatı hükümdarı istediği tarafa yöneltmesi sayesinde kendisine rakip saydığı büyük devlet adamlarını

²⁸ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 581.

²⁹ Danişman, a.g.e., s. 143-144.

bertaraf etmekle Selçuklu Devletini başsız bir hale getirdi. Saadettin Köpek, devlet erkânından kendisine rakip çıkabilecekleri bertaraf ettikten sonra tahta geçmek emelindeydi. Ancak bu hile ve entrikaları ortaya çıkınca derhal idam edildi. Celâlettin Karatay gibi devlet adamalarının başa geçmesiyle işler düzelir gibi olduysa da siyasi ve idarî zaafı ortadan kaldıramadı. 1240 yılında bir Türkmen Şeyhi olan Baba İshak isyanı güçlüğüle bastırılmakla beraber Anadolu Selçuklu Devleti'nin artık çökmekte olduğunu da ortaya koydu. Baba İshak isyanı bastırıldıktan sonra Moğol İstilasası başladı³⁰.

Selçuklu hükümdarlarından III. Keyhüsrev (1236–1246) gittikçe artan Moğol tazyikine karşı durmak için bütün kuvvetini topladı. Selçuklu ordusu daha memleket sınırlarındayken Moğollar hududu geçerek hücum ettiler. İki ordu Köseadağ mevkiinde karşılaştı. Başlangıçta Selçuklu askerleri cesurca harbetmekteydiler. Bir müddet sonra Selçuklu askerleri kaçmaya başladılar. Sultan III. Keyhüsrev manzara karşısında donakaldı ve Ankara'ya kaçtı.

Erzincan Sivas, Kayseri Moğolların ellerine geçti. Birçok şehirlerin halkı kılıçtan geçirildi. Bu muharebeden sonra Selçuklular Moğollar'a vergi veren bir hükümet haline geldiler³¹.

Köseadağ bozgunu Anadolu Selçukluların tarihinde çöküntü ve felaketlerin başlangıcıdır. III. Keyhüsrev'in ölümünden sonra çeşitli devlet adamları, onun üç oğlu adına birbirleriyle mücadeleye giriştiler. Böylelikle Moğolların bütün Anadolu'yu işgallerine, ağır vergi taleplerine olanak verdiler. Muineddin Süleyman Pervâne duruma hâkim olarak IV. Kılıçarslan ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev adlarına devlet işlerini eline alarak 1261 yıllarından itibaren kısmen güveni sağladı. Fakat Anadolu Türkleri putperest Moğol baskılarını ağır bularak kurtulma çarelerini aradılar. 1261 yılında, Moğollara karşı Ayn Calut'ta zafer kazanan Mısır Türk Sultanı Baybars Anadolu'ya davet edilir. 1276 yılında Kayseri'ye gelen Baybars, Moğollara karşı bir ümit ışığı olur. Fakat çok kalmadan Mısır'a dönünce eski durum devam eder. Baybars'ın dönmesinden sonra Anadolu'ya giren Abaga Han çok insan öldürdü ve Muineddin Süleyman Pervane'yi idam ettirdi (1277)³². Moğolların 1283 senesinde Sultan Mesud'u Konya

³⁰ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 584.

³¹ Danişman, a.g.e., s. 144.

³² Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 585.

tahtına yerleştirmeleri ve onun rakibini destekleyen Germiyan uç Türklerine karşı te'dip hareketlerine girişmeleri üzerine bunlar gözünü batıya, Bizans'a doğru çevirdiler. Böylelikle Batı Anadolu'da yapılan fütuhat neticesinde Aydın, Karesi, Türkmen Beylikleri kuruldu.

Bu beyliklerin kuruluşlarında başlıca iki âmil olan; gaza ve göç üzerinde durmak gerekir. Şimdi kabul olunmaktadır ki, uç bölgelerine kaçıp sığınan eski Selçuklu aristokrasisine mensup liderler gaza için uç Türklerini teşkilatlandırıp bağımsız Türk Beyliklerinin kuruluşunda başlıca rolü oynamışlardır.

Başlangıçta kuzeyde Kastamonu Beyleri, güneyde Menteşe ve 1283'ten sonra da bilhassa Germiyan Beyleri faaliyettedirler. Fakat ikinci safhada bu beylere tâbi olan kumandanlar veya Türkmen beyleri, Bizans Anadolu'sunda fethettikleri topraklarda müstakil beylikler kurdular ve diğerlerini hinterland beylikler durumuna düşürdüler. Aydınoğlu Mehmed, Saruhan ve Karesi Beyleri Germiyan uç beylerinin kumandanları (subaşları) idiler³³.

1308 yılına kadar Selçuklu sülalesi ad olarak varolmakla beraber, ülke yönetimi fiilen Moğol genel valilerine ve komutanlarına geçmişti. Selçuklu devlet yönetimi ve ordusu çökmüştü. Ancak ekonomik ve kültürel hayatta Süleyman Pervâne'nin ölümüne kadar gelişme devam etti³⁴.

Böylelikle iki buçuk asra yakın Anadolu'da Türk Birliği'ni, Türk Gücünü, Türk Medeniyetini temsil eden bu hükümet de nihayet tarihe karışmış oldu³⁵.

Ancak Anadolu'da sarsılan Türk Birliği Osmanlılar zamanında yeniden kurulacaktır³⁶.

³³ Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu Kültür ve Teşkilat", *Türk Dünyası El Kitabı* Ankara, 1992, s. 974-975.

³⁴ Yıldız, *Anadolu Uygarlıkları Ansk.*, C. III, s. 585.

³⁵ Danışman, a.g.e., s. 147.

³⁶ Yıldız, *Anadolu Uygarlıkları Ansk.*, C. III, s. 585.

F. ANADOLU'DA KURULAN BEYLİKLER

XII. asrın başından itibaren Asya devamlı bir hareket halindedir. Muhaceretler, istilalar, yerleşmeler durmadan devam etmektedir.

Bu asır bilhassa Oğuz Türklerinin büyük tarihi roller ifa etmeye çoktan başlamış oldukları bir devirdir. Asrın sonlarında, Oğuz Türklerinin bir kolu olan Anadolu Selçuklu tarihi rolünü bitirmiş ve yerini Anadolu beylikleri unvanıyla tarihe geçen Türk beyliklerine bırakmıştır. Aynı zamanda XIV. asrın ilk yarısında Moğol istilası durmuş ve Batı Anadolu da kuvvetten düşmüştür³⁷.

Anadolu Beyliklerinin ilk örgütlenmeleri aşiret örgütüne dayanıyordu. Anadolu Selçukluları zamanında sınırlara yerleştirilen Türkmen aşiretleri, savaş zamanında aşiret liderlerinin komutasında savaşlara giderler ve savaştan sonra da hükümet tarafından aşiret beyine ikta edilmiş olan yerlerine dönerlerdi³⁸. Beylikler devri XIV. asrının başlarından XVI. asrını başlarına kadarki bir zamanı ihtiva eder. Selçuklu Devletinin enkazı üzerine yirmiden fazla beylik kurulmuştur. Bu beyliklerin başlarında bulunan aileler genel olarak birbirinin hak ve hukukuna saygı göstermişler ve sadece kendi yönetimi altındaki yerlerle yetinmişlerdir. Hemen hemen bütün beyliklerin varlığına ise bunlardan birisi olan Osmanlı Beyliği son vermiştir³⁹. 1300-1400 yılları arasında Anadolu'nun siyasi durumu (EK-1'deki) haritada belirtilmiştir.

1. Karamanoğulları (1256-1486)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflaması ve yıkılması sırasında kurulan Türk beyliklerinin en uzun ömürlülerinden ve aynı zamanda en kudretlilerinden birisidir⁴⁰.

Karamanoğulları hükümeti Anadolu tarihinde çok enteresan bir safha teşkil eder. Anadolu beylikleri içerisinde başlangıçta en az araziye sahip olup, kendilerini Selçuk hükümetinin varisi saymışlar ve Anadolu'daki diğer beyliklere tâbi-metbuu sıfatını takınmak istemişlerdir⁴¹. Karamanoğulları Orta Anadolu'nun güneyinde kurulmuştur. Karaman Aşireti ve Karamanoğulları, Oğuzların Afşar ulusunun bir boyudur. Diğer Türkmenler gibi Karamanlılar da XIII. Yüzyılın ilk yarısından itibaren Moğol

³⁷ Danışman, a.g.e., s. 151.

³⁸ Komisyon, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, c4, İstanbul, 1982, s. 679.

³⁹ Hüseyin Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara, 1988, s. 87.

⁴⁰ Yıldız, *Anadolu Uygarlıkları Ansk.*, C. III s. 612.

⁴¹ Danışman, a.g.e., s. 152.

istilasından kaçarak Anadolu'ya gelmiş ve Selçuk Sultanı Alaaddin Keykubad tarafından Ermenak Vilayetine yerleştirilmişlerdir. Uçlarda bulunan Türkmenlerin çoğunluğunu Karamanlılar teşkil ediyordu. Karaman boyunun reisi Nûre Sûfi bin Saadeddin idi. Babailer tarikatına girmiş ve bunlarla Selçuklulara karşı savaşmıştır⁴². Karamanoğullarının en mühim şahsiyetlerinden olan Mehmed Bey, Karaman Bey'in ölümünden sonra başa geçmiştir. Mehmed Bey, Anadolu'daki Moğollara karşı tam anlamıyla bağımsızlık bayrağı açtı. Eşref ve Menteşoğulları ile işbirliği yaptıktan ve Memluk Sultanı Melik Zahir Baybars'dan gerekli manevi desteği aldıktan sonra Konya üzerine yürüdü. Cimri lakabıyla bilinen Gıyaseddin Siyavuş, Mehmed Bey tarafından Sultan ilan edildi. 10.000 kişi kadar olan Karamanlı kuvveti Konya'ya girmeyi başardı. Kent önünde toplanan divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçe'den başka dil kullanılmamasına karar verildi. Konya'da işleri yoluna koyduktan sonra Sahip-Ataogulları ve Germiyanlılar üzerine yürüdü. Dönüşte Konya'nın kapıları ona açılmayınca Ermenek'e çekilmek zorunda kaldı⁴³. İlk Osmanlı Karaman münasebetleri Orhan Bey Karaman Bey dönemine rastlar. Ve o andan itibaren iki hükümet arasında devamlı bir gerginlik ve mücadele başlar⁴⁴.

Karaman Beyi Alaaddin Bey, Sultan Yıldırım Bayezid'in Rumelide bulunmasından istifade ile Osmanlı topraklarına saldırdı. Ankara'ya baskında bulundu. Yıldırım Bayezid bu olay üzerine büyük bir ordu ile Karaman seferine çıktı. 10 günlük muhasaradan sonra Konya halkı şehri Sultan Bayazid'e teslim ettiler. Alaaddin Bey, yakalanarak öldürüldü. Oğulları Ali ve Mehmed Beyler Bursa'ya gönderildi.

Yıldırım Bayezid'in Ankara savaşında Timur'a yenilip esir olması üzerine Mehmed ve Ali Beyler Bursa'da hapisten çıkarıldılar. Timur onlara Karaman ülkesini ve ilave olarak Alaşehir'i verdi⁴⁵. Yıldırımın Ankara mağlubiyetinden sonra Karamanoğulları yeni baştan Selçukîlerin sıfatını takınarak geçmiş Anadolu üzerinde bir hegemonya kurma teşebbüsüne geçmiş görünmektedirler. Fakat Osmanlıların sür'atle kendilerini toparlamaları bu emellerinde muvaffak olmalarına engel oldu⁴⁶.

⁴² Erdoğan Merçil, *Anadolu Beylikleri, Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, 1976, s. 894.

⁴³ Yıldız, *Anadolu Uygarlıkları Ansk.*, s. 613.

⁴⁴ Danışman, a.g.e., s. 152.

⁴⁵ Erdoğan Merçil, a.g.e., s. 855.

⁴⁶ Danışman, a.g.e., s. 153.

Fatih Sultan Mehmed Karaman ülkesine yürüyerek oğlu Mustafa'yı Karaman Vilayeti'ne tayin etti.

Osmanlılar 1473 Otlukbeli'nde uzun Hasan'ı yendikten sonra Karaman ülkesine tamamen sahip oldular. Karaman Beyliğinin son varisi Kasım Bey'in ölümü ile Karamanoğulları Beyliği sona ermiştir⁴⁷.

2. Candaroğulları (1309-1461)

Kastamonu, Sinop ve havalisinde kurulmuş olup,⁴⁸ iki yüzyıla yakın hüküm sürmüş bir Türkmen Beyliğidir⁴⁹. Candaroğulları beylerinden İsfendiyar Bey yarım yüzyıldan fazla hüküm sürdükten sonra 1440 yılında öldü. Candaroğullarına İsfendiyaroğulları denmesi İsfendiyar Beyin uzun saltanatından kaynaklanmaktadır⁵⁰. Kızıl Ahmed Beye izafeten Kızıl Ahmedliler de denilmektedir.

Kastamonu vilayeti Selçukluların eline çok erken geçmiştir. Bu vilayet Selçuklularla beraber gelen ve Selçuklu ümerasından olan Hüsamettin Çoban Bey tarafından zapt edilmiş ve mükâfaten kendisine malikâne olarak verilmiştir. Anadolu Selçuklularının son zamanlarında İlhanlı hükümdarı Keyhatu tarafından Kastamonu taraflarına Selçuk ümerasından Emir Şemseddin Timurcandar tayin edilmişti. Bu yüzdendir ki bu sülaleye Candaroğlu denilmektedir. Bu beyliğin kurucusu Şemseddin Candar'ın oğlu Emir Şucaeddin Süleyman Paşa'dır⁵¹.

Kötürüm Bayezid diye bilinen Celaleddin Bayezid Bey zamanında kendi sert tutumu nedeniyle içte ve dışta huzursuzluklar meydana gelmiştir. Dışta Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed ve Osmanlı padişahı I. Murad ile mücadele etmiştir. Bayezid Bey, yerine oğlu İskender'i bırakmak istiyordu. Bunu öğrenen büyük oğlu Süleymanşah İskender'i öldürtüp Osmanlılar'a sığındı. Süleyman Paşa babası ile yaptığı savaşı kazanarak onu Sinop'a kaçmaya zorlayarak Kastamonu'da beyliğini ilan etti. Böylece Candaroğulları Beyliği Kastamonu ve Sinop olmak üzere ikiye ayrılmış bulunuyordu. İki defa da Osmanlılar'ın yardımıyla beyliği ele geçiren Süleyman Paşa Osmanlı Devleti ile özellikle iyi geçinmeye dikkat ediyordu. I. Murad ve ondan sonra

⁴⁷ Merçil, a.g.e., s. 856-857.

⁴⁸ Merçil, a.g.e., s. 846.

⁴⁹ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III. s. 602.

⁵⁰ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 604.

⁵¹ Danişman, a.g.e., s. 153.

tahta geçen Yıldırım Bayezid'in yıllarında devam eden dostane ilişkiler Yıldırım'ın Anadolu beyliklerinden bazılarını ülkesine katması üzerine bozuldu. Süleyman Paşa aynı âkibetin kendi başına geleceğinden korkarak Kadı Burhaneddin Ahmed ile ittifak yaptı⁵².

Yıldırım, Süleyman Bey'i Kastamonu'daki savaşta mağlup ederek öldürmüş, Osmanlı Sultanı Candaroğullarının topraklarını işgal etmiş fakat Sinop'ta oturan İsfendiyar Bey'i yerinde bırakmıştır⁵³. İsfendiyar Bey Osmanlıların Ankara Savaşında yenilmesi üzerine Timur'un yanına giderek ona tâbi olmuş ve böylece Candaroğullarının eski toprağını elde etmiştir⁵⁴. Fatih Sultan Mehmet 1451'de tahta geçtiği zaman Anadolu'da Candar, Karaman, Dulkadir ve Ramazanoğulları ve küçük Alaiye beyliklerinden başka hiçbir beylik kalmamıştır⁵⁵. Kütahya havalisinde hüküm sürmüş bir Türk Beyliğidir⁵⁶. Fatih bir müddet sonra Sinop'u zapt etti. Böylece Kastamonu Beyliği de ortadan kalarak Osmanlıların eline geçmiş oldu (1461).

3. Germiyanogulları (1300-1428)

Germiyan bir şahıs veya hanedan adı değildir⁵⁷. Beyliğin adı Germiyanlı Aşiretinden gelmektedir. Bu aşiretin Oğuzların Afşar boyundan geldikleri veya Harezmi oldukları hakkında iki söylenti vardır. Germiyanlılar tarih sahnesine Anadolu Selçuklu Devletinin hizmetinde Baba İshak İsyasını bastırmaya memur edilerek (1243) çıkmışlardır. Anadolu'da ilk defa Malatya taraflarında görülen Germiyanlı Aşireti IV. Kılıçarslan ve II. İzzettin Keykavus arasındaki taht mücadelelerine katılmaları nedeniyle batıya doğru göç etmek zorunda kalmış, bu hizmetlerine karşılık olarak da Kütahya ve çevresi onlara ikta olarak verilmiştir. Ancak 13. yüzyılın sonlarında Germiyanlılar ile Selçuklular'ın arası açıldı ve Germiyanoglu Yakup Bey 1300 yılında bağımsızlığını ilan etti⁵⁸.

Germiyan Beyliği, iki kuvvetli komşusu arasında sıkışmıştı. Bunlardan biri Osmanlılar, diğeri de Karamanoğulları idi. Başlangıçta Osmanlılarla düşmanca

⁵² Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 602-603.

⁵³ Merçil, a.g.e., s. 847.

⁵⁴ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 603.

⁵⁵ Yaşar Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar Çobanoğulları Beyliği, Candaroğulları Beyliği, Ankara, 1991, s. 7.

⁵⁶ Merçil, a.g.e., s. 851.

⁵⁷ Danışman, a.g.e., s. 154.

⁵⁸ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 607-608.

münasebette bulunan Germiyana Beyleri sonradan Karamanoğullarının tecavüzlerine karşı Osmanlılarla dost olmak yolunu tutmuşlardır⁵⁹.

Karaman Beyi Süleymanşah Osmanlılar ile iyi ilişkiler kurmak amacıyla kızı Devlet Hatun'u Sultan I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid'e verdi⁶⁰. Bu izdivaçtan Çelebi Sultan Mehmed doğmuştur.⁶¹ Yıldırım Bayezid'in Osmanlı tahtına geçmesi üzerine Osmanlılar aleyhine beyler harekete geçtiler. Aleyhinde kurulan ittifakı haber alan Yıldırım Bayezid Rumeli'nde gerekli önlemleri aldıktan sonra Anadolu'ya geçmiş, Saruhan Aydın ve Menteşe beyliklerini ülkesine katmış, bu durum karşısında korkuya kapılan Yakup Bey değerli armağanlarla Yıldırım'ı karşıladıysa da hapsedilmekten kurtulamadı. Böylece 1390 yılında Germiyanoğulları Osmanlı Devletine katılmış oluyordu⁶².

Yakup Bey Timurlenk'in Ankara Muharebesinden sonra tekrar memleketini elde etmiş⁶³. Germiyan Beyi Yakup Bey, Çelebi Mehmed'in yaklaştığı hakkında ilk haberi alır almaz kalenin anahtarlarını teslim ederek Saruhan Beyi Hızırşah'ın uğradığı felaketten kurtulmuş oldu⁶⁴. Yakup Bey Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad ile iyi geçinmiştir. Yakup Bey'in erkek evladı olmadığından 1427'de memleketini Osmanlı padişahı II. Murad'a vasiyet ederek 1428'de vefat etti⁶⁵.

Germiyanoğullarının çok kuvvetli ve ehemmiyetli bir siyasi teşekkül olduğundan, diğer bir takım Anadolu beyliklerinin onun hakimiyetini tanıdıklarını hatta Bizans'ın da ona senelik vergi verdiklerini kaynaklar kaydetmişlerdir⁶⁶. Böylece Karamanoğullarından sonra en kuvvetli⁶⁷ beylik olan Germiyan Beyliği de sona erdi⁶⁸.

4. Karesi Beyliği (1300-1336)

XIII. Yüzyılın sonları veyahut XIV. yüzyılın başlarında Balıkesir ve Çanakkale taraflarında kurulmuş bir Türk Beyliğidir. Bu ailenin atası XI. yüzyılın ikinci yarısından sonra Orta Anadolu'da bir devlet kurmuş olan Melik Danişmend Gazi idi. Türkiye

⁵⁹ Danişman, a.g.e., s. 157.

⁶⁰ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 610.

⁶¹ Danişman, a.g.e., s. 157.

⁶² Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 610.

⁶³ Danişman, a.g.e., s. 157.

⁶⁴ Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Osmanlı Tarihi*, C. I, İstanbul, 1983, s. 388.

⁶⁵ Danişman, a.g.e., s. 157.

⁶⁶ Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul, trs., s. 80.

⁶⁷ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 608.

⁶⁸ Danişman, a.g.e., s. 157.

Selçukluları Danişmendlilerin 1175 yılında Sivas, 1178'de de Malatya koluna son vererek bu devleti ortadan kaldırmıştır. Danişmedli ailesine mensup olanlar Selçukluların hizmetine girerek Bizans hudutlarında uç beyi olarak görev aldılar⁶⁹.

XIII. yüzyılın sonlarında Anadolu Selçukluların iyice çökmeye başladığı sıralarda da bu ailelerden olup uç beyliğinde bulunmakta olan Kalem Bey ve oğlu Karesi Bey Batı Anadolu'daki Bizans kentlerini fethettiler. Onların bu fetih hareketleri yaklaşık olarak 1297 yıllarında başlamış olmalıdır. Kalem ve Karesi Beyler ele geçirdikleri Balıkesir'i kendilerine merkez yaparak Karesi Beyliğini kurdular. Karesi Beyliği kısa zamanda sınırlarını genişletmiştir⁷⁰. Bu hükümet kuruluşundan itibaren Osmanlılarla iyi geçinmiştir. Hatta Aclan Bey, küçük oğlu Dursun Bey'i Orhan Gazi'nin sarayına göndermiştir⁷¹. Karesi Beyinin ölümünde sonra beylik ikiye ayrıldığı ve merkez Balıkesir olmak üzere büyük kısmına Demirhan Bey'in, Bergama taraflarını ise kardeşi Yahşi Bey'in hakim oldukları görülmektedir⁷².

İbn Batuta seyahatnamesinde, Balıkesir Beyi Demirhan hakkında şunları zikreder. "Demirhan adında kimseye faydası dokunmayan bir kişidir. Babası bu beyliği kurmuş, çevresine halkı toplamış ise de oğlu zamanında hiçbir gelişme görülmemiştir. Ahali hükümdarlarının izinde gider derler, sözü edilen beyi gördüm. Bana ipekli bir elbise gönderdi⁷³. Osmanlı hükümdarı Orhan Bey 1345'ten sonra Balıkesir, Aydıncık, Bergama ve Edremit bölgesine hâkim olarak burayı büyük oğlu Süleyman Paşa'ya vermiştir. Sultan I. Murad takriben 1359 yılında Truva ve Çanakkale tarafındaki Karesi arazisini alarak bu beyliği tamamıyla Osmanlı toprakları içine katmıştır⁷⁴.

Karesi Beyliğinin Osmanlı ülkesine katılması hakkında çok çeşitli rakamlar verilmektedir (1335–1337–1349–1354). Cereyan eden olaylar son tarihin daha doğru olabileceğini göstermektedir. Süleyman Bey'in 1357'de Trakya taraflarında hüküm sürdüğüne göre beyliğe tam anlamıyla son verilmemiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi yapılan son araştırmalar bu beyliğin 1366 yılında Sulatan I. Murad tarafından ortadan

⁶⁹ Merçil, a.g.e., s. 587.

⁷⁰ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III. s. 614.

⁷¹ Danişman, a.g.e., s. 158.

⁷² Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., s. 614.

⁷³ İsmet Parmaksızoğlu, İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, İstanbul, 1989, s. 39.

⁷⁴ Merçil, a.g.e., s. 857.

kaldırıldığı görüşünü kuvvetlendirmiştir. Hemen hemen yarım yüzyıla yakın hüküm süren Karesi Beyliği'nin Batı Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük hizmeti olmuştur⁷⁵.

Denizcilikte ileri seviyede olan Karesi Beyliği bu anlamda Osmanlı Bahriye teşkilatı için bir kaynak, emsal ve malzeme olmuştur denebilir⁷⁶. Karesi Beyliği ümerasından Hacı İlbeyi, Kadı Fazıl, Ece Bey, Evranos Bey bundan sonra Osmanlı devleti hizmetine girerek büyük hizmetler ifa etmişlerdir⁷⁷.

5. Aydınöğulları (1308–1403)

Aydıneli; İzmir, Ayaslug, Aydın, Birgi, Sard, Ödemiş, Tire şehir ve kasabalarını ihtiva eden bir ülke idi. Beylik, Aydınöğlü Mehmed tarafından kurulmuştur. Mehmed Bey, başlangıçta Germiyan hükümdarı I. Yakup Beyin kumandanlarındandı. Aydıneli, vaktiyle Bizanslıların elinde idi. Fakat 13. asrın ikinci yarısında sahil beylerinden Mentеше Bey, bu havalinin bir kısmını Bizanslıların elinden almış, Daha sonra bu fütuhata damadı Sasa Bey devam etmiştir⁷⁸. Aydınöğulları, Mentеше Bey'in damadı Sasa'nın yardımına gelmişler ve Bizans'tan alınan Aydıneli topraklarının fethinde büyük rol oynamışlardır. Fakat daha sonra Aydınöğlü Mehmed Bey, Sasa Bey'i yenerek Aydıneli'ne hâkim oldu⁷⁹.

Beyliğin merkezi Birgi şehri idi. Beylik kısa zamanda denizci oldu. İzmir ve Ayasbağ'da mükemmel tersaneler yapıldı. Umur Bey, Aydınöğulları hükümdarı olduğu sırada 25 yaşında idi ve hükümdarlığı gazalarla geçmiştir⁸⁰. Bilhassa Mehmed Bey'in oğlu Gazi Umur Bey, kuvvetli donanmasıyla Akdeniz'de Frenklerle mücadeleye girişti⁸¹. Bulgaristan Krallığı ile başa çıkmaktan aciz kalan Bizans İmparatoru İoannis Kontakuzinos, Umur Bey'den imdat istemişti. Umur Bey, harp gemisi ve askerlerle Avrupa kıtasına ayakbastı. Dimetoka'yı Bulgaristan'dan alıp, müttefiki Bizans İmparatoruna verdi. Ertesi yıl İmparator, rakibi Paleologoslar'a karşı tekrar Umur Bey'den yardım istedi ve bu suretle Türk hükümdarını Bizans'ın iç işlerine karıştırmış

⁷⁵ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III. s. 615.

⁷⁶ Zerrin Günal Öden, "Karasioğulları Beyliği", Türkler, C. VI, Ankara, 2002, s. 785.

⁷⁷ Danışman, a.g.e., s. 158.

⁷⁸ Danışman, a.g.e., s. 159.

⁷⁹ Merçil, a.g.e., s. 845.

⁸⁰ Zerrin Günal Öden, "Aydınöğulları Beyliği" Türkler, C. VI, İstanbul, 2002, s. 793.

⁸¹ Danışman, a.g.e., s. 159.

oldu. Aydınoğlu, Rumeliye geçip İmparatora istediği yardımı yaptı. Bunlar Müslüman Türklerin Rumeli'ne ilk ayak basışlarını teşkil eder⁸².

Umur Bey'in şehit düşmesinden sonra Ayasluğ emiri Hızır Bey, Latinler ile çok ağır bir antlaşma imzaladı. Papa tarafından da onaylanan bu anlaşma ile beylik siyasal denetim altına alınıyordu. Bu bakımdan beylikte çökme işaretleri başladı.

Kosova zaferinden sonra tahta geçen Yıldırım Bayezid Anadolu'da kendisine karşı başlayan hareketi bastırmak için hızla Anadolu'ya geçmiş ve duruma hakim olmuş⁸³. Germiyanlılar'dan Denizli'yi aldıktan sonra, Aydınoğulları Beyliği üzerine yürüdü. Gerek bu beyliğin, gerekse Menteşe ve Saruhanogulları Beylikleri kuvvetleri kara yönünden gelecek kuvvetli bir orduya karşı koyamayacakları doğal idi. Çünkü bu beyliklerin hükümdarları daha çok deniz savaşları ve ticareti ile uğraşıyorlardı. Bu nedenler Aydınoğlu İsa Bey savaşmaksızın teslim oldu. Beyliğin başkenti Ayasluğ ve diğer yerler ele geçirildi. Tire ilçesinde oturulmasına izin verildi⁸⁴.

Timurlenk'in Ankara Muharebesinden sonra Aydınoğulları yeniden topraklarına kavuşmuşlardır. Ancak bir müddet sonra II. Umur Bey'in vefatıyla Aydınoğulları ortadan kalktı⁸⁵.

Sultan I. Murad'ın Aydın ilini Cüneyd'e vaat etmesiyle tekrar beyliğin başına geçti. Fakat Cüneyd rahat duramadı. Neticede Sultan I. Murad onun üzerine Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey'i gönderdi. Cüneyd Bey, Osmanlı ordusu karşısında çaresiz kalarak önce İpsili Kalesi'ne çekildiyse de sonunda teslim olmak zorunda kaldı ve ailesiyle birlikte idam edildi (1425–1426). Böylece Aydınoğulları toprakları tamamıyla Osmanlı idaresi altına girdi⁸⁶.

Bizans ve Haçlılar'a karşı mücadeleleriyle Anadolu Beylikleri arasında seçkin bir yere sahip olan Aydınoğulları ülkelerinde refahın artması için çaba harcamıştır. Birgi, Tire ve Ayasluğ'da çok güzel mimarî eserler bırakmışlardır. Ayasluğ'daki İsa Bey Camii bunların en güzelidir. Diğer yandan bilim ve sanat yaşamı da oldukça gelişmiştir⁸⁷.

⁸² Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi II, s. 30.

⁸³ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III. s. 602.

⁸⁴ Yaşar Yücel - A. Sevim, Türkiye Tarihi, Fetihden Osmanlılara Kadar, Ankara, 1990, s. 44.

⁸⁵ Danışman, a.g.e., s. 160.

⁸⁶ Merçil, a.g.e., s. 846.

⁸⁷ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III. s. 602.

6. Menteşe Beyliği (1303–1425)

Büyük donanmasıyla Ege denizinde mühim rol oynayan bir kuvveti de Menteşeoğulları teşkil etmişlerdir⁸⁸. Kaynaklardan Küçükasya'nın güney ve batı ucundaki Menteşe Beyliğinin en eski ve başlangıçta en önemli beylik olduğunu anlamaktayız⁸⁹. Menteşe arazisi Bizans'ın Anadolu'da bulunan en uzak arazisidir. Bu yüzden Bizanslılar tarafından ihmal edilmiştir. Menteşeoğullarının menşei oldukça karanlıktır. Bazı müverrihler Menteşe Beyi Selçuklu ümerasından ve uç beyi olarak tanınmaktadırlar. Bu havalide faaliyet başladıkları seneler de kat'i olarak tayin olunmamaktadır⁹⁰

XIII. yüzyılın ikinci yarısında güney-batı Anadolu'da beylik kuran ve yaklaşık olarak bir buçuk yüzyıl bu bölgede hüküm süren Menteşe Beyliğinin ne şekilde, yani Türk fethini doğudan batı Anadolu'ya yayılması ya da Akdeniz kıyılarındaki Finike ve Fethiye taraflarında denizden gelerek kuzeye doğru yayılıp karadan gelen Türk birlikleri ile birleşmek suretiyle mi kurulduğu hakkında kesin bir fikir ileri sürmek bugün için olası değildir. Ancak kaynaklardaki bazı kayıtlar ve son yıllarda yapılan araştırmalar Germiyan Beyliğinin deniz yoluyla gelen Türkmenler tarafından kurulduğu ihtimalini kuvvet kazandırmaktadır. Beyliğin kurucusu Menteşe Bey'in türbesine ait vakıfların Meğri (Fethiye)'de bulunması bu görüşe kuvvet kazandırmaktadır⁹¹.

Menteşe Bey'in ölümünden sonra oğlu Mesud memleketin başına geçti, diğer oğlu Kirman ise Fenike'ye hâkim oldu. Fenike etrafında hâkim bulunan Kirman'ın ölümünden sonra burası Hamidoğullarına tâbi, tali bir beylik oldu. Daha 1365'te Kıbrıs donanması Aydın ve Menteşe sahillerini tehdit etmiştir. Fakat Venediklilerin oraya girmesiyle barış yapıldı. Menteşe Beyi Ahmed Gazi 1391'de öldü ve hâkimiyeti altındaki yerler Osmanlılar tarafından işgal olundu. Kosova Savaşı sonunda Yıldırım Bayezid Osmanlı Sultanı olmuştu. Fakat Anadolu'da Karamanoğullarının teşviki ile Osmanlılar aleyhine tertiplenen ittifaka İlyas Bey ve babası Mehmed Bey de girdiler. Sultan Yıldırım Bayezid'in Anadolu seferi sırasında Balat ve Muğla'daki Menteşe şubesi toprakları işgal edildi. Ehmet ve İlyas Beyler Candaroğlu İsfendiyar Bey'in

⁸⁸ Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi II, s. 32.

⁸⁹ Paul Wittek, a.g.e., s. 45.

⁹⁰ Danişman, a.g.e., s. 160.

⁹¹ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., s. 615.

yanına kaçtılar. İlyas Bey oradan Timur'un yanına gitti. Ankara Muharebesinden sonra Timur birçok Anadolu Beyliklerinde olduğu gibi İlyas Bey'e de memleketini iade etmiştir⁹².

Ankara Muharebesinden sonra 10 yıl müstakil yaşamış 1414'te Osmanlılara tâbi olmuştur. Başkentleri Becin olup 1358 yıllarından 1390 Nisanına kadar Balat bu mevkide bulunmuştur⁹³. Sultan II. Mehmed tahta geçtiği sırada Mentеше Beyi İlyas Bey Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa'ya karşı koyamayarak Rodos'a kaçmıştır. Bu suretle Mentеше Beyliği tamamıyla Osmanlı topraklarına katılmış ve bir sancak olarak Anadolu Beylerbeyi'ne bağlanmıştır.

7. Eşrefoğulları (1280–1326)

1280 yıllarından 1326 Ekim Ayına kadar takriben 46 yıl sürmüş olan Eşrefoğulları Prenslığının başkenti "Süleyman Şehri" olarak da bilinen ve ilk beye izafe edilmiş olan "Beyşehir"dir⁹⁴.

Beyşehir, Seydişehir taraflarında kurulmuş olan bir Türk beyliğidir. Süleyman Bey, Beyşehir'i imar ve ihya etmiş ve hatta bir zamanlar bu şehrin Süleyman Şehri diye anılmasına âmil olmuştur⁹⁵. Beyliğin kurucusu Seyfeddin Halil (Süleyman) Bey Türkiye Selçuklularının uç beyi idi. Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhusrev, İlhanlı sultanı Argun Han tarafından öldürtülmüş ve yerine II. Gıyaseddin Mesud geçirilmişti. III. Gıyaseddin Keyhusrev'in annesi, devlet'in iki torunu ile Mesud arasında paylaştırılmasını istedi. Bu maksatla Karamanoğulları ile Eşrefoğulları'ndan yardım isteyerek Konya'ya çağırdı. Eşrefoğlu'na saltanat naibliği verilerek şhzadeler tahta çıkarıldı. Fakat takriben 1 ay sonra vezir Fahrettin Ali'ye mensup Has Balaban'ın, ordusu ile gelmesi üzerine Eşrefoğulları, kendi merkezleri olan Beyşehir'e çekildiler⁹⁶. Mehmed Bey zamanında ülke genişledi ve çeşitli başarılar elde edildi. Mehmed Bey'den sonra Eşrefoğulları tahtına oğlu, II. Süleyman Bey geçti. Süleyman Bey'in beyliği, İlhanlılar'ın Anadolu Valisi Timurtaş'ın Anadolu beyliklerini ortadan kaldırmak için şiddetli bir biçimde harekete geçtiği döneme rastlar⁹⁷. Timurtaş,

⁹² Merçil, Büyük Türkiye Tarihi II, s. 858-859.

⁹³ Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi II, s. 33.

⁹⁴ Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi II, s. 35.

⁹⁵ Komisyon, Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, İstanbul, 1957, s.22.

⁹⁶ Merçil, Büyük Türkiye Tarihi II, s. 850.

⁹⁷ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 607.

Beşehir'i zapt ve yağma etmiş, Süleyman Bey'i, Beşehir Gölüne atmak suretiyle öldürmüştür (1326). Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Eşrefoğulları Beyliği sona ermiştir⁹⁸. Timurtaş buralardan çekilip Mısır'a kaçtıktan sonra, Eşrefoğulları arazisinin büyük kısmı Hamitoğlu Hızırbey tarafından zapt edilmiş, bir kısmı da Karamanoğulları'nın eline geçmiştir⁹⁹.

8. Hamidoğulları (1280–1391)

Merkezi önce Uluborlu, sonra Eğridir olmak üzere Göller Bölgesinde kurulmuş bir Türkmen Beyliğidir¹⁰⁰.

Hamidoğullarının bir Isparta bir de Teke (Antalya) şubesi vardır. Isparta Şubesi 1280 yıllarından 1324'e kadar 44 yıl, sonra 1327'den 1391'e kadar 64 yıl olmak üzere toplam 108 yıl sürmüştür. Tekeoğulları 1423'e kadar yaklaşık olarak 123 yıl devam etmiştir¹⁰¹. Anadolu Selçuklu Devleti yıkılmaya yüz tuttuğu sıralarda Hamidoğulları, Eğirdir, Yalvaç, Keçiborlu ve Isparta taraflarında, hatta Antalya bölgesiyle Akdeniz kıyılarına kadar inerek bir beylik kurmuş olup Selçuklu Sultanları tarafından sınıra yerleştirilmiş, belki de Teke Aşiretinin bir kısmını meydana getiren Türkmenlerden idiler. Belğin kurucusu olan Feleküddin Dündar Bey, beyliğe, dedesi Hamid Bey'in adını verdi. Dündar Bey'den önce babası İlyas Bey, Anadolu Selçuklularının bir uç beyi olarak bu taraflarda bulunmuş ve Dündar Bey hiçbir hükmü ve etkisi kalmayan Selçukluların son yıllarında Göller Bölgesine gitmiş ve beyliğini kurmuştur.

Daha sonra Hamidoğulları güneye doğru genişlemiştir. Antalya ve çevresi, 1301 yılında Dündar Bey tarafından kardeşi Yunus Bey'e verildi ve böylece beyliğin Antalya Şubesi de ortaya çıkmış oldu¹⁰².

Moğolların Anadolu Valisi olan Timurtaş Bey, önce Eşrefoğulları arazisini istila etmiş, sonra da Hamidili'ne hücum etmiştir. Dündar Bey Timurtaş'a mukavemet edemeyeceğini anladığında Antalya'ya kaçmış; fakat yakalanarak 1342'de öldürülmüştür. Bu suretle memleketi tamamen Timurtaş'ın eline geçmiştir. Kısa bir müddet sonra Timurtaş Mısır'a kaçınca Hamidoğulları hükümeti yeniden canlandı¹⁰³.

⁹⁸ Merçil, a.g.e., s. 850.

⁹⁹ Danışman, a.g.e., s. 161.

¹⁰⁰ Merçil, a.g.e., s. 852.

¹⁰¹ Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi II, s. 34.

¹⁰² Yıldız, Anadolu Uygarlıkları, C. III, s. 610

¹⁰³ Danışman, a.g.e., s. 161.

Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid 1392 yılında Antalya'yı ele geçirerek beyliğe son verdi. Fakat 1402 Ankara yenilgisinden sonra beylik yeniden canlandı. Osmanlı karşısında Karamanlılardan yardım isteyen Osman Bey'in öldürülmesi sonucunda Tekeoğulları Beyliği sona ermiştir¹⁰⁴.

9. Ramazanoğulları

Adana bölgesinde XIV. yüzyılın ikinci yarısından 17. yüzyılın başlarına kadar hüküm sürmüş olan bir Türkmen Beyliğidir¹⁰⁵. Ramazanoğulları, Oğuzlar'ın Üçoklu kolundandır. Üçoklu Türkmenleri XIII. yüzyılda Moğol istilası önünden kaçarak Anadolu'ya geldiler¹⁰⁶.

Beyliğe adını veren Türkmen Beyi Ramazan Bey'in adına ilk kez 1353 yıllarında rastlamaktayız. Memlûk Valilerinden Bay-Boğa'nın isyanı sırasında Dulkadir Beyi Karaca'nın, Bay-Boğa ile birlikte Memlûk Sultanı aleyhine hareket etmesi üzerine Dulkadir Beyliği Türkmen Beylerinden Ramazan Bey'e verilmiştir¹⁰⁷. 1608–1609 yıllarında Pir Mansur'un beylikten çekilmesi üzerine, Adana doğrudan bir Osmanlı Vilayeti olmuş ve Kıbrıs Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır¹⁰⁸.

Anadolu Beyliklerinin en uzun ömürlülerinden olan Ramazanoğulları Beyliği zamanında Adana ve Tarsus'ta büyük bayındırlık faaliyetleri görülmüş ve birçok cami, han, medrese ve hamam yapılmıştır. Diğer yandan ekonomik açıdan da bu beylik zamanında oldukça geliştiği anlaşıyor¹⁰⁹.

10. Taceddinoğulları

Karadeniz kıyılarında bugünkü Bafra ile Ordu arasında, güneyde Niksar'a kadar uzanan saha üzerinde kurulmuş bir Türkmen beyliğidir. Emir Taceddin Bey tarafından kurulmuş ve adını kurucusundan almıştır¹¹⁰. Taceddin Bey, ilk zamanlarda Amasya Emiri Hacı Şadgeldi'ye bağlıydı. Kadı Burhaneddin Ahmed'e karşı ülkesini başarıyla koruyabilmişti¹¹¹. Yıldırım Bayezid'in Amasya, Tokat ve Sivas'ı almasından sonra Osmanlılar hizmetine girdi (1398). Ankara Savaşından sonra Hüsameddin Hasan Bey,

¹⁰⁴ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 611.

¹⁰⁵ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 617.

¹⁰⁶ Merçil, a.g.e., s. 860.

¹⁰⁷ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 617.

¹⁰⁸ Merçil, a.g.e., s. 861.

¹⁰⁹ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 618.

¹¹⁰ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 621.

¹¹¹ Merçil, a.g.e., s. 852.

Timur'un korumasında hükümetini sürdürdü. Hasan Bey Osmanlıların Amasya Beyi Lala Yörgüç Paşa'nın ülkesini ele geçirmek istediğini anlamış ve hakim olduğu yerleri teslim etmekten başka çare görmemiştir (1428)¹¹².

11. Pervaneoğulları

Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keyhüsrev tarafından 1241 yılında fethedilen ve bir deniz üssü haline getirilen Sinop, uzun süre Türklerin elinde kaldıktan sonra taht kavgaları nedeniyle 1261 yılında yeniden Rumların eline geçmişti¹¹³.

Anadolu Selçuklu veziri Pervane Muineddin Süleyman 1261 yılında Trabzon Rum İmparatorunun elinden Sinop'u zapt ve kendi kuvvetli nüfuzu sayesinde kendi üzerine temlik ettirmeye muvaffak olmuştu. Pervaneoğlu Muineddin, Mehmed'i naibi olarak Sinop'u idareye göndermişti. Abaka Han'ın 1277'de Süleyman Pervane'yi öldürmesi üzerine oğlu Mehmet istiklâlini ilan etmiş ve Pervaneoğulları Beyliğini kurmuştur¹¹⁴. Erkek çocuğu olmayan Gazi Çelebi, son yıllarında Candaroğulları'ndan Süleyman Paşa'nın egemenliğini kabul etmişti¹¹⁵. 1322'de attan düşerek öldü ve Pervaneoğulları Beyliği, Candaroğulları topraklarına katıldı¹¹⁶.

12. Sahip Ataoğulları Beyliği

Eski adı Karahisar-i Sahib olan Afyonkarahisar ve çevresinde Anadolu Selçuklu veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin oğulları ve torunları tarafından kurulmuştur¹¹⁷. Fahreddin Ali'nin, büyüğü Taceddin Hüseyin ve küçüğü Nusreddin Hasan adlı iki oğlu vardı. Karamanoğlu Mehmed Bey ve Selçuklu şehzadesi Siyavuş'un Konya'ya hâkim olmaları üzerine Ataoğulları Karahisar'dan asker toplayarak onlara karşı harekete geçtiler. Neticede Sahib Ataoğulları savaşı kaybettiler¹¹⁸. Şemseddin Bey zamanında komşu beylikler, özellikle Germiyanogulları ile uzun süren çekişme ve mücadeleler olmuştur. İlhanlı Devleti'nin Anadolu Beylerbeyi Emir Çoban Anadolu'ya geldiği zaman, ona boyun eğen Anadolu Beylikleri arasında Sahib Ataoğulları da bulunuyordu. Nusreddin Ahmed ülkesine döndüğünde Germiyanogullarının egemenliğini tanıdı.

¹¹² Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 621.

¹¹³ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 617.

¹¹⁴ Merçil, a.g.e., s. 859.

¹¹⁵ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 617.

¹¹⁶ Merçil, a.g.e., s. 860.

¹¹⁷ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 618.

¹¹⁸ Merçil, a.g.e., s. 861.

Onun 1342'de öldüğü sanılmaktadır. Bu tarihten sonra Sahib Ataoğullarının toprağı Germiyanogulları ülkesine katıldı¹¹⁹.

13. Alaiye Beyleri

Orta Çağda Anadolu'nun Akdeniz kıyılarında önemli liman kentlerinden birisi olan Alaiye (Alanya), Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad tarafından 1223 yılında fethedilmiş ve ona atfen bu ad verilmiştir. Selçuklu sultanlarının kışlık başkenti olan Alaiye, 1293 yılında Karamanoğulları'ndan Mecdeddin Mansur'un eline geçti. Bu tarihten itibaren Alaiye ve çevresinde Karamanoğullarına bağılı beyler hüküm sürdüler. 1453'te Alaiye Beyi, kendi vatandaşlarından bazılarını Kıbrıslılar tarafından fena muameleye kaldığını ileri sürerek ittifak yaptığı Türk Beyleri ile Kıbrıs'a hücumu hazırladı. Ancak bu girişim gerçekleşmedi.

Osmanlıların Karamanlıların ülkesini ele geçirmesiyle Karaman tehlikesinden kurtuldu ise de, bu kez Osmanlılarla karşı karşıya geldi. Çok geçmeden de Gedik Ahmet Paşa, Alaiye'yi ele geçirerek bu beyliğe son verdi¹²⁰.

14. Çobanoğulları (1227-1309)

Çobanoğulları Beyliği, Anadolu Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad döneminde büyük ihtimalle 1211 yılından itibaren Kastamonu'da uç beyi olarak bulunan Hüsameddin Çoban Bey tarafından kurulmuştur. Sultan Alaaddin Keykubad, Hüsameddin Çoban Bey'i Kırım' karşı gönderilecek kuvvetlerin başına getirdi. Sinop'tan hareket eden Çoban Bey, Suğdak kentine çıkartma yaparak burasını ele geçirdi. Bu sefer sırasında kazandığı başarı sonunda, kendisine Kastamonu arazisi ödül olarak verildi. Bu tarihten (1227)'den itibaren beyliğin kurulmuş olduğu kabul edilmektedir. Bu beylik hakkında bilgimiz çok azdır.

İlhanlı hükümdarı Geyhatu, Sultan Mesud ve Ezir Necmeddin yönetiminde bir Selçuklu-Moğol ordusunu Kastamonu üzerine gönderdi. Yapılan savaşta Çoban beylerinden Yavlak Arslan öldü. Sultan Mesud bu savaşta kendisine yardımcı olan Şemseddin Yaman Candar'a Kastamonu ve çevresinin yönetimini verdi. Ancak Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmud bir süre daha Kastamonu'da hüküm sürdü. Sonuçta Candaroğlu

¹¹⁹ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 618.

¹²⁰ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 597-598.

Süleyman Paşa bir baskında Kastamonu'ya hâkim oldu ve Çobanoğlu Beyliğine son verdi(1309)¹²¹.

15. İnançoğulları (Lâdik Beyleri)(1227–1309)

13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın ilk yarısında Lâdik yani Denizli'de hüküm sürmüş bir Türkmen Beyliğidir¹²². Topraklarının büyüklüğü 8.000 km²'yi geçmemiştir. 1276'dan 1368'e kadar 92 yıl hüküm sürmüşlerdir¹²³. Lâdik'in Türkler tarafından ilk fethi 11. yüzyılın sonlarındadır. Ancak Haçlı Seferlerini başlamasıyla tekrar Bizanslıların eline geçti. Türkler ile Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştirdikten sonra 13. yüzyılın ilk yarısında tamamen Türklerin eline geçmiştir. Bu beylik hakkında yapılan ilk araştırmalarda beyliğin kurucusu İnanç Bey'in Germiyanlı Ali Bey'in oğlu olduğu merkezinde idi. Bununla beraber son yıllarda yapılan araştırmalarda ise, beyliğin Moğol istilası önünden kaçarak Denizli, Honaz ve Dalaman taraflarına yerleşen Türkmenler tarafından kurulduğu ileri sürülmektedir¹²⁴. 1262'den 1277'ye kadar Selçuklular'a tâbi kaldı. Bu tarihte Karamanlılar'ın Selçuklu ve Moğollara karşı ayaklanmasının sebebi ile meydana çıkan karışıklıklardan yararlanan Ali Bey bağımsızlığını ilan etti¹²⁵. Denizli'nin Germiyanlıları tarafından ele geçirilmesi üzerine Lâdik beyleri tarih sahnesinden silindiler (1368). Ancak İshak Bey daha uzun süre, 1391 yılına kadar yaşamıştır. Küçük bir beylik olan Lâdik Beyleri, Anadolu Türk tarihinde fazla bir önem taşımazlar¹²⁶.

16. Dulkadiroğulları (1337–1522)

Ortaçağın sonunda Anadolu tarihinde mühim rol oynayan devamlı hanedanlardan biri de Dulkadiroğulları'dır. 1299'dan 1515'e kadar hüküm sürmüştür¹²⁷. Beyliğe adını vermiş olan Dulkadir'li Türkmenleri, Oğuzların Bozok grubuna mensupturlar. Dulkadirli Aşireti, çeşitli grupların bir araya gelmesiyle oluşmuştur¹²⁸. Dulkadirliilerin ilk reisi Zeyneddin Karaca Bey'dir. Eratna Bey'in elinden Elbistan'ı

¹²¹ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 605.

¹²² Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 617.

¹²³ Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi II, s. 37.

¹²⁴ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 617.

¹²⁵ Merçil, a.g.e., s. 858

¹²⁶ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 617.

¹²⁷ Nihal Poyraz, *Dulkadiroğullarının İlmî ve Kültürel Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi (F.Ü. Sosyal Bilimler Enst.), Elazığ, 2003, s. 7.

¹²⁸ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 605.

zaptedip ve Memlûk sultanı Melik En-Nasır Muhammed'den (1309–1340) naiblik menşuru olarak Dulkadirli Emirliği'ni kurmuştur. Karaca Bey bundan sonra Eratna ülkesini yağmaladı. Memlûk sultanlarına zaman zaman itaat, bazen de onlardan ayrılarak Halep şehrini tehdit etti. Ayrıca Sis Ermenileri ile başarılı mücadelelerde bulundu¹²⁹. Dulkadir Beyi Mehmed Bey'in teşvikiyle, Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid Elbistan'a yürümüş ve 1399 tarihinde burasını ele geçirerek Elbistan Valiliğini ve Dulkadirli ulusunun beyliğini Mehmed Bey'e vermişti. Timur'un Anadolu istilasında devamlı Osmanlı Devletinin yanında yer alan ve bu yüzden çok zarar gören Mehmed Bey, Çelebi Mehmed'e kızlarından birini vermiş ve onunla ittifak yapmıştı. Karamanoğlu ve Ramazanoğulları'na karşı savaşmıştır¹³⁰. Mehmed Bey'in ölümü ile yerine geçen oğlu Süleyman, Osmanlı ve Memlûklular'a kız vererek akrabalık tesis etmiş ve bu devletlerle olan dostluğunu sürdürmüştür.

Fakat Dulkadir Bey'i Alau'd-devle Bozkurt Osmanlılara karşı cephe aldı ve Hadım Süleyman Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu kendisini Turna Dağı Muharebesinde yenerek ele geçirdi ve dört oğluyla beraber öldürüldü (1515). Dulkadirli toprakları Osmanlılar'a geçti. Bozkurt'un yerine tayin edilen Ali Bey, Sultan I. Selim'in Mısır Seferinde ve Şam Valisi Canberdi Gazali İsyanında Osmanlılar'a mühim hizmetlerde bulundu. Fakat kıskanç Ferhat Paşa'nın onu, Sultan'a fitnelemesi ölümüne sebep oldu. Bundan sonra Dulkadirli toprakları Osmanlıların bir Beylerbeyliği olmuştur¹³¹.

17. Eratna Devleti (1344–1381)

Orta Anadolu'da 14. yüzyıl ortalarına doğru kurulmuş olan bir beyliktir. Bu beyliğin kurucusu Eratna, Uygur Türklerinden olup Moğollar'ın Anadolu Valisi Timurtaş'ın kız kardeşi ile evlenerek onunla akraba olmuştur. Timurtaş Anadolu'yu istila etmek suretiyle yayılma hareketine girmiş; fakat babası Emir Çoban'ın İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır ile arasının açılması neticesi Mısır'a kaçmış ve yerine Eratna'yı vekil bırakmıştır (1328)¹³². Timurtaş'ın yerine Celayirli Büyük Şeyh Hasan Anadolu Valiliğine getirilmiş ve ülke işleri hakkında bilgisi olan Eratna, Şeyh Hasan'ın

¹²⁹ Merçil, a.g.e., s. 848.

¹³⁰ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 606.

¹³¹ Merçil, a.g.e., s. 849.

¹³² Merçil, a.g.e., s. 849.

vekili olarak kaldı. Bahadır Han'ın 1335 yılında erkek evlat bırakmadan ölmesi sonucunda meydana çıkacak olan karışıklılardan faydalanarak kendisine bir mevki kapmak isteyen Büyük Şeyh Hasan Azerbaycan'a gitmiş ve Eratna yine Anadolu'da vekil kalmıştır (1335). Bu tarih aynı zamanda Eratna Devletinin kurulduğu tarih olarak kabul edilmektedir¹³³. Daha sonra Irak'ta yerleşen Büyük Şeyh Hasan'dan ümidini kesen Eratna, Memlûk Sultanı Melik Nâsır'a müracaat ederek onun himayesine girmiştir(1338).

Eratna, Timurtaş'ın küçük oğlu Küçük Şeyh Hasan'ın itaat teklifini kabul etmeyerek savaşıp galip gelerek çok ganimet almıştır (1343). Eratna'nın bu savaştan sonra nüfuz ve şöhreti artmış, Alaaddin unvanıyla sultanlığını ilan etmiştir¹³⁴. Mehmed Bey'in öldürülmesi ve yerine çocuk yaşta olan Alaaddin Ali'nin geçirilmesini fırsat bilen Karamanoğlu Niğde ve Aksaray'ı işgal etti. Kayseri'nin Karamanlılar'dan alınmasından sonra Kadı Burhaneddin Ahmed vezir atandı (1378). Ali Bey'in ölümü üzerine 7 yaşındaki oğlu II. Mehmed Bey başa geçirildi. Küçük olması nedeniyle Kılıçarslan naib olarak atandı. Vezir kadı Burhaneddin ile Kılıçarslan'ın arası açıldı ve Kılıçarslan ortadan kaldırılarak Kadı Burhaneddin yönetimi eline aldı. Sonuçta 1381 tarihinde küçük hükümdarı bertaraf ederek kendi sultanlığını ilan etti. Böylece Eratna Devleti yıkılıyor ve Kadı Burhaneddin Ahmed devleti kuruluyor.

18. Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti (1381–1398)

Anadolu'da kurulan Türk devletlerinin en kısa ömürlülerinden olan bu devletin kurucusu Kadı Burhaneddin Ahmed'in ailesi aslen Harezmi olup, Oğuzlar'ın Salur Boyu'na mensuptur. Ailesinin büyük atası Mehmed b. Mesud b. Sevinç Harezmi'den ayrılarak Kastamonu'ya gelmiş ve yerleşmiştir. Ataları birkaç göbekten kadılık yapan Burhaneddin Ahmed 1344 yılında Kayseri'de dünyaya gelmiştir¹³⁵. 4-5 yaşlarından itibaren tahsil görmeye başlamış daha sonra 14 yaşında iken babası ile Mısır'a giderek çeşitli konularda eğitimine devam etmiştir. Eratnaoğullarından Gıyaseddin Mehmed tarafından 21 yaşında iken kadı tayin edildi ve bu hükümdara damat oldu. Gıyaseddin'in ölümüyle yerine geçen oğlu Ali zamanında Eratna Devleti'nin zayıf durumlarını gören

¹³³ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 607.

¹³⁴ Merçil, a.g.e., s. 849-850.

¹³⁵ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 611.

komşuları bu beyliği parçalamaya başladılar¹³⁶. Kadı Burhaneddin, Ali Bey'in veziri idi. Ali Bey'den sonra yerine 7 yaşındaki oğlu Mahmud Çelebi geçti. Kılıçarslan ona Atabey atandı (1380). Kılıçarslan tamamıyla iktidarı ele geçirmek için girişimlerde bulundu ve en büyük engel olarak gördüğü Kadı Burhaneddin'i öldürtmeye karar verdi. Bunu öğrenen Kadı Burhaneddin daha önce davranarak Kılıçarslan'ı öldürttü ve halkın isteği ile atabey oldu. Kadı Burhaneddin Ahmed 1381 yılında kendisini sultan ilan ederek Sivas'ta tahta çıktı¹³⁷. On sekiz yıl hüküm sürdü. O, bu müddet içinde Amasya Emirliği, Erzincan Emirliği, Candaroğulları, Karamanoğulları ve Taceddinoğulları ile mücadele etti.

Kadı Burhaneddin 1389 Kosova Savaşına kadar Osmanlılar ile dostane ilişkiler içindeydi¹³⁸. Ancak bu yeni durum daha açık bir ifade ile Bayezid'in Anadolu'nun siyasi birliğini kat'i surette tahakkuk ettirme yolunda elde ettiği ilk başarı, Orta Anadolu'da merkezî devletini süratle geliştirmekte olan Kadı Burhaneddin - I. Bayezid rekabetinin başlangıcı olarak kabul etmek yerinde olur. Çünkü çok geçmeden Batı Anadolu Beyliklerinin kaldırılmasında Bayezid'e yardım eden Kastamonu emiri II. Süleyman Paşa, durumu endişe verici görerek Osmanlı ittifakından ayrılmış Kadı Burhaneddin ile münasebetlere girmiştir¹³⁹. Yıldırım Bayezid, Kadı Burhaneddin üzerine oğlu Ertuğrul'u gönderdi; ama 1391'de yapılan savaşta Osmanlılar kaybetti ve Ertuğrul savaşta hayatını kaybetti. Bu sırada Timur, Kadı Burhaneddin'e elçi göndererek kendisine tâbi olmasını istedi ama red cevabını aldı. Kadı Burhaneddin Ahmed'in ölümünden sonra Sivas halkı Alaaddin Ali'yi hükümdar etti. Tahta geçtiği sırada 14 yaşlarındaydı. Kara Yülük Osman Bey Sivas önlerine gelerek kentin teslimini istedi; ama Sivas halkı öneriyi reddederek savunmaya karar verdi. Yülük, bir süre kenti kuşattıysa da sonuç alamadı. İşte bu sırada Timur tehlikesi baş gösterdi. Sivas'ta bu tehlikeye karşı devleti koruyacak kimse yoktu. Bu bakımdan kent halkı sonuçta Sivas'ın, Amasya'yı ele geçirmiş olan Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid'e teslim edilmesine karar verdi¹⁴⁰. Böylece 1398 yılında Osmanlılara geçmiştir¹⁴¹.

¹³⁶ Merçil, a.g.e., s. 849-853.

¹³⁷ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 611.

¹³⁸ Merçil, a.g.e., s. 853.

¹³⁹ Yaşar Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Eratna Devleti Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti, Ankara, 1991, s. 143.

¹⁴⁰ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 612.

¹⁴¹ Rıza Nur, Türk Tarihi, C. III, İstanbul, 1983, s. 114.

BİRİNCİ BÖLÜM

SARUHANOĞULLARI'NIN KURULUŞU HÜKÜMDARLARI VE OSMANLILAR İLE İLİŞKİLERİ

A. MANİSA İLİNİN KURULUŞ TARİHÇESİ ADININ KAYNAĞI VE İLİN YERLEŞİM ALANI SARUHANOĞULLARININ KURULUŞU

1. Manisa'nın Kuruluş Tarihi

Manisa Batı Anadolu'nun en eski şehirlerinden birisidir. Manisa müzesindeki Sanem Fallus taş balta ve diğer birkaç seramik parça, şehrin tarihten önceki zamanlarda kurulmuş olduğunu izah etmektedir¹⁴². Manisa ve yöresine ait yazılı tarih öncesi ile ilgili pek bilgi yoktur. Salihli ilçesi baraj gölü yakınlarındaki Sindel Köyü'nde bulunan Paleolitik Çağa (Yontma Taş Devri) ait fosil ayak izleri yörede o dönemde bulunan insan topluluklarının varlığını kanıtlayan ve yaklaşık olarak 26.000 yıl öncesine tarihlenen buluntulardır.

Yine Kırkağaç ilçesi Yortan Köyü'nde ortaya çıkan mezarlar ise farklı bir mezar kültürünü ifade eden Tunç devrine ait kalıntılardır. Hermessos ve Kaikos ya da bugünkü adıyla Gediz ve Bakırçay vadilerinde kurulmuş olan Tantalıs (Manisa) ve Thyateria (Akhisar) bölgede bilinen ilk yerleşimlerdir¹⁴³. En kuvvetli rivayete göre Manisa Magnetler tarafından kurulmuştur Magnetler, Misi – Balıkesir – kıtasında bulunmakta iken Turuva Muharebesinde Turuva hükümdarına muavenet etmişler, oradan Girit Adasına geçmişlerse de tekrar Küçük Asya'ya – Anadolu'ya – dönerek bir kısmı Meandr- Menderes- Nehri kenarlarındaki Mağnezi şehrini, bir kısmı da Gediz Havzasında Sipil Mağnezisi'ni – Manisa – kurmuşlardır.

Elde olunan bazı eserler Manisa'nın kuruluşunda Etiler'in de büyük hisseleri olduğunu göstermektedir. M.Ö. 1450–1200 yıllarında Anadolu'da büyük bir devlet kuran Etiler, Ege kıyılarına kadar gelmişlerdi. İzmir sınırları içinde bulunan Kemalpaşa'daki Karabel anıtı, Manisa sınırları içinde bulunan Sipil Dağının kuzey yamacında Akpınar mevkiinde bulunan Anadolu'nun en büyük kadın tanrıçası Kibebe

¹⁴² Komisyon, "Manisa" Maddesi, *Türkiye Ansiklopedisi*, C. IV, Ankara, 1957, s. 77.

¹⁴³ *Manisa Turizm Envanteri*, Manisa, 2003, s. 6.

anıtı, Etiler devrinden günümüze kadar ulaşmış tarihi eserdir¹⁴⁴. Etilerden bu havaliyi Eoliyenler zapt etmişlerdir. Manisa bu suretle Yunan hâkimiyeti altına girdi. Eoliyenlerden evvel burada oturan halk hakkında Yunan kaynakları malumat vermemektedir¹⁴⁵. Daha sonra Ege kıyılarına kadar gelerek sınırlarını genişleten Firikyalılara ait Manisa ile ilgili masal kabilinden de olsa yazılı vesikaların anlattığı bazı bilgilere sahibiz¹⁴⁶.

Sipil Dağının kuzeydoğu eteklerinde bulunan Tantalos Kalesi (Yarık Kaya), Frikyia Kralı Tantalos'a aittir. İl merkezinde Çaybaşı'nda bulunan Niobe (Ağlayan Kaya) miti de yine Frikyialılar devrinden kalmıştır. Niobe, Frikyia Kralı Tantalos'un kızıdır. Manisa Dağı'na Spil adı verilmesi de yine bu devre rastlar. Frikyia Kralı Menos'un kızı olan Sibel'in bu dağa atılarak vahşi hayvanlar tarafından büyütülmesinden dolayı bu ad verilmiştir.

Saidler Lidya devletini kurunca Ege'de Frikyialılar egemenliklerini kaybetmeye başladılar¹⁴⁷. M.Ö.1200'lere doğru bölgeye geldiği sanılan Lidyalılar kısa sürede Kızılırmak'a kadar bütün Anadolu'ya egemen olmuşlardır. Tarihte devlet güvencesinde ilk parayı basan Lidya Krallığının başkenti bugünkü Salihli yakınlarındaki Sardes (Sart) şehriydi¹⁴⁸. Tireli Gies (M.Ö.580-650) Batı Anadolu'da siyasal güç ve görkem döneminin ilk büyük hükümdarı olarak anılır Gies, bölgeyi Doğu Anadolu ile Ege arasında bir ticaret merkezi durumuna getirdi. Ege - İç Anadolu ulaşımını açtı. Kral Yolu diye anılacak olan ünlü tarihsel yolu onun yaptırdığı söylenir.

Lidya, bilim ve felsefe alanında da üstün bir gelişmeye ön ayak oldu. Devlet bilginleri, filozofları ve sanatçıları korudu. Hiç kimse ticaret yapmak, bilim ve sanatla uğraşmak varken asker olmak istemiyordu. Ülkenin bu siyasal yapısı, doğuda Pers ülkesinden gelen ordular karşısında büyük bir çöküntüye uğradı¹⁴⁹.

M.Ö. 546 senesinde Manisa İran (Pers) hâkimiyetine girdi. İranlılar devrinde Manisa, Sart Satraphlığına bağlı küçük memur ve asker bulunan ufak bir şehir halinde kaldı. Bu hal Büyük İskender devrine kadar aynen devam etti.

¹⁴⁴ Komisyon, Manisa İl Yıllığı, Ankara, 1967, s. 125.

¹⁴⁵ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, s. 78.

¹⁴⁶ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, s. 77.

¹⁴⁷ Komisyon, Manisa İl Yıllığı, Ankara, 1967, s. 125.

¹⁴⁸ Manisa Turizm Envanteri, Manisa, 2003, s. 6.

¹⁴⁹ Komisyon, "Manisa" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, C. VIII, İstanbul, 1981, s. 5531.

Bu tarihten sonra Manisa, gerek mevki gerekse tarihi bakımdan mühim bir mevkie sahip olmaya başladı. Büyük İskender Anadolu'yu istila ederek Manisa'yı eline geçirdikten sonra 323 senesinde Babil'de ölünce generalleri arasında baş gösteren kanlı ihtilafları neticesinde Anadolu ve diğer Asya şehirleri gibi Manisa da Selefküslerin hissesine düştü. Daha sonra Manisa, Romalıların müttefiki olan Bergama Kralı II. Lümin'e bahşolundu¹⁵⁰.

Aptalos dönemi, Bergama bölgesinin sanat yapılarıyla bayındır kılındığı bir dönemdir¹⁵¹. Bergama Kralı III. Aptalos Krallığını ve bütün hazinelerini bir vasiyetname ile Roma İmparatorluğuna bıraktığı için M.Ö. 133 tarihinden itibaren Manisa bölgesi de Roma egemenliği altına girmiştir. Romalılar Asya adında bir eyalet kurarak yönetimini valilere bırakmışlardır. Bu devrede Sarp ve Alaşehir'i dini bir şehir merkezi olarak görmekteyiz. M.S. 17. deki zelzelede Manisa'nın harap olup yeniden imar edilmesi bu devreye rastlar. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Doğu Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu olarak adlandırılmıştır. Bu parçalanmadan sonra Manisa Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmıştır¹⁵².

XI. yy.da Anadolu'ya akınlar yapan Türk Boylarının amacı burayı, kendilerine yurt edinmektir¹⁵³. 1040 Dandanakan Savaşından sonra Selçukîler bağımsız bir devlet kurduktan sonra Anadolu gazalarına büyük bir önem vermişler ve burasını sistemli bir şekilde fethetmeye koyulmuşlardır¹⁵⁴. Anadolu'nun açılmasında esas adım Malazgirt Zaferidir. Türklüğün istikbali için bir atlama taşı olan Malazgirt Zaferi'nin açtığı kapıdan Türk boyları sel gibi akmaya devam edeceklerdi¹⁵⁵.

1075'de İznik'i alarak Anadolu Selçuklu Devletini kuran Süleymanşah egemenlik alanını genişletmeye başladı. Türkler, Manisa çevresindeki bazı kent ve kaleleri bu arada Alaşehir'i ele geçirdikler halde, surlarla çevrilmiş olan Manisa'yı alamadılar¹⁵⁶. Haçlı seferleri ve uzun savaşlar Anadolu Selçuklu İmparatorluğunu zayıflatmıştır. Memleketi Batı Anadolu'da Türkmen Beyleri, Orta ve Doğu Anadolu'da ise İlhanlıların valileri yönetiyordu. Bu zayıflıktan faydalanan Türkmen beyleri kendi

¹⁵⁰ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, S. 78.

¹⁵¹ Komisyon, a.g.mad., Yurt Ansiklopedisi, C. VIII, s. 5532.

¹⁵² Komisyon, Manisa İl Yıllığı, Ankara, 1967, s. 127-128.

¹⁵³ Komisyon, a.g.mad., Yurt Ansiklopedisi, C. VIII, s. 5533.

¹⁵⁴ Yıldız, Anadolu Uygurlukları Ansk., C. III, s. 566.

¹⁵⁵ Semiha Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, İstanbul, 1975, s. 50-51.

¹⁵⁶ Komisyon, a.g.mad., Yurt Ansiklopedisi, C. VIII, s. 5533.

beyliklerini ilan ettiler. Manisa yöresinde Saruhanoğulları bir egemen beylik kurdu¹⁵⁷. Türklerin Anadolu'ya girişi Malazgirt Savaşından öncelere dayanmaktaysa da Manisa,1313 yılına kadar Bizans İmparatorluğu'nun yönetiminde kalmıştır¹⁵⁸. Bu tarihten sonra bir aşiret ve uç beyi olan Saruhan Bey 1313 yılında Manisa'yı alıp beyliğine başkent yaparak¹⁵⁹ eski Lidya ülkesinin tamamı üzerinde beyliğini kurdu. Beyliğin hududu denize dayanıyor ve Saruhanlılar aynı zamanda denizci bir beylik olarak ortaya çıkıyordu¹⁶⁰. Yıldırım Beyazıt 1390'da Manisa'yı alarak bey sancağı yaptı¹⁶¹ ve Osmanlı topraklarına kattı; ancak Ankara savaşı'ndan sonra Timur bölgeyi yeniden eski sahiplerine iade etmiştir¹⁶².

Orhan 17 Ağustos 1402'de Manisa'ya gelerek tekrar bey oldu¹⁶³. Çelebi Mehmet, tekrar Manisa'yı Osmanlı egemenliği altına almış ve Saruhan Sancağı adıyla idari bir birim haline getirmiştir. Manisa 1437–1595 yılları arasında Osmanlı şehzadelerinin saltanat tecrübesi kazandıkları Batı Anadolu bölgesinin en önemli siyasi merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu dönemde II. Murad, Fatih Sultan Mehmet, Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed ve I. Mustafa gibi daha sonra Osmanlı tahtına da oturmuş, padişahların da içerisinde olduğu 16 şehzade Manisa'da sancak beyliği yapmışlardır¹⁶⁴.

2. MANİSA İLİ'NİN YERLEŞİM ALANI

Şehir, Ege Bölgesinin başlıca akarsularından olan Gediz Nehri'nin aşağı kısmında, Gediz ve Kumçayı'nın birleştikleri geniş Manisa Ovası'nın güney kenarında 1517 rakımlı Manisa Spil Dağı'nın kuzeye maruz dimdik yamaçlarının meyilleri hafifleyen eteklerinde, düz bir saha üzerinde kurulmuştur¹⁶⁵. Manisa; 38° 04' -39° 58' kuzey enlemleriyle, 27° 08' - 29° 05' doğu boylamları arasında yer alır. Manisa; kuzeyinde Balıkesir, kuzey-doğusunda Kütahya, doğusunda Uşak, güney-doğusunda Denizli, güneyinde Aydın ve İzmir, batısında yine İzmir ile çevrilidir¹⁶⁶.

¹⁵⁷ Komisyon, Manisa İl Yıllığı, Ankara, 1967, s. 128.

¹⁵⁸ Manisa Turizm Envanteri, Manisa, 2003, s. 7.

¹⁵⁹ Komisyon, Manisa İl Yıllığı, Ankara, 1967, s. 128.

¹⁶⁰ Kâmuran Gürün, Türkler ve Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1984, s. 472.

¹⁶¹ Komisyon, Manisa İl Yıllığı, Ankara, 1967, s. 128.

¹⁶² Manisa Turizm Envanteri, Manisa, 2003, s. 7.

¹⁶³ Komisyon, Manisa İl Yıllığı, Ankara, 1967, s. 128.

¹⁶⁴ Manisa Turizm Envanteri, Manisa, 2003, s. 7.

¹⁶⁵ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, s. 76.

¹⁶⁶ Manisa Turizm Envanteri, Manisa, 2003, s. 3.

Şehir, evvelce dağın daha dik yamaçlarında kurulmuş olduğu halde zamanla Yunanlılar tarafından yıkılmış olması yüzünden yeni inşaat biraz daha kuzeye doğru, ovaya yakın tatlı, meyilli sahalarda ilerlemiştir¹⁶⁷.

Manisa en az 3200 senelik bir maziye sahiptir. Türkiye’imizde bu kadar tarihi geçmişe sahip şehirlerimizin sayısı azdır. Manisa sokaklarında gezerken, eserlerini seyrederken, dağlarına bakarken muhakkak suretle tarihten ya bir satır ya bir yaprak yahut sayfalar okursunuz. Böylece çeşitli izlere malik olan memleketlere de pek az rastlanır. Bu da Manisalılar için göğüs kabartıcı bir noktadır¹⁶⁸.

3. MANİSA İSMİNİN KAYNAĞI

Manisa adının, Yunanistan da Teselya bölgesi doğusunda Magnesia da yaşayan Magnetlerle ilgisi olduğu sanılıyor. Yunan tarihçilerine göre Magnetler Anadolu’ya gelerek, biri büyük Menderes öbürü Gediz kıyısında iki kent kurdular. Gediz kıyısında Spilos dağının kuzey eteklerinde kurulan kent, Magnesia upo Spilos adıyla anılmaktaydı. Bu ad Roma döneminde Magnesia ad Spilyum oldu. Manisa adı Magnesia sözcüğünün değişime uğraması ile bugünkü biçimini aldı¹⁶⁹.

Saruhan Bey eski Lidya arazisi üzerinde hükümet kurduğundan bu kıtaya Saruhanoğulları devrinde Saruhan adı verilmiştir. Bu isim Cumhuriyet dönemine kadar kullanılmıştır¹⁷⁰.

1927 senesinde Heyet-i Vekilce verilen karar mucibince Saruhan ismi kaldırılarak umum vilayete Manisa ismi verildi¹⁷¹. Şehir civarında mıknatıs demir oksit cevheri bulunmasından dolayı Manisa’ya bu ismin verildiği hakkındaki kanaat tamamıyla yanlıştır. Keyfiyet tamamıyla ber’akis olup bu demir oksidin ilk defa Manisa çevresinde bulunmuş olması sebebiyle cevhere önce Magne, sonradan da mıknatıs ismi verilmiştir¹⁷².

Evliya Çelebinin seyahatnamesinin 9. cildinde Manisa şehrinin eşgali başlıklı bölümünde Manisa ismi hakkında şunlar zikredilir: “İbtida banisi kıdefadır ismine

¹⁶⁷ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, s. 76.

¹⁶⁸ M. Çağatay Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II, İstanbul, 1946,s. 7.

¹⁶⁹ Komisyon, a.g.mad., Yurt Ansiklopedisi, C. VIII, s. 5529.

¹⁷⁰ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, s. 79.

¹⁷¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, İstanbul, 1929, s. 73.

¹⁷² Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, s. 77.

lugat-ı Latince nişa derler (bu şehre Latin kavmi nişa derlerdi). Badelfeth Magnisa dediler, yani kâfir karısı şehri demek olur. Magnisa iken mimin zamme sin fethe ve aygını gine ve şını sine kalb idüp Mağnisa deyû tahfif edüp bu şehrin sebebi tesmiyesi oldu”¹⁷³.

4. SARUHANOĞULLARI'NIN MENŞEİ

Anadolu’da kurulan tüm beylikler genelde yönetim kadrosu ve halk olarak Orta Asya’dan gelmişlerdir¹⁷⁴. Saruhanoğulları Batı Anadolu’da merkezi Manisa olmak üzere Saruhan Beyliğini kuran bir sülalenin adıdır¹⁷⁵.

“Saru”, “sarı”nın eski telafuzudur¹⁷⁶. Dilimizde aşiret ve yer adı olarak kullanıldığı gibi kişi adı olarak da geçmektedir. Sarı, Türkçe’de sıfat olarak tanımlanmakta, Han ise Türk tarihinde sıkça kullanılan, hükümdarlar için kullanılan bir unvandır¹⁷⁷.

1231 yılında Moğollar ve Harzemşahlar arasında yapılan Yassıçemen savaşından sonra mağlup olan Harzemşahlar’ın hayatta kalan Anadolu’ya gelen emirlerin isimleri: “Kırkan, Bereket, Yılanboğa, Canbirdi, Saruhan ve Küçükhan’dır” buradaki saruhan isimli komutanın beyliğe ismini veren Saruhan Bey olma ihtimali kuvvetlidir.

Sultan I. Alaaddin keykubad ülkesine gelen Harezmi Beylerinin başboş kalmalarını hoş karşılamaz ve onlara vezirini göndererek emrini bildirir. Vezir onlara Sultana itaat etmeleri emrini iletir, onlar da Selçuklu Devleti için çalışacaklarına dair yemin ederler. Böylece Saruhan sülalesinin Anadolu’daki hayatları Selçuklu Devletine tâbi olarak başlamış oldu¹⁷⁸.

Saruhanoğulları Beyliğine adını veren Saruhan Bey hakkında ihtilaf vardır. Şikarî, Saruhan Bey’i Moğol ve Selçuklu Hükümdarının¹⁷⁹ kapıcısıbaşısı¹⁸⁰ olarak kabul eder. Bir elçilik dolayısıyla Saruhan’ın Karamanoğlu Mehmed Bey’in yanına

¹⁷³ Hafız Mehmet Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye, Hicaz*, İstanbul, 1935, s. 69.

¹⁷⁴ İbn-i Bîbî, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi (Selçuknâme I)*, Ankara, 1996, s. 18.

¹⁷⁵ M. Çağatay Uluçay, “Saruhanoğulları” Mad., *İslam Ansiklopedisi*, C. X, Eskişehir 1997, s. 239-244

¹⁷⁶ Yılmaz Öztuna, *Türk Ansiklopedisi*, C. XXVIII, Ankara, 1980, s. 170.

¹⁷⁷ Komisyon, *TDK Türkçe Sözlük*, Ankara 1983, C. I, s. 500 ve C. II, s. 1019.

¹⁷⁸ İbn-i Bibi, a.g.e., s. 430-431.

¹⁷⁹ Uluçay a.g.mad., İ A, C. X, s. 239.

¹⁸⁰ Kapıcıbaşı: Sarayda ve divanda önemli devlet işlerinin görülmesini sağlayan memurların başıdır. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansk.*, C. XII, İstanbul, 1992, s. 6337.

geldiğini, geri dönmediğini ve onun hizmetine girip mîrahûr¹⁸¹ olduğunu ileri sürer ise de verdiği bu bilginin tarihi gerçeklere uymadığı muhakkaktır. Saruhan Beyliğini kuran emirin Celaleddin Harzemşah'ın ölümünden sonra Selçuklu hizmetine giren Harezmi emirlerinden Saruhan Bey'in torunu olduğu, tarihçiler tarafından kabul edilmektedir¹⁸².

Beyliğin kurucusu olan Saruhan'ın Harezmi emirlerinden Saruhan Bey'in torunu olduğunun kuvvetli ihtimal dâhilinde olması, Alaşehir havalisinde Harezmi isimli köylerde bulunmuş olmasıdır. Germiyan Beyliği'nin kurucusu olan ailenin de Harezmi Türklerinden olma ihtimali yüksektir. Bundan dolayı bir faraziye olarak Saruhan Bey'in de Aydınoğlu gibi Germiyanoglu ile az çok bir münasebeti olacağı hatıra gelmektedir¹⁸³.

Aşiret ve köy adları, Saruhan Bey'in Harezmi Türklerinden olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Osmanlılar zamanında Horzum, Barzı ve Güne Barzı hasları, Horzum Barzı Yörükleri ve Alaşehir'in bu adla anılan köyleri vardır¹⁸⁴. Esasen Saruhan Beylerin ataları, evvelce Germiyanoglu beylerinin hizmetinde bulunuyorlardı. Aydın ve Saruhan beyleri Germiyanogullarının en batıya, Ege kıyılarına gönderdikleri kumandanları olup, fethettikleri bölgelerde kılıç hakkı alarak kalıp devleti kurmuşlardır. Manisa fatihi Saruhan Bey'in babası Alpağı Bey, onun babası da Saruhan Bey olup, Cengiz'in taarruzu ile Osmanogullarının ataları gibi Harzemşahlar ülkesinden kaçıp büyük Sultan Keykubad 'ın hizmetine girmiştir¹⁸⁵.

5. SARUHANOĞULLARI'NIN YAYILDIKLARI COĞRAFİ ALAN

Eski Lidya Kıt'asında teşekkül eden bu Türkmen Beyliği, Batı Anadolu'da içeriden Ege sahillerine doğru yayılarak Manisa, Menemen, Gördes, Demirci, Nif (Kemal Paşa), Turgutlu, Tarhanyat (İlca), Gördük, Akhisar, Atala, Kayacık ve Urganlı gibi başlıca şehirlere sahip olmuşlardır¹⁸⁶. Gediz Vadisine hâkim olup, Gediz ile beraber

¹⁸¹ Mîrahûr: Sarayda at işlerine bakan memurun adıdır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul, 1993, s. 541.

¹⁸² Komisyon, a.g.mad., *İslam Ansiklopedisi*, C. X, s. 239.

¹⁸³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1988, C. I, s. 73-74.

¹⁸⁴ Komisyon, a.g.mad., *İslam Ansiklopedisi*, C. X, s. 239.

¹⁸⁵ Öztuna, *Türk Ansiklopedisi*, C. XXVIII, s. 170.

¹⁸⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1988, s. 84.

dar bir topraktan Ege'ye akıyordu. Kuzeyinde Karesioğulları, güneyinde Aydınoğulları ve doğusundaki Germiyanogulları ilk zamanlarda Saruhanogulları'nın metbuu idiler¹⁸⁷.

Saruhanogulları önce 1300–1390, sonra 1402-1410 yılları arasında 98 yıl sürmüş, 1390'dan 1402 Ankara savaşına kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır¹⁸⁸. Saruhan, Aydın ve Mentеше beylikleri gibi Osmanlıların Ege Denizi'nde ilk oluşumlarıydı¹⁸⁹. 1308'e kadar Selçuklulara bir süre de Germiyanogullarına ve İlhanlılara bağlanmıştır. Son zamanlarda tamamen Osmanlıların egemenliğini tanımıştır.¹⁹⁰

6. SARUHANOGULLARI'NIN KURULUŞU

XII. yüzyılın başlarından itibaren Türkler bütün Anadolu'ya yayılmalarına rağmen, bu yüzyıldaki Haçlı Seferleri ve iç çekişmeler yüzünden yarımadanın orta ve doğu bölgelerinde hâkimiyet kurabildiler, ellerinde tutabildiler. XII. Yüzyılın başlarında hala Batı Anadolu'da Manisa gibi birçok şehir Bizans'ın elinde bulunuyordu. Ancak XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Moğol istilasının etkisi ile sayısız Türkmen gurupları Batı Anadolu'nun uç bölgelerine gelmişlerdir. Bu artan Türk taaruzi kuvvetlerine uçlarda birinci ve ikinci Türk dalgası arasındaki süreç içinde ortaya çıkan kültürel ırki terkip ve nihayet Bizans'ın müdafaa savunma kuvvetlerinin sürekli azalması müspet yönde fayda sağlayarak Batı Anadolu topraklarının Türkmen guruplarının eline geçmesini sağlamıştır. Bunlardan bir tanesi de hiç kuşkusuz Saruhan cemaatinin gazileri ve onların beyleri Saruhan'dır¹⁹¹.

1282-1300 yılları arası Bizans açısından felaket yılları oldu. Batı Anadolu'daki Türk fetihlerinin modelleri olan beylikler bu dönemde şekillendi¹⁹².

Manisa fatihi Saruhan Bey, Selçukilerin uç beylerindendir¹⁹³. Ek-3'te Saruhanogullarının soy ağacı bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Mesud'un emirlerinden olan Saruhan Bey'in uçtaki ilk faaliyeti, aynı hükümdarın ikinci kez tahta

¹⁸⁷ Öztuna, Türk Ansiklopedisi, C. XXVIII, s. 31.

¹⁸⁸ Komisyon, "Saruhanogulları" Maddesi, Yeni Hayat Ansiklopedisi, C. V, İstanbul, 1980, s. 2808.

¹⁸⁹ Herbert Adams Gibbons, *The Foundation of the Ottoman Empire : a history of the Osmanlıs up to the death of Bayezid I, 1300-1403*, London, 1968, s. 186.

¹⁹⁰ Komisyon, a.g.mad., Yeni Hayat Ansiklopedisi, C. V, s. 2808; Komisyon, "Saruhanogulları" Maddesi, Hayat Ansiklopedisi, C. V, İstanbul, 1961, s. 2828.

¹⁹¹ H. Mustafa Eravcı - Mustafa Korkmaz - Mehmed Çelik, *Saruhanogulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri*, Manisa, 1999, s. 11.

¹⁹² Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 13.

¹⁹³ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. I, s. 58.

çıkacağı yıla (1302) rastlar. Bizans İmparatoru II. Andronikas, Türkmenlerin faaliyetlerini arttırması üzerine oğlu ve ortağı IX. Michael'i Batı Anadolu'ya gönderdi. IX. Michael Türkmenler karşısında bir sonuç alamadan geri çekilmek zorunda kaldı¹⁹⁴. Bizans'a yardıma gelen Katalanların müteakip senelerdeki faaliyetleri esnasında Saruhan Bey de bunlara karşılık Manisa sınırları içindeki faaliyetlerini arttırdı¹⁹⁵. Saruhan (Manisa) bölgesi Ege kıyılarının kilidi mevkiindedir. Bizanslılar burasını elinde tutmak için çok uğraştılar¹⁹⁶. 1301'de Türk saldırıları artınca bunlara karşı koyacak gücü olmayan Bizans İmparatoru, Sicilya Kralı Frederik'e başvurarak yardım istedi. Bunun üzerine kralın hizmetindeki Katalanların komutanı Roger De Flor 1303 6.500 asker ile İstanbul'a geldi. Katalanlar Germiyanogullarınca kuşatılan Alaşehir'i kurtardılar. Manisa valisi ve Katalanların arası açılınca, Manisalılar kent kapılarını kapayarak Katalan askerlerini Manisa'ya sokmadılar¹⁹⁷.

1305'ten itibaren diğer Türk aşiretleri gibi, Lidya'nın batısında, Ege sahillerine doğru ilerleyen Saruhan Bey, 1313'te Spil Manisa'sı denilen şimdiki Manisa'yı zaptetmiş ve sahile kadar hududunu dayamıştır. Bu kuruluş esnasında denizciliği de ele alarak donanma yapıp korsanlığa başlamıştır¹⁹⁸.

Saruhan Beyliğinin sınırları şu şekildedir: Doğuda Alaşehir, batıda İzmir Körfezi, kuzeyde Bergama, güneyde Nif, Turgutlu ve Kemaliye¹⁹⁹. Manisa'nın fethine, Saruhan Bey'in kardeşi Çuğa Bey ile Ali Paşa da katılmıştır. Buna göre Saruhan Bey kendi adıyla anılan beyliği kurmuş, kardeşi Çuğa Beye Demirci yöresini, diğer kardeşi Ali Paşa'ya Nif (Mustafa Kemal Paşa)'nın idaresini vermiştir²⁰⁰. Buna göre hükümetin kuruluşunu, Manisa'nın Saruhan Bey tarafından zapt edilerek hükümet merkezi yapıldığı 1313 senesinden başlatmak gerekir²⁰¹.

Manisa'nın Saruhan Bey tarafından nasıl ele geçirilmiş olduğu açık değildir. Ancak Evliya Çelebi'ye göre "Saruhan Bey Rum krallarından Puluskaya adlı kefereden almıştır. Yunanca bu kalenin adı Endirefil'dir."²⁰² Bizim eski kaynaklarımız Manisa'nın

¹⁹⁴ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 68.

¹⁹⁵ Komisyon, a.g.mad., İslam Ansiklopedisi, C. X, s. 239.

¹⁹⁶ İbrahim Gökçen, Tarihte Saruhan Köyleri, İstanbul, 1950, s. 9.

¹⁹⁷ Komisyon, a.g.mad., Yurt Ansiklopedisi, C. VIII, s. 5533.

¹⁹⁸ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. I, s. 74.

¹⁹⁹ M. Feridun Emecan, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara, 1989, s. 1.

²⁰⁰ Komisyon, a.g.mad., İslam Ansiklopedisi, C. X, s. 239.

²⁰¹ Danışman, a.g.e., s. 158.

²⁰² Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 17.

nasıl zapt edildiğini yazmazlar, hatta birçokları, hangi tarihte alındığını bile kayıt etmezler. İnanılır kaynaklar, Saruhan Bey'in 1313'te Manisa'yı zaptettiğini yazıyorlar. Eski kaynaklarda bu hususu aydınlatacak bir bilgi olmadığına göre halk arasında yaşayan rivayet ve gelenekleri zaptetmek, bu hususa dair vesika veya malumat buluncaya kadar bunlarla amel etmek zorundayız.

Bugün Manisa halkı arasında, birisi şehrin zapt edildiğine, diğeri ise şehrin fethedildiğinin yıldönümüne ait bir gelenek ve rivayet yaşamaktadır. Saruhan Bey Manisa'yı bir harp hilesi ile zaptetmiştir. Saruhan Bey Manisa'ya doğu tarafından hücum etmiş, askerlerini çok göstermek için Manisa dağından keçilerin boynuzuna mum takarak yakmış ve kale üzerine sevk etmiştir. Saruhan Bey sabaha kadar Kırtık'ta (Halk bu kelimenin düşmanı Kırdık'tan geldiğini söyler. En eski kayıtlarda bu köyün ve mevkiin adına rastlanıyor)²⁰³. Saruhan Bey sabaha yakın horozlar öterken Bizanslıları Manisa'nın batısındaki Horozköy'e kadar sürmüş. Güneş doğunca Bizanslılar mağlup olmuş. Manisa kalesi de Saruhanlıların eline geçmiş²⁰⁴. Savaşın başladığı yerde, Kırtık'da Kırtık Baba Türbesi; bittiği yerde Horoz Köyü'nün kuzeyinde Karaca Ahmed Türbesi vardır.

Cumhuriyetten önce Manisalılar şehrin alınışının yıldönümünü her sene "Namaz Gecesi" ile kutlarmış. Halkın dediğine göre Saruhan Bey Manisa'yı Recep ayının ilk Cuma gecesi, yani Leyle-i Regaip'te almıştır. Tarihçiler Manisa'nın 1313-713 yılında zapt edildiğini kabul etmişlerdir. Bu rivayete nazaran Manisa 26 Ekim'de Bizanslılardan alınmıştır.

Namaz Gecesinde hususi mumlar yapılıp, fenerlere konarak yakılır. Şehir donanır, sanki en büyük bayrammış herkes giyinir kuşanır. Akraba ve dostlarına giderek el öperler. Nişanlılar birbirlerine şeker ve çevreler hediye ederlermiş. O gece sabaha kadar tüfek ve fişekler atılır. Çocuklar da maytap ve çıtır-pıtır atarlarmış. Hususî surette mum yapılışının sebebi de, Manisa'nın alınışında mum kullanıldığındanmış.

İhtiyarların anlattığına göre, bu adet yalnız Manisa'da varmış. Bu bölgede bu şekilde Leyle-i Regaip hiçbir yerde kutlanmazmış. Namaz Gecesi adı altında hususî bir şekilde kutlanan bu gecenin çok eski zamandan beri şehrin alınışı geleneğinin

²⁰³ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II, s. 7-8.

²⁰⁴ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansk., s. 79.

zamanımıza kadar yaşadığını ifade eder ve Leyle-i Regaibin öteden beri aynı şekilde kutlanıldığını ve eski olduğunu gösterir vesikada vardır. Şu vesika bunun en güzel delilidir.

“Saadetlü Mekremetlü Meveddetmendim Paşa Hazretleri! Beher sene Leyle-i Regaip’de derûn-i Manisa’da olan kâffe-i menazil ve-saireden herkes haline göre fişenkler atmak ve çocuklar esvakta mumlar yakmakahali-i beldenin pek kadim adetlerinden ise de bu keyfiyet bazı mertebede mazarrat-ı mucib olduğu ve hatta geçen Leyle-i Regaip’de Rûmili redif sol kol ağası Lofçalı Mehmed Ağa li-ecl it-ticare götürmüş olduğu barutu kenar-ı şehirde fruth lider iken bikazillahi taala barut çuvalına fişenk isabetle merhum Mehmed Ağa ile müşterilerinden Kebir ve Sağır on bir kimse telef olmuş idüğü beyaniyle fi mabaad leyle-i mubareke-i mezburede fişenk maddesinin men’i babında emri âli isdari iltimasına dair tevarud iden tahriratı şerifeleri maal ve merayası ve ol babda takdim kılınan ilam ve mahzar mukerreratı malum-u halisanemiz ve bu misullu mazarrat-ı müntiç olan adetlerin terki lazımeden olduğundan ol vechile leyle-i mubareke-i mezburede fakat cevami ve mesacid ve merakıd ve sairede leyle-i mezbureye hürmeten mumlar ikadında be’s olmayacağından onların icrasıyla fişenk endahtı maddesinin men’i lazım olmağla ol vechile keyfiyeti iktiza edenlere bil-ifade hilaf-ı hareket vukua getirülmemesi hususuna himmet buyrulmaları siyakına kaime-i meveddet tahrir ve tesyir kılınmıştır. İnşallahu Tealâ led el-vusul ber veçh-i muharrer himayet buyurmaları me’ muldur. Fi.8 ş. Sene (1) 255”²⁰⁵.

1313 yılında Türklerin Leşker ili (Laskaris)dedikleri Manisa’yı zapt ile hükümet merkezini buraya nakleden Saruhan Bey’in İlhanlı ve Hamitoğullarının hakimiyetini tanıdığını gösteren bilgilere sahip bulunuyoruz. Nitekim bunlardan ilki Manisa’nın fethinden sonraya aittir: İlhanlı emirü’l ümerası meşhur Çoban Bey, Olcaytu Han tarafından Konya’yı ve diğer yerleri ele geçirmiş olan Türkmenlerin isyanını bastırmak üzere güçlü bir ordu ile 1314 yılında Anadolu’ya gönderilmiştir. Ordugahını Karabük’te kuran Emir Çoban, bütün Türkmen beylerini huzura gelmeye ve itaate çağırdı. İşte bu istek doğrultusunda Karamanoğulları hariç bütün Anadolu Beyleri bağlılığını göstermişti. Ancak İlhan Olcayto Han 1316 da vefat etmiş ve yerine küçük yaştaki oğlu Ebu Said geçmişti. Bu durumu fırsat bilen Hamitoğlu Feleküddin Dünder Bey de

²⁰⁵ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II, s. 9-10.

istiklalini ilan ederek “Sultan” ünvanını almış ve bir kısım Anadolu Beyleri (Aydın, Saruhan, Mentешеoğulları) Hamitoğulları Dündar Bey’in yüksek hâkimiyetini kabul etmişlerdir. Hatta asker vermeyi kabul ettiği gibi vergi bile ödemişlerdir. Fakat bu siyasi statü çok devam etmemiş, İlhanlıların Anadolu valisi Timurtaş’ın Dündar Bey’i 1324’te katletmesiyle ortadan kalkmıştır. Olayların gelişiminden öyle anlaşılıyor ki bu hadiseden sonra Saruhan Bey’i bağımsız bir bey olarak görüyoruz²⁰⁶.

a. Saruhan Bey Dönemi

Saruhanogulları Beyliği’nin kurucusu (?- Manisa, Miladi 1345) Önce Harzemşahların, sonra da Anadolu Selçuklu Devletinin komutanlarından olan Saruhan Bey’in torunu ve Alpağı’nın oğludur²⁰⁷.

Beyliği kuran Saruhan Bey’in Harezm kumandanı iken Anadolu Selçukilerinden hizmetine girmiş olan Saruhan ismindeki kumandanın torunu olması zannolunur. Eski kayıtlara göre Saruhan Beyi’nin babasının adı Alpağı olup Çuğa ve Ali Paşa adlarında iki kardeşi vardır. Ali Paşa “Nif”, (Kemal Paşa) emiridir²⁰⁸. Manisa ve havalisini tazyik eden Türklerin başında ve (Hicrî 705, Miladi 1305) senesinde ilk defa Saruhan Beyi görüyoruz²⁰⁹. Bir başka rivayete göre de Saruhan Bey’in Aydınoğulları gibi Germiyan Bey’in komutanlarından olup, hudutlarını batıya doğru genişletmek üzere gazaya gönderilmiştir²¹⁰.

Selçukilerin bir uç beyi olan Saruhan Bey’in hangi tarihte müstakil olduğu şimdi bilinemiyorsa da tahminen (Hicrî 700, Miladi 1300) veya müteakip senelerde olması muhtemeldir²¹¹. Clauca Cahen’de Osmanlılardan Önce Anadolu adlı eserinde Saruhan Hanedanının 700/1300 yıllarında var olduklarını belirtir²¹². Seyyahların verdikleri bilgilerden başka Osmanlılara intikal eden coğrafi sınırları ve idarî yapıyı tâyin bakımından XV. ve XVI yüzyıllarına ait, tahrir defterleri son derece kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Osmanlılar idaresi altına aldıkları beyliklerin eski sınırlarını ve adlarını koruyarak fethettikleri beylikleri, beylikten sancak haline dönüştürmüşlerdir.

²⁰⁶ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 16-18-19.

²⁰⁷ Komisyon, “Saruhanogulları” Maddesi, *Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul, 1984, S. 7639-7640.

²⁰⁸ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1988, s. 84.

²⁰⁹ Uzunçarşılı, *Anadolu Kitabeleri*, C. II, s. 58.

²¹⁰ Gürün, a.g.e., s. 472.

²¹¹ Uzunçarşılı, *Anadolu Kitabeleri*, C. II, s. 58.

²¹² Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarıcı, İstanbul, 2000, s. 338

Bundan dolayı oluşturdıkları sancak sınırları, eski beyliğin sınırlarını da tâyin bakımından önemlidir²¹³.

Germiyan, Karesi, Aydın Beylikleri ve Bizans Devleti, Saruhan Bey zamanında beyliğin dış siyasetini tayinde çok önemli role sahipti. Özellikle beyliğin üç tarafının yeni kurulan devletlerle çevrili olması, Saruhan Bey'i Anadolu'da çok ihtiyatlı bir siyaset izlemeye mecbur kılmış, bundan dolayı da denizci bir beylik olarak batıya açılmayı sağlamıştır. Denizcilikte ileri olması, Saruhanoğulları'nın kenarına kurulduğu Gediz Vadisi'nin etkisi de vardır. Türk Devletleri üzerine gidilemeyeceğine göre denizciliği geliştirip Foça, Nahsas, (Naksos)²¹⁴ Sakız'daki Ege sularını ticaretini elinde bulundurarak Ceneviz ve Midilli lord ve tüccarlarını vergiye bağlamıştır²¹⁵. Böylelikle savaş denize taşınarak ülkenin ekonomik gelişmesi sağlanmıştır²¹⁶.

Kayıtlardan Saruhan Bey devrinde beyliğin güçlü bir sosyo-ekonomik yapıya gelişmiş bir şehir hayatına, oldukça güçlü bir orduya ve devlet örgütüne sahip olduğu anlaşılmaktadır²¹⁷. Halil Yinanç'a göre; Süleyman Bey, Fahrettin İlyas Bey, Atnan (Timur) Bey ve Orhan Bey olmak üzere 4 oğlu bulunmaktadır²¹⁸. Buna mukabil, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre ise Devlet Han, Süleyman Bey, İlyas Bey olmak üzere 3 oğlunun olduğunu kaydeder. Bunlardan Süleyman Bey ve Timur Bey'in babalarının sağlığında vefat ettiği bilinmektedir. 1334 yılında Aydınoğlu ve saruhanoğullarının donanmaları 270 gemiyle Yunanistan üstüne yaptığı seferi saruhan Bey'in oğlu Süleyman Bey kumanda etti. Diğer oğulları²¹⁹ Türk Devlet geleneğine göre ülkenin belli bölgelerini idare etmişlerdir. Burada Devlet Han'ın Demirci'yi idare ettiği bilinmektedir²²⁰. 1345'te Umur Bey ile Makedonya seferine çıkıp orada şehit olduğu haberini alan Saruhan Bey²²¹, oğlu Süleyman'ın ölümünden sonra 1346'da 70 yaşında vefat etmiştir. Türbesine Saruhan Baba Türbesi denir²²². Saruhan Bey'in hükümeti

²¹³ Emecan, *Beylikten Sancağa, Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülâhazalar*, *Bellekten*, C. LX, Sayı 227, Nisan 1996, s. 81-91.

²¹⁴ Komisyon, *Axis 2000 Ansiklopedik Sözlük*, C.V, İstanbul, 2000, s.2925.

²¹⁵ Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 69-72.

²¹⁶ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 21.

²¹⁷ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 23.

²¹⁸ M. Halil Yinanç, *Düsturname-i Enveri Medhal*, İstanbul, 1929, s. 73.

²¹⁹ Komisyon, *Meydan-Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, C. XI, İstanbul, 1976, s.21.

²²⁰ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 23.

²²¹ Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, s. 31.

²²² Yinanç, a.g.e., s. 73.

yarım asra yakın bir zaman kadar devam etmiştir²²³. Şehabettin Ömerî, Mesalik'ül-Ebsar'da Saruhan Bey'in 15 kadar şehri, 20 kalesi ve 10.000'i mütecaviz süvari askeri ve denizde bir hayli donanması bulunup cihatla meşgul olduklarını beyan ediyor²²⁴. Saruhan Bey'in Manisa'da Çarşı Mahallesiinde bir mescid, Gediz üzerinde tahta bir köprü, Çapraslar, Kebir ve Sağır Mahalleleri ile Körhane Mahallesiinde bir çeşme yaptırdığı bilinmektedir²²⁵.

b. Ali Paşa

Mesalik-ül' Ebsar isimindeki mühim eser; Saruhan'ın biraderi Ali Paşa'nın "Nif" hükümdarı olduğunu ve bunun sekiz şehir ile otuz kalesi bulunduğunu yazdığı gibi, ok atmakta mahir sekiz bin süvariye de malikiyetini, bundan başka bu hükümete ait şehirlerin, dağların yüksek yerlerinde olup bundan dolayı zaptı mutaassır olduğunu beyan eder²²⁶. Bu dağlar o kadar yücedir ki bulutlar ne kadar yüksekte uçsalar o dağların tepelerin yetişemezler. Onun derelerine giden rüzgârlar toplu halde bu tepelerden göç geçerler. Bitkilerini sulayan bol yağmurlu bulutlar buradan geçtikten sonra o vadilere inerler. Şimşekler buradan çakararak geçer. Burasının Dirhemi, Muddu, ve fiatları Manisa'daki gibidir²²⁷.

c. Süleyman Bey

Saruhanogullarının büyük gazi siması Gazi Süleyman Bey, Saruhan Bey'in büyük oğlu ve 29 yıllık veliahdıdır²²⁸. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın tetkikine göre Saruhan Bey'in büyük oğludur. Aydınoglu Umur Bey'in Süleyman Bey ile beraber Rumeli'ye ve Adalar'a birkaç sefer yaptıklarını Düstûnâme'den öğreniyoruz. Hatta bir defasında Süleyman Bey'in kadirgası bir kayaya çarparak kazazede olduğundan Süleyman Bey, Umur Bey tarafından kurtarılmıştır. Süleyman Bey Cenevizliler tarafından esir edilerek hapsedilmiştir²²⁹.

Süleyman Bey, Cenevizliler tarafından esir edilerek Foça'da bulunan oğlu ile Türk asilzade kanından yirmi dört genci badelfeth tahlis edeceğini vaad eylemek

²²³ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 61.

²²⁴ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1988, s. 86.

²²⁵ Komisyon, a.g.mad., İslam Ansiklopedisi, C. X, s. 241.

²²⁶ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 66.

²²⁷ Yaşar Yücel, Mesâlik'ül Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri I, Ankara, 1991, s. 200.

²²⁸ Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul, 1977, s. 31.

²²⁹ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 66.

şartıyla imparatora asker, donanma ve erzak verdi. Bundan başka biraz sonra yirmi dört gemi ile bizzat imparatorun yanına gitti. Latin donanmasını mağlup eden Bizans İmparatoru, Saruhan donanmasını kıymettar hediyelerle iade etti.²³⁰ 1345'te Umur Bey ile Makedonya seferine çıkan Süleyman Bey, Makedonya topraklarında şehit oldu²³¹.

Hammer tarihi, Süleyman Bey'in Küçükçekmece'de sıtmadan ve Loba ise Apama'da hummadan vefatını yazar. Loba Süleyman Bey'in hastalığına karşı alınan tedbirlerden de bahseder:

Hasta oldu yolda kıldılar karar,
 Geldi Paşa hazreti ki ani göre.
 Hatırını hastalığını sora.
 Gördü içi taşı tutuşmuş yanar,
 Geh giderdi ünü geh gönlü danar.
 Altı gün hasta olup sonra ölür,
 Kıldı Paşa zari çok ansız kalur.
 Koz ağacında ana tabut eder,
 Ana koydu dönüben andan gider.
 Ana virirleridi İstanbul'u,
 Can-û dilden halk olmuştur kulu.
 Çün Süleyman Bey gider bulup vefat,
 Terkeder İstanbul'u Şah-ı güzat.
 Anı atasına iletir ağlıyu,
 Beylerin közleri yaşı çağlıyu.

Süleyman Bey'in hastalığında doktorlar kendisine pek fazla soğuk şeyler verdiler. Bu, hastayı bitkin bir hale getirdi. Bu halden müteessir olan Umur Bey hastaya tiryak verip şarap içirdi. Bunun üzerine hasta kendisine geldi fakat humma tekrar

²³⁰ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 60.

²³¹ Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, s. 31.

başladı. Doktorlar tekrar soğuk şeyler verince hasta dayanamayarak öldü. Doktorlar bütün kusuru Umur Bey'e attılar. Umur bundan korktu, Saruhan'ın memleketine tecavüz etmesi ihtimaline binaen alelâcele döndü²³². Olayların gelişimine bakılırsa Umur Bey'in Saruhanoğlu Süleyman'ın cenazesini 1345 tarihinin sonlarına doğru Manisa'ya getirdiği gibi bir kanaat ortaya çıkıyor. Saruhan Bey, Süleyman Bey'in ölümünden sonra Umur Bey'e kızarak Bizans taht kavgasında taraf değiştirme politikasına girmiştir²³³.

B. SARUHANOĞULLARININ GELİŞMESİ

1. Fahrettin İlyas Bey Dönemi

İlyas Bey, babasının ölümünden sonra beyliğin başına "Uluğ Bey" olarak geçmiştir²³⁴. Fahrettin İlyas Bey takriben (Hicrî 766, Miladi 1364)'e kadar yirmi sene devam etmiştir. Kanta Kuzen Umur Bey'den sonra Orhan Gazi ile ittifak edip kızı Teodora'yı Orhan'a vermişti. (Hicrî 747, Miladi 1346) senesinde Bizans İmparatoriçesi Anna bu vaziyetten telaşa düşerek o da Saruhanoğlu ile ittifak eyledi²³⁵. Bu anlaşma gereği Saruhan askerleri İmparatoriçe Annan'ın yanında yer alacaklardı²³⁶.

İlyas Bey İmparatoriçe ile yaptığı dostluk antlaşmasına sadık kaldı. Bir miktar kuvvet göndermek için hazırlık yaparken, Umur Bey'in de 2.000 kişi göndermeyi kararlaştırdığını öğrendi. Umur Bey Saruhan kuvvetleri karşısında eski dostu Kanta Kuzenos'un kötü duruma düşeceğini sanarak yahut bu yardımı bir tertip sayarak, birliklerine kumanda edenlere savaş başlayınca karşı tarafa geçmelerini emretti. Saruhan ve Aydınoğulları birlikleri yolda anlaştılar. İlk olarak İstanbul'a gittiler. İmparatoriçe'den para ve hediye aldılar. Sonra Trakya'ya geçtiler Kanta Kuzenos'un emrine girdiler. Bulgaristan topraklarından pek çok esir ve ganimet elde ederek yurtlarına döndüler. Galiba bu sefer Saruhanoğulları'nın Rumeli'ye son seferi oldu²³⁷. Bundan sonra Osmanlılar Karesi Beyliği'ni yıkarak onların kuzeylerine yerleştiler. Daha sonra Gelibolu ve Rumeli'yi fethederek Bizans ve Doğu Avrupa olaylarında I. aktör oldular. Bu durum Saruhanoğullarının kuzeye açılış yollarını tıkadı ve Doğu

²³² Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 67-68.

²³³ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 31.

²³⁴ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 39.

²³⁵ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 62.

²³⁶ M. Çağatay Uluçay - İbrahim Gökçen, Manisa Tarihi, İstanbul, 1939, s. 31.

²³⁷ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 619.

Avrupa olaylarından el çekmelerine sebep oldu. Diğer yandan İzmir'in Latinlerin eline düşmesi ve bundan kısa süre sonra da Umur Bey'in şehadeti Saruhanoğullarının deniz ticaretine ve korsanlık faaliyetini sekteye uğratmıştır²³⁸. İlyas Bey'in Aydınoğulları ile beraber yaptığı bu sefer, Saruhanoğullarının Rumeliye yaptığı son sefer olmuştur. Çünkü bu sırada Osmanlılar Karesi Beyliğini ilhak ederek Saruhanoğullarına komşu olmuşlardı. Daha sonra Trakya ve Gelibolu'da sürekli fetihler yapan Osmanoğulları, Saruhanoğullarının gaza ve korsanlık yaptıkları yolları tıkadılar. Böylece kuzey kıyıları gibi batı sahilleri de Saruhanlılara kapanmış oldu²³⁹. Fahrettin İlyas Bey zamanına ait diğer bir vakıa da şudur: Müverrihler bu vakıayı Bizans Vaka Nüvisi Girigoras'tan naklen yazmışlardır²⁴⁰.

1356 senesinde Orhan Gazi'nin oğlu Halil, Gemlik Kıyılarında Ceneviz Korsanları tarafından yakalanarak Foça'ya götürülmüştü²⁴¹. Orhan Gazi Yuannis (Jan) Paleolog'a müracaat ile oğlunun kurtarılmasını rica etti. İmparator Foçalılara müracaat ettiyse de ret cevabı aldı²⁴². Bu işin diplomasi ile olmayacağını anlayan imparator, askeri harekete girişti. Bozcaada, Midilli ve Limni'den bir küçük donanmayı Foça'ya gönderdi. Kendisi de İstanbul'dan üç sıra kürekli ve üç büyük gemi ile Foça'ya doğru yol aldı. İlkbahar hulul ettiğinden muhasara için lazım gelen tertibat ve tedbiri mübaşeret edildi²⁴³.

Saruhanoğlu Foçalıların müttefiki olduğu için karadan bir şey yapılamıyordu. Nihayet İmparator, Saruhanoğlu İlyas Bey'i kendi tarafına celb ile Foçalıların ittifakından ayırdı²⁴⁴.

Bizans İmparatoru Saruhan Bey'ine itimadından dolayı ara sıra ordugâhından ayrılarak kendisine misafir olur ve birlikte ava çıkarlardı. Saruhanoğlu, İmparatorun sık sık ziyaretlerinden istifade ile onu esir edip büyük bir kurtuluş fidyesi alıp ve bundan başka bir hayli şehir elde etmek suretiyle serbest bırakmayı düşündü²⁴⁵.

²³⁸ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 39.

²³⁹ Ahmet Şimşirgil, "Saruhanoğulları Beyliği", *Türkler*, . VI, Ankara, 2002, s.787.

²⁴⁰ Uzunçarşılı, *Anadolu Kitabeleri*, C. II, s. 62 .

²⁴¹ Ali Sevim -Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara, 1989 s. 303.

²⁴² Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1988, s. 86.

²⁴³ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 40.

²⁴⁴ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1988, s. 86.

²⁴⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Kitabeleri*, C. II, s. 62.

Bu tasavvurunu bilen bir adamı, durumdan Yuannis'i haberdar etmişti. İmparator bunu bilmezden gelerek bir müzakere zımında İlyas Bey'i donanmasına davet etti²⁴⁶. İlyas Bey bu davete uyararak gelmiş, İmparator da denize açılmıştır²⁴⁷. Kendi ayağıyla yakalanan Saruhanoğlu, şahitler huzurunda su-i niyetini itiraf etti²⁴⁸. Bundan sonra Saruhanoğlu tevkif ve hapsedildi²⁴⁹. Karısı onu kurtarmak için büyük miktarda kurtuluş akçesi ödedi. Ancak bu sırada İlyas Bey'in tutsaklıktan kurtulup kurtulmadığı bilinmemektedir²⁵⁰. Ancak Manisa Valiliği'nin yayınladığı Saruhanoğulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri adlı eserde şunlar ifade edilmektedir. "Birkaç gün sonra er-i muma ileyhin zevcesi gelip kocasının tahliyesi için fidye-i necat olarak bir miktar para getirdi ve eğer zevci iade edilmezse hem civar-ı emaretlerin tecavüzat ve ta'diyatından ve yetimlerle maan esir edilmek korkusundan vareste bulmak için konağına vasıl olur olmaz, başka birisiyle izdivaç eyleyeceğini ihbar eyledi. Bunun üzerine imparator durumu mülahaza edip, Saruhan Beyi'nin hapsinden bir faide olmayacağını ve hatta ondan mutazarrır bile olacağını ve bu dahi kendisine bir guna şan-u şeref bahş edemeyeceğini teyakkun etmekle mummaileyh hanın getirdiği altınları ale'l-hesap suretiyle kabul ve fazla talep eylediği miktar için çocuklarına rehin sıfatı ile tevkif eyleyerek zevci Saruhan Bey'i derhal salıverdi." Ne Bizans kaynaklarında ne de Osmanlı kaynaklarında İlyas Bey'in Bizans İmparatoru'na verdiği altınların miktarı ve rehin bıraktığı çocukların isimleri hakkında bilgi mevcut değildir²⁵¹.

Bizanslılarla dost geçinen İlyas Bey, Osmanoğullarının kuvvetlendiği ve sınırlarını genişlettiği bir devre olduğu için sefere çıkmadı²⁵². İlyas Bey Manisa'da bir mescit ile çeşme yaptırmıştır. Kendisinin nerede gömülü olduğu belli değildir. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmeyen, fakat beylik yaptığı mevcut kitabelerden anlaşılan İlyas Bey'in yerine oğlu Muzaffer al-Din İshak Bey (Çelebi) geçmiştir²⁵³. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın zikrettiğine göre takriben 766 H. 1364 M.'de vefat etmiştir²⁵⁴.

²⁴⁶ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. I, s. 75.

²⁴⁷ Merçil, a.g.e., s. 862.

²⁴⁸ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 63.

²⁴⁹ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1988, s. 86.

²⁵⁰ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 620.

²⁵¹ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 42; Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 63.

²⁵² Komisyon, Manisa İl Yılığ, Ankara, 1967, s. 128.

²⁵³ Komisyon, a.g.mad., İslam Ansk., s. 241.

²⁵⁴ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 63.

2. Muzafferettin İshak Bey Dönemi

Muzafferettin İshak Bey, Saruhan beylerinden (Ö 1390) babası İlyas Bey'den sonra başa geçti.²⁵⁵ İshak Bey'in tahta cülus tarihi kesin bir şekilde bilinmiyor²⁵⁶. İshak Bey babasının sağlığında Menemen'de Sancak Bey'i bulunmuş ve babasının Hicrî 764, Miladi 1362 tarihli sikkesine göre bu tarihte veya az sonra hükümdar olmuştur²⁵⁷. 763 tarihli vesika ve bundan sonraki kitabeler ile vesikalar İshak Çelebi'nin 1359 yılında Bey olduğunu göstermektedir²⁵⁸. İshak Bey, Mısır Memlûklü Sultani ile ilişki kurmuştu. Rodos Adası'nın şövalyelerden alınması için yapılacak sefere diğer Anadolu Beyleri gibi İshak Bey de davet edilmişti²⁵⁹. İshak Bey, 1376'ya değin Venedik, Ceneviz ve Bizanslılar ile çarpıştı²⁶⁰. İshak Bey, Osmanlılar ile dostane münasebetlerde bulundu²⁶¹.

Sultan I. Murad, oğlu Yıldırım Bayezid'in sünnet düğününe İshak Çelebi'yi de davet etmiş. O da²⁶² sünnet düğününe özel elçisiyle hediyeler gönderdi. Bu durum İshak Bey'in herhangi bir paniğe mahal vermeden çok hassa denge politikasına dayalı bir tavır içine girdiğini gösterir. Çünkü İshak Bey devrinde beyliğin dış siyasetini tayin eden esas etkenler batıda Osmanlılar ve Orta Anadolu'da Karamanoğulları ve Doğu Akdeniz politikasında etkili olan Memlûkler ile olan münasebetleri idi. Bilhassa Osmanlıların Rumeli'de yaptıkları gazalarla beraber Karesi beyliğinin iç karışıklıklarından faydalanarak bu beyliği Osmanlı idaresiyle bütünleştirmesi ve akabinde Germiyan topraklarının ilhaki Saruhanoğulları ile beraber Orta Anadolu'daki ve uçlardaki diğer Türkmen beyliklerini telaşa düşürdü. Sıranın kendilerine geldiğinin farkına vardılar. Çünkü Osmanlılar bilmek için, Türkmen komşuları üzerinde politikalar oluşturmaya başlamışlardır. Fakat buna rağmen İshak Bey, sınırlarını tehdit eden Osmanlı tehlikesine karşı birden bire aksülamel göstermemiştir. Bunun en güzel kanıtı da Yıldırım'ın sünnet düğününe hediyeler göndermesidir²⁶³.

²⁵⁵ Komisyon, *Karacan Büyük Sözlük ve Genel Kültür Ansk.*, C. IV, İstanbul, 1983, s. 1068

²⁵⁶ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 43.

²⁵⁷ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1988, s. 87.

²⁵⁸ Komisyon, a.g.mad., *İslam Ansiklopedisi*, C. X, s. 241.

²⁵⁹ A. Sevim - Y. Yücel, *Türkiye Tarihi*, s. 303.

²⁶⁰ Komisyon, a.g.mad., *Yurt Ansk.*, s. 5534.

²⁶¹ Merçil, a.g.e., s. 862.

²⁶² Yıldız, *Anadolu Uygarlıkları Ansk.*, C. III, s. 620.

²⁶³ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 47-48.

İshak Çelebi I. Kosova Savaşı'na yardımcı kuvvetler de gönderdi²⁶⁴. Murat Hüdavendigâr I. Kosova Muharebesi sonunda şehit düşmesi üzerine Karamanoğulları tarafından Osmanlılar aleyhine tertib olunan ayaklanmaya İshak Bey de katılmıştı²⁶⁵. Bunun üzerine Rumeli'de savaşa son veren Yıldırım Bayezid Anadolu'ya geçerek bağlaşıklar üzerine yürüdü²⁶⁶. Manisa İshak Bey zamanında Yıldırım Bayezid tarafından 1390 senesinde zapt edilerek Osmanlı İmparatorluğunca ilhak olunmuştur²⁶⁷.

Menemen'deki Ulucami'nin (Sünbül Paşa Camii) onun zamanında yapıldığı, üzerindeki Hicrî 759, Miladi 1358 tarihli kitabesinde açıkça anlaşılmaktadır.²⁶⁸ Hicrî 770, Miladi 1369 tarihinde Mevlevihane, Hicrî 780, Miladi 1378'de Ulucami yanında medresesi inşa edilmiştir.²⁶⁹ Gerek Manisa'daki Ulucami Medresesine ait olup vefatından 76 sene sonra tertip edilen vakfiyesinde, gerekse Subhulaşada babasının isminin Saruhan olduğu görülmektedir. Genellikle maruf aileler, cet veya daha ziyade meşhur olan ecdadının herhangi birisinin ismi ile zikredilmesi adet olduğundan İshak Bey'in de babasından bahsedilmeyerek doğruca büyükbabası zikredilmiştir.

Babasının isminin İlyas olduğu gerek cami ve gerek medresesi kitabelerinde gösterilmiştir²⁷⁰. Zayıf bir dönemde beyliğin başına geçmesine karşın İshak Çelebi ülkesinin her yanında çeşitli bayındırlık etkinliklerinde bulundu²⁷¹. Manisa'da yaptırmış olduğu tesislerde kendisine Sultan-ı Azam ve şair tumturaklı elfaz ile mücahid gazi unvanı verilmiştir²⁷². İshak Çelebi için Kitabeler ve vesikalarda "Sultan, Emir, Beldeler Fatihi" gibi unvanlar kullanılmaktadır²⁷³.

Yukarıda saydığımız imar faaliyetlerinden başka Karaoğlanlı civarında Koyun Köprüsü, Çapraslar, Sagir ve Kebir mahallelerinde birer çeşme yaptırmıştır. Manisa'da Yedi Kızlar Türbesi ile Karahisar, Karaköy'ün Narlıca Mahallesiindeki çeşmeleri yaptıran Gülgün Hatun'un da İshak Bey'in eşi olduğu sanılıyor. Çünkü İshak Bey vakfiyesinde iki hamamdan bahsedilir. Bunlardan birisi Ulucami'de vakfedilen Çukur

²⁶⁴ Komisyon, a.g.mad., Görsel Büyük Genel Kültür Ansk., s. 7640.

²⁶⁵ Danışman, a.g.e., s. 158.

²⁶⁶ Komisyon, a.g.mad., Yurt Ansk., s. 5534.

²⁶⁷ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansk., s. 80.

²⁶⁸ Komisyon, a.g.mad., İslam Ansiklopedisi, C. X, s. 241.

²⁶⁹ İ. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1988, s. 87.

²⁷⁰ Uzunçarşılı, *Anadolu Kitabeleri*, C. II, s. 63-64.

²⁷¹ Komisyon, a.g.mad., Görsel Büyük Genel Kültür Ansk., s. 7640.

²⁷² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 75.

²⁷³ Komisyon, a.g.mad., İslam Ansk., s. 242.

Hamamı, diğeri de Yedi Kızlar Türbesine vakfedilen dere Hamamı'dır. İshak Çelebi bir medrese yaptırmakla ilim sever bir insan olduğunu gösterdiği gibi, kaybolan vakfiyesini yeniden tanzim ettiren Fatih Sultan Mehmed de bunu te'yt ediyor²⁷⁴.

İshak Bey Çelebi ilim ve marifet erbabından imiş. Camiudüvel ile vakfiyesinde buna işaret vardır²⁷⁵. Bilim adamlarına büyük bir saygınlık gösteren İshak Çelebi zamanında Manisa'da Mevlevilik gelişmeye başladı. Kendisinin Çelebi unvanını alması, Mevleviliğe duyduğu sevgiden ileri gelmektedir.²⁷⁶

Burada şu akla geliyor: Saruhan Beyliği bir uç beyi olarak kuruluş devrinde gaza ve cihat ideolojisine sınımsız bağlıydı. Bizansla ve Latinlerle sık sık savaşıyor ve adalar denizinde korsanlık faaliyetinde bulunuyordu. Bu taaruzi hareketlerinin lokomotif görevini Abdalan-i Rum gibi Heterodoks sufi çevresi içinde yer alan Türkmen babaları yerine getirdi. Hâlbuki şimdi daha bilimsel ve daha ince eğitimle biçimlenmiş mevleviye tarikatları Bizansla savaşmak yerine zikir ve sema ayinleri yaptıkları zaviyelerdeki rahat yaşamı yeğleyeceklerdir. Buna rağmen bu tarikat niçin Saruhan ülkesine yerleşiyordu? Bize göre bu sorunun cevabı, bir uç beyliği olan Saruhan Beyliği'nin jeopolitik konumunda, öte yandan da nüfusun sosyo-kültürel değişimde aranmalıdır.

İshak Bey'in babası İlyas Bey devrinde bir yandan Osmanlıların güneye yayılarak Karesi oğullarını ortadan kaldırmaları ve Saruhan ili ile sınır olması hatta onları tazyike başlamaları, diğer yandan Latinlerin İzmir'i ele geçirmeleri beyliğin hareket alanı olan kuzey-batı ve güney kanadını kapatmış oluyordu. Bu durum beyliğin çıkış noktasını sekteye uğrattıyor ve içe dönmesini zorunlu kılıyordu.

Bunun kadar etkili ikinci faktör kuruluş devrinde göçebe ve yarı göçebe olan Türkmen aşiretlerinden oluşan halkın belli bir süre sonra kısmi yerleşik hayata geçmeleri halkın sosyo-kültürel hayatında büyük değişikliğe yol açtı. Popüler İslam'a açık göçebe halkı çevresi de diğer Türkmen beyliklerinde teşekkül eden medrese eğitimine dayalı kitabı, İslam'ın etkinlik alanına girdi. İşte bunlardan bir tanesi aristokrat yönü ve kitabî yönü ağır basan Mevlevi tarikatıdır²⁷⁷.

²⁷⁴ Komisyon, a.g.mad., İslam Ansiklopedisi, C. X, s. 241.

²⁷⁵ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 64.

²⁷⁶ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 620.

²⁷⁷ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 48.

Hicrî 780, Miladi 1378 yılından sonra kaynaklar İshak Çelebi'den bahsetmezler²⁷⁸. İshak Bey'in Miladi 1388²⁷⁹ veya Miladi 1390 yılında öldüğünü Osmanlı kaynakları yazarlar. Uzun müddet Manisa'da beylik yapan Fatih, tanzim ettirdiği vakfiyede İshak Çelebi için sitayişli bir ifade kullanır. Sağlığında yaptırmış olduğu türbe kitabesinde ölüm tarihi yazılı değildir²⁸⁰. Öldüğü zaman Orhan, Hızırşah ve Saruhan adlı üç oğlunun bulunduğu biliniyor²⁸¹.

C. SARUHAN BEYLİĞİNİN ZAYIFLAMASI

1. Orhan Bey Dönemi

Şimdiye kadarki genel temayülün aksine, yeni verilerden anlaşıldığına göre İshak Bey'in ölümü ile birlikte Saruhan tahtına O'nun oğlu Orhan geçmiştir (1378-1379)²⁸². Orhan'a ait olup uzun süredir mevcut olan kataloglarda yer alan fakat yanlış kişilere mal edilen ve yine yanlış verilen bir paranın kati olarak tanımlanması, İshak Bey'den sonra O'nun yerine Orhan'ın geçtiğini açık bir şekilde ispatlamaktadır. Orhan Bin İshak adına darbedilmiş olup, 780/1378-1379 tarihli para, İshak Bey'in vefatı ve Orhan'ın cülusunu göstermektedir. Dolayısıyla İshak'ın vefatının bugüne kadar iddia edildiği ve yaygınlıkla benimsendiği gibi 1389-1390 tarihi olmadığı bunu daha erken bir tarihe almak gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu durum İshak Bey'in Manisa'da yaptırdığı külliye'nin müstemilatının son parçalarının 780/1378-79 tarihi taşımasıyla başka bir anlam kazanmaktadır²⁸³. Orhan Bey'in ilk dönemine dair tek bildiğimiz dış olay, Beyazıt Çelebi'nin Germiyanoglu'nun kızı Sultan Hatun ile evlenmesi dolayısıyla Bursa'da yapılan tantanalı düğün için 783 (1381) elçi ve hediye yollayan beyler arasında Saruhanoglu'nun da adı geçmektedir. Bu olay bize Saruhanogulları'nın Osmanlı politikasını babası dönemindeki formunda gittiğine bir işaret ise de, kardeşi Hızırşah'ın Orhan'ın iktidarını tanımayarak O'na karşı iktidar mücadelesine girmesi, dış güçlerden Osmanlıların ve Karamanlıların nüfuzlarını beylik üzerinde arttırmasına zemin hazırlamıştır²⁸⁴. Orhan kardeşi Hızırşah ile saltanat mücadelesine girişmişse de,

²⁷⁸ Komisyon, a.g.mad., İslam Ansiklopedisi, C. X, s. 241.

²⁷⁹ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 64.

²⁸⁰ Komisyon, a.g.mad., İslam Ansiklopedisi, C. X, s. 242.

²⁸¹ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 51.

²⁸² Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 51.

²⁸³ M. Feridun Emecen, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, İstanbul, 2003, s. 127-128.

²⁸⁴ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 51-52.

kaynaklarda sarih bilgiler mevcut değildir.²⁸⁵ Ancak Osmanlıların Karesi örneğinde olduğu gibi Hızırşah'ı ekonomik ve siyaseten desteklemesi Saruhan halk tabakasında destek bulmasını sağlamış ve Osmanlı yanlısı bir hizip teşekkül etmiştir. Bu durum Orhan'ın durumunu sıkıntıya sokarak, iktidarı Hızırşah'a terk etmesini sağlamış olmalıdır. Nitekim Yıldırım Beyazıd'ın Batı Anadolu harekâtı sırasında Hızırşah'ın kendisini karşılayarak memleketini sulh tarikiyle Osmanlılara bırakmasından Osmanlı sultanı ile Hızırşah arasında iyi bir ilişkinin ötesinde bazı bağların olduğu izlenimini veriyor. Öyle ki Hızır Bey'in Beyazıd'ın eniştesi olması, Saruhanoğlu'nun Osmanlılarla akrabalık tesis ettiği ve bunu Osmanlıların Saruhan üzerinde nüfuzunu güçlendirmek için önemli bir araç olarak kullandığı söylenebilir.

İshak Bey'in ölümünden sonra ülkenin bir iç savaşa sürüklendiği kesin olmakla beraber, olaylar hakkında olduğu gibi iç savaşın seyri hakkında da kaynaklarda bilgi mevcut değildir. Kaynaklara dayalı sadece bildiğimiz Beyazıd'ın Saruhan ülkesini ilhakı esnasında Saruhan Beyliği başında Hızırşah'ın bulunduğuudur. Bu esnada Orhan'ın durumu hakkında bilgiler mevcut değildir²⁸⁶.

2. Hızırşah'ın İlk Dönemi

Saruhan Bey'in torunu ve İshak Bey'in oğludur²⁸⁷. Hızırşah'ın bulunan gümüş ve bakır paralarının üzerinde tarih yoktur. Ancak 791 tarihli vesika Hızırşah'ın Bey olduğunu göstermektedir²⁸⁸. Kosova Savaşı'nda babası I. Murad'ın şehit olmasından sonra Yıldırım Beyazıd tahta çıktı ve ülkeyi iç savaşa sokacak şartları ortadan kaldırdı. Sırp Kralı ile anlaşma yapar yapmaz Anadolu yakasına geçti. Çünkü Anadolu'da Osmanlı Devleti'ne karşı vasal beylerin birçoğu ayaklanarak Karamanoğlu Alaaddin Bey liderliğinde oluşan Osmanlı muhalifi ittifakı içinde yer almıştı.

Alaşehir'in fethinden sonra aynı yılın yazında Batı Anadolu'da Aydın, Saruhan, Mentеше, Germiyan ve Hamitoğulları'nın ülkeleri Bayezid tarafından ilhak edilerek Osmanlılara katılmıştı. Kaynaklar Yıldırım Beyazıd'ın Batı Anadolu harekâtı esnasında İshak Bey'in oğlu Hızırşah'ın kendisini karşılayarak memleketini sulh yoluyla Osmanlılara bıraktığını kaydederler²⁸⁹. Yıldırım Manisa'yı aldıktan sonra Saruhan

²⁸⁵ Emecan, Manisa Kazası, s. 20.

²⁸⁶ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 52-53.

²⁸⁷ İbrahim Alaattin Gövsa, Resimli Yeni Lügat Ansk., C. II, İstanbul, 1947, s. 1128.

²⁸⁸ Komisyon, a.g.mad., İslam Ansiklopedisi, C. X, s. 242.

²⁸⁹ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., 53-54.

arazisi ile Karesi birleştirilerek bir sancak oluşturulmuş ve beyliğine de padişahın oğlu Ertuğrul verildi. Saruhanoğlu hiçbir siyasi faaliyette bulunmamak üzere buraların hâsılatıyla huzur içinde yaşayacaklardı.²⁹⁰ Bir kısım kaynaklar ise buraya Emir Süleyman'ın tayin edildiğini kaydederler. Bu kayıtların her ikisinin de hakikate uygun olması gerekir. Muhtemel olarak Ertuğrul 1390-1392 yılları arasında bey idi. Fakat Kadı Burhaneddin ile yaptığı savaşta ölünce yerine Emir Süleyman tayin edilmiştir²⁹¹.

Hızırşah muhtemelen Demirci, Kemaliye, Kayacık taraflarına gitmiş ve buradaki mülklerin idaresiyle meşgul olmuştur. Fakat Orhan'ın durumu meçhuldür. Kaynaklarda İznik veya Bursa'ya sürülen beyler arasında gösterilen Saruhanoğlu'nun olma ihtimali varsa da böyle bir sürgünün yapıp yapılmadığı şüphelidir. Gerçek olan durum, Timur'a sığınan Saruhan Beyi'nin Orhan Bey olduğudur. Dolayısıyla Orhan Bey'in Osmanlılara karşı mücadeleyi ısrarla sürdüren ve organize eden diğer beylerle münasebet kuran hayli faal bir şahıs olduğu söylenebilir²⁹². İslam ansiklopedisi Saruhanoğulları maddesinde şunlar zikredilmektedir:

Yıldırım Bayezid Anadolu'ya geçerek Alaşehir'den sonra Saruhan'a geçmiş, Beyliğin doğusunu kendisini karşılayan Hızırşah'a bırakmıştır. Dukas'ın Hızırşah'ın Bursa'ya gönderilip öldürüldüğünü yazması yanlıştır. Yıldırım Manisa'da iken Orhan oraya gelmiş ve yakalanarak Bursa veya İznik'e sürülmüştür. Herhalde Orhan bundan sonra kaçıp Timur'un yanına sığınmış olmalıdır. İlk Osmanlı kaynakları, Yıldırım'ın Manisa'yı aldığı zaman Saruhan Beyinin adını kaydetmezler. Bu sebepten dolayı muahhar tarihçiler hataya düşmüş, Hızır ile Orhan'ı birbirine karıştırmışlardır. Bu hal bugüne kadar devam etmiştir. Hâlbuki hadiseler iyice incelenirse, Hızırşah'ın beyliğinde bırakıldığı görülür. Âşık Paşazade'nin Aydın ve Saruhan Beylerinin hutbe ve para hakkı Yıldırım'a ait olmak sureti ile bir kısım topraklarının kendisine verilerek yerlerinde bırakıldığını yazması ve Hızırşah'ın yaptırmış olduğu eserler ile bıraktığı vesikalar bu hususu te'yit etmektedir.

Yıldırım Bayezid Manisa'yı (Hicrî 792, Miladi 1390)'da aldı²⁹³. 1390-1402 arasında Osmanlılar Saruhan ülkesini kurdukları yeni sistemle, Saruhan ilinin batı

²⁹⁰ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul, 1995, s. 307.

²⁹¹ Uzunçarşılı, *Anadolu Kitabeleri*, C. I, s. 65.

²⁹² Emecan, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul, 2003, s. 129.

²⁹³ Uluçay, a.g.md., İ.A. s. 242.

kanadını merkezden gönderdikleri ve doğu kanadını kısmi özerklik verdikleri eski bey aileleri ile idare ettiler. Osmanlı kroniklerinde bölgede bu döneme ait hiçbir olayın zikredilmemesi, bu devrenin sulh ve sükûnet içinde geçtiği şeklinde değerlendirilebilir. Ancak Osmanlılar bu yeni sistemi yerleştirirken radikal tedbirler almışlardır. Nitekim bunun sonucu olarak²⁹⁴. Ertuğrul vasıtasıyla Menemen civarında yaşayan ve tuz yasağına riayet etmeyen aşiretleri Paşa Yiğit emrinde Filipe civarına sürdürmüştür²⁹⁵.

Böylelikle yerli halk tarafından gelecek herhangi bir aksülamele hangi yöntemle karşı koyacaklarını göstermiş oluyorlardı. Fakat yinede yeni sisteme karşı alttan alta bir huzursuzluğun olduğu düşünülebilir. Zira bey ailelerinin baş kaldırışları ve fetret devrindeki Börklüce ve Torlak Kemal liderliğindeki dini mahiyetli karışıklıklar bu anlamda reaksiyonlar olarak değerlendirilebilir²⁹⁶.

3. Orhan Bey'in İkinci Dönemi

Ankara Meydan Muharebesi bütün Ortaçağ'ın (476-1453) en büyük meydan muharebesidir. Yıldırım'ın gücü Timur'un gücünden daha azdı. Tarihin en büyük cihangirlerinden biri olan Timur'a karşı bir zafer kazanma ihtimali çok azdı. Bu meydan Muharebesi, bütün İslam tarihinde iki Müslüman ordu arasında cereyan etmiş olan muharebelerin en büyüğüdür²⁹⁷. Hızla ilerleyen Osmanlı ilerleyişi karşısında yurtlarından olan uç Türkmen Beyleri kurtarıcı olarak sığındıkları Karamanoğulları, Çobanoğulları- Kadı Burhaneddin ittifakından yeterli sonucu almamışlardı. Timur'un Anadolu'da görünmesi onların imdadına yetişti. Bu durum karşısında son olarak 1392 yılında Çobanoğulları'ndan İsfendiyar Bey yanına sığınan Aydın ve Germiyan Beyleri ve Saruhanoğlu Orhan doğruca Timur'un yanına giderek O'nu Osmanlılara karşı tahrik ettiler. 1412 yılında çarpışma vuku buldu. Birçok başlıca faktörlerle beraber²⁹⁸. Osmanlı ordusundaki Karaman, Candar, Germiyan, Aydın, Menteşe, Saruhan tımarlı sipahilerinin, Timur'un etrafında bayraklarını açmış eski hükümdarları Orhan Bey'i görüp, oldukları gibi düşman saflarına katılması Yıldırım için felaket oldu²⁹⁹.

²⁹⁴ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 56.

²⁹⁵ Komisyon, a.g.mad., İslam Ansiklopedisi, C. X, s. 243.

²⁹⁶ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 57

²⁹⁷ Öztuna, Büyük Osmanlı Tarihi, C. I, s. 132-133.

²⁹⁸ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 57-58.

²⁹⁹ Öztuna, Büyük Osmanlı Tarihi, C. I, s. 129,131.

Yıldırım Beyazıd'ın Ankara civarındaki muharebede Timur'a mağlubiyeti üzerine ³⁰⁰ diğer Anadolu Beylikleri gibi Saruhan Beyliği de yeniden canlandı³⁰¹. Timur, Orhan Bey'e tekrar eski beyliğini geri verdi³⁰². Böylece 12 senelik bir aradan sonra Timur'un yüksek hâkimiyetini tanıyarak memleketine ikinci defa sahip oldu³⁰³. Bu dönemde Hızırşah ile Orhan arasında ne gibi olaylar cereyan ettiğini bilmiyoruz. Bilinen tek şey, Orhan'ın kısa bir süre sonra öldüğü ve yerine Hızırşah'ın geçtiğidir³⁰⁴.

4. Hızırşah'ın İkinci Dönemi

Hızırşah'ın Saruhanoğulları Beyliğinin başına ikinci defa geçmesi 1404 yılından sonra olmalıdır. Çünkü 807/1404 yılına ait bir bakır paradan Orhan Beyin bu tarihte beyliğin başında olduğu anlaşılmaktadır. Hızırşah, beyliğin başına 1404'ten muhtemelen 1405 yılında geçmiştir³⁰⁵. Yıldırım Beyazıd'ın oğulları Süleyman, İsa, Mehmet ve Musa Çelebiler³⁰⁶. Arasındaki saltanat gürültüleri esnasında başarılı olduğu takdirde memleketlerine ilişmemek şartıyla ³⁰⁷.

Hızırşah, Aydınoğlu Cüneyd ve Menteşoğlu İlyas Beylerle beraber İsa Çelebi'ye yardım etmişlerdi. İsa'nın Çelebi Mehmet'e mağlup olması³⁰⁸ durumu Hızırşah Bey ve Saruhanoğlu beyliği için olumsuz bir gelişme olmuştur. Aydınoğlu Cüneyd Bey yenilgi üzerine Çelebi Mehmet'ten özür dileyerek kendisinin affedilmesini sağlamıştır. Kendisini İsa Çelebi yanında savaşa sokan Cüneyd Bey'in saf değiştirmesiyle yalnız kalan Hızırşah Manisa'ya kaçtı³⁰⁹. Çelebi Mehmed hemen Manisa'ya gelerek kenti ele geçirdi³¹⁰. Nihayet Osmanlı hükümeti aleyhine işlediği büyük kabahat üzerine Çelebi Sultan Mehmet³¹¹ ve adamları, hamamda eğlenmekte olan Hızırşah'ı yakaladılar³¹².

Hızırşah öldürüleceğini anlayınca iki vasiyette bulunmuş. Biri babasının yanına defnedilmesi, diğeri yapmış olduğu vakıflara riayet edilmesi. Katlinden sonra Çelebi

³⁰⁰ Türkiye Ansk., s. 80.

³⁰¹ Danişman, a.g.e., s. 158.

³⁰² Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ansk., C. III, s. 620.

³⁰³ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 58.

³⁰⁴ Yıldız, Anadolu Uygarlıkları Ans., s. 620.

³⁰⁵ Emecan, Manisa Kazası, s. 21.

³⁰⁶ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 88.

³⁰⁷ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. I, s. 65.

³⁰⁸ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, C. I, s. 88.

³⁰⁹ Emecan, Manisa Kazası, s. 21.

³¹⁰ Yıldız, Anadolu uygarlık Ansk. C. III, s. 620.

³¹¹ Danişman, a.g.e., s. 159.

³¹² Uluçay, a.g.md., İ.A., C. X, s. 243.

Mehmet her iki vasiyeti de yerine getirmiş³¹³. Caimüddüvel'de Hızır'ın çok fena, zalim ve ayyaş olduğuna dair kayıtlar vardır. Osmanlı tarihçileri belki de bunu taht mücadelesine girişen Emir Süleyman ve İshak Çelebi'yi Mehmed Çelebi'ye karşı desteklemiş olmasından yapmış olabilirler³¹⁴.

Dukas, Hızırşah'ın I. Murad'ın damadı olduğunu yazıyor. Hassan adındaki şairin Hızırşah hakkında kasidesi vardır³¹⁵. Hızırşah, babası İshak Çelebi'den daha çok bina yaptıran hayır ve evkaf işlerine temlikler veren bir bey olmuştur. Hızırşah Adala'da cami, medrese, imaret, hamam, Alaşehir'in Kemaliye Köy'ünde Hızırpaşa camii ile hamamını, Manisa'da Çınar Zaviyesi'ni yaptırmıştır. Bundan başka Hızırşah başta Adala olmak üzere Demirci, Gördük, Ilıca, Manisa ve Menemen'de birçok arazi ve çiftlikleri hayır sahiplerine temlik etmiştir³¹⁶.

5. Saruhan Bin İshak Devri

Saruhan Beyliğinin Hızırşah ile beraber sona erdiği şeklindeki yakın zamana kadarki genel kabulün aksine, Beyazid'in oğullarının iktidar mücadelesinin ve Timur ile hayâ edilen Anadolu beylerinin ülkesini tekrar kadim statüsüne sokma çabalarının vuku bulunduğu esnada, İshak Çelebinin şimdiye kadar bilinmeyen bir oğluna rastlanmaktadır³¹⁷. Bu zat 814/ 1411 tarihli parası bulunan Saruhan Bin İshak'tır. Bunun Manisa'ya hâkim olup olmadığını bilmiyoruz, fakat istiklal alameti olarak para darbettirmesi Manisa'yı bir süre elinde tuttuğuna işaret etmektedir. Bu ise muhtemelen 1409-10 civarında Emir Süleyman'ın Rumeli'ye çekilmesinin ardından gerçekleşmiştir³¹⁸.

Saruhan Bin İshak'ın para bastırarak bağımsız olduğu ve bu durumun Çelebi Mehmed'in bu bölgeleri yeniden feth ettiği tarihe kadar muhtemelen 1412-1415 tarihleri arasında devam ettiği söylenebilir. Çelebi Mehmet tarafından Saruhan Bin İshak'ın bertaraf edilmesi ile beraber Saruhanoğullarının Manisa kolu sona ermiş buna mukabil

³¹³ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. I, s. 76.

³¹⁴ Komisyon, a.g.mad., İslam Ansiklopedisi, C. X, s. 243.

³¹⁵ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 88.

³¹⁶ Uluçay, a.g.md., İ.A., C. X, s. 242

³¹⁷ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., 62.

³¹⁸ Emecan, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, s. 130.

Saruhan ailesine ait diğer bireylerin bölgenin doğu kanadına şu veya bu şekilde varlıklarını sürdürdükleri görülüyor³¹⁹.

6. Yakup Han Dönemi

1410 yılında Saruhanoğulları topraklarının tamamı Osmanlılar tarafından alındıktan sonra³²⁰ İshak bin Saruhan'ın vefatıyla Manisa kolu sona ermiş ancak Demirci kolu varlıklarını sürdürüyorlardı. Nitekim vakıf kayıtları bu aileden Yakup b. Devlet Han'ın 1413 tarihli bir cami kitabesinde adı geçmektedir. Bu da ailenin varlığını ve zenginliğini sürdürdüğünün en önemli göstergesidir³²¹. Demirci'de Eskicami denilen bu mabedin Arapça taş vakfiyesi de caminin kuzey kapısı üzerinde olup, bu vakfiye yangından kırılmış ve bazı kısımları zayi olmuş ise de yine okunup anlaşılmaktadır. Caminin yıkılmaya yüz tutmuş türbesi de Yakup Bey'e aittir. Caminin kitabesi zayi olmadan evvel Evliya Çelebi buraya geldiği zaman görüp suretini kaydetmiş. Kitabede Yakup Bey hakkında "Sultan-ı Muazzam" tabiri kullanılmıştır³²².

Evliya Çelebi Gördes'in Yakup Bey zamanında ümeradan Lalabaş Bey isminde biri tarafından zapt edildiğini beyan eder³²³. Nasiruddin Tûsi tarafında on sekiz bab üzerine tertib edilmiş olan Bahnâme Yakup Bin Devlethan'ın emriyle Türkçe'ye çevrilmiştir³²⁴. Yakup Bey'den başka Saruhan ailesine mensup beyler ülkenin çeşitli bölgelerinde Türk devlet geleneğince görev yapmaktadır. Nitekim evkaf defterlerinde onların isimlerine sıkça rastlanır. Ancak onların ne zaman ve nasıl hükümet ettiklerine dair kroniklerde veya arşiv vesikalarında herhangi bir ışık mevcut değildir. Arşiv vesikalarında Saruhanoğlu İdris Çelebi, Yusuf Çelebi ve Hayreddin Çelebi şeklinde zikredilen beylerin Saruhan bin İshak'ın oğulları mı veya diğer Saruhan Beylerinin oğulları mı olduğunu kestirmek oldukça zordur. Çünkü kaynaklarda bilinen beylerin bile çoğu zaman Saruhanoğlu şeklinde zikredilmesi diğer bir güçlük olarak görülür. Fakat ismini zikredeceğimiz Saruhan Beylerinin birçoğunun (Çelebi) ve (Paşa) unvanı taşımaları bu beylerin İshak Bey'in devrinden sonra bölgede hüküm sürdüklerini

³¹⁹ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 62-63.

³²⁰ Komisyon, Gelişim Hachette Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul, 1985, s. 2375.

³²¹ Emecan, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, s. 130-131.

³²² Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri s. 89.

³²³ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 68.

³²⁴ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri s. 90.

göstermektedir. Şu halde bu Saruhan hanedanı bireylerinin XV. yüzyılın başlarında yaşadıkları söylenebilir³²⁵. Saruhanoğullarının siyasi varlığı 1410'da sona ermiştir³²⁶.

Saruhan Bey'in kardeşi Çuğa Bey'in Demirci'de Balıkcıhisar ve Kayacık'ta Kilisecik Çiftliği, Saruhanoğlu Yusuf Çelebi Vakfı, Menemen'e bağlı Kanlıca Köyü'nde Saruhanoğlu Hayreddin Çelebi Vakfı olduğu tahrir defterlerinde görülmüştür³²⁷. Budak Paşa oğlu Beğce Bey de Gördes'te bir cami ve hamam yaptırmıştır³²⁸. Yakup Han adına Selahüddin adlı bir yazar tarafından Farsçadan tercüme edilmiş Kitâb-ı Bahnâme-i Şâhî adlı eser bulunmaktadır³²⁹.

D. İBN BATUTA VE EL-ÖMERÎ'NİN SARUHAN HAKKINDA NAKLETTİKLERİ

İbn Batuta, Batı Anadolu'yu Hicrî 732 Miladî 1331 yılının ilkbaharında dolaşmıştır. "İzmir'den Manisa'ya doğru yola çıktık. Arife günü akşam orada ahilerden birinin tekkesine indik. Burası bir dağın eteğinde güzel ve büyük bir şehirdir. Orada pek çok kaynaklar, akarsular, çeşmeler, bağlar, bahçeler vardır. Manisa Bey'ini orada selamladıktan ve bayram namazını birlikte kıldıktan sonra tekkeye döndük. Bu arada kölem atlarımızı sulamak üzere öteki yol arkadaşımızın kölesi ile birlikte gitmiş; fakat gecikmiş idi. Akşam gelip çattığı halde onlardan bir haber alınamadı. Burada Müslihiddin adında olgun bir hoca vardı. Onunla birlikte durumu bildirmek üzere Bey'in yanına gittik. Bey köleleri araştırmak üzer adamlarını gönderdi ise de, herkes bayram telaşı içinde olduğundan onları bulmak mümkün olmadı. Kaçaklar ise Manisa'dan bir günlük yolda, deniz kıyısında kâfirlerin oturduğu Foça adında bir beldeye firar etmişler imiş. Bu şehir gayet sağlam bir surla çevrili olduğundan Manisa Bey'i onların yıllık olarak gönderdikleri hediyeleri kabul etmekle yetinmekteydi³³⁰ şeklinde geçmektedir. Bu kayıtlarda zaviyelerin, ilim ve din adamlarının o günün saygın bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Sultanın da bunlara önem verdiği sonucu çıkarılmaktadır. Ayrıca siyasi ve askeri yönden de Saruhan Bey'in güçlü, sözü geçen, karada ve denizde hâkim bir Sultan olduğu anlaşılıyor.

³²⁵ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 61.

³²⁶ Saim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri" *Türkler*, C. VI, Ankara, 2002, s. 724.

³²⁷ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1988, s. 90.

³²⁸ Komisyon, a.g.mad., *İslam Ansiklopedisi*, C. X, s. 243.

³²⁹ Ali Akar, "Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Dili, *Türkler*, C. VII, Ankara, 2002, s. 610.

³³⁰ İbn Batuta, *Seyahatnâme*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, C. II, İstanbul, 1993, s. 337-338.

El Ömerî'nin "Mesâlikü'l-Ebsar"ında Magnisya başlıklı bölümünde şunlar yazılıdır: "Bunun sahibi Saruhan'dır. İdare merkezi Manisa'dır. Bu memleket kuzey-batıdan Yahşi'nin memleketine güneyde Denizli'ye mücavirdir. Ön tarafta denizde Midilli adası vardır. Bu memleket sahibini on beş şehri, yirmi kalesi vardır. Askeri ise on bin atlıdan fazladır. Onlara yol dar gelir, çünkü savaş ehli kişilerdir. Onların denizde daimi deniz korsanları ve gazileri vardır. Bunların durumu önceki komşularını hali gibidir. Gerek bunların ve gerekse komşularını şayan-ı dikkat önemli savaş ve cihatları vardır". Saruhan Bey'in Nif'te oturan kardeşi Ali Paşa'nın idaresi ve Nif şehri hakkında da merkezi Nif şehridir. Burası Denizli'nin kuzeyinde, Biderol'un güneyindedir. Biderol ise Türk şehirlerini kuşatan Doğu Dağı'nın dışında kalan denize çıkış tarafında kuzeydedir. Bu memleket sahibinin sekiz şehri ve otuz kadar da kalesi vardır. Sekiz bin atlı asker ve pek çok piyadeye sahiptir. Bunların ekserini ok atanlar oluşturur. Bu memleketin hemen hepsi dağların tepelerinde kurulmuştur³³¹.

E. SARUHAN BEYLİĞİNİN YIKILIŞI

1. Saruhanoğlu Beyliğinin Yıkılışı

Çelebi Mehmet tarafından Saruhan Bin İshak'ın bertaraf edilmesi ile Saruhanoğullarının Manisa kolu sona ermiş, buna mukabil Saruhan ailesine ait diğer bireylerin bölgenin doğu kanadına şu veya bu şekilde varlıklarını sürdürdüklerini yukarıda belirtmiştik.

II. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında büyük sıkıntılar meydana geldi. Mustafa'nın taht iddiacısı olarak ortaya çıkmasının ardından Hamid ili, Karamanlılar tarafından alınmıştı. 1410-1415 yıllarında Osmanlı tabiiyetini kabul eden Mentеше, Aydın, Saruhanoğulları müstakil olarak hareket etmeye başlayarak eski topraklarının büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Ortam adeta 1402 durumuna dönüşmüştür³³². Batı Anadolu bölgesi dini ve sosyal mahiyetli ayaklanmalara gebe kalmıştır³³³. Manisa civarında cereyan eden bir vakıa sırasında, Ali Beyin Saruhan sancak Beyi olduğunu biliyoruz³³⁴. Rumeli'nde Şeyh Bedrettin, Urla Yarımadasında halifesi ve eski kethüdası Börklüce Mustafa, Manisa'da da Börklüce'nin halifesi Yahudi dönmesi Torlak Kemal,

³³¹ Yaşar Yücel, *El-Ömerî Mesaliku'l-Ebsar'a Göre XIII-XV*, s. 199.

³³² Emccan, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, s. 51.

³³³ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 67.

³³⁴ Emccan, *Manisa kazası*, s. 23.

ihtilalinin ateşini yakmışlardır³³⁵. Bunun üzerine bölgesel Osmanlı sorumlularından Saruhan Sancağı Beyi Ali Bey, kendi askerleriyle birlikte bölgesinde zuhur eden isyanı bastırmak üzere harekete geçmiş, fakat dar bir geçitte pusuya düşerek, yanında kalan çok az asker ile Manisa'ya kaçmaya muvaffak olmuştur³³⁶. Bu Ali Bey muhtemelen, Manisa'da ba asarı da bulunan Timurtaş oğlu Ali Bey'dir³³⁷. Çelebi Mehmet o esnada Manisa Valisi olan oğlu Şehzade Murat'ı Beyazıd Paşa ile birlikte isyanı bastırmakla görevlendirmiş. Şehzade Murat Manisa istikametine teveccüh etmiştir. Torlak Kemal güruhu kılıçtan geçirilip, kendisini de Manisa'da darağacına asmışlardır. Bu olay esnasında Şehzade Murat Manisa'da oturmuştur. Daha sonra muhtemelen bölgede bir dizi tedbirler aldıktan sonra Beyazıd Paşa ile birlikte yeniden Amasya'ya dönmüştür³³⁸.

II. Murat'ın cülusunun hemen akabinde Saruhanoğulları kısa bir zaman için yeniden Manisa'ya hâkim olmayı başarmışlardır. Gerçektende Oruç Bey, İzmir Bey'i Cüneyd'in liderliği altında eski topraklarına sahip olmak amacıyla toplanan eski hükümdarların afadı arasında Saruhanoğlu'nun da bulunduğunu zikretmektedir³³⁹.

Sonuç olarak Manisa ve çevresinin kati olarak Osmanlı hâkimiyetine geçmesi II. Murad devrinde gerçekleşmiştir. Osmanlı hâkimiyetinin tesisi ile Manisa XVI .asrın sonlarına kadar şehzadelerin saltanat tecrübesi kazandıkları Batı Anadolu bölgesinin en mühim siyasi merkezlerinden biri olmuş ve bu hususiyeti sebebiyle "Daru'l-mülk" sıfatına layık görülmüştür³⁴⁰. Saruhanoğulları hakkındaki çalışmalar yetersiz olup özellikle aile bireyleri hakkındaki bilgiler çok sınırlıdır. İlerde yeni tarihi materyallerin ortaya çıkmasıyla ve bu döneme ait arkeoloji araştırmaların yapılmaya başlanmasıyla, Anadolu'nun ilk dönem Türk-İslam tarihi açısından büyük bir boşluğu dolduracaktır.

2. Saruhan Tahtına Oturan Osmanoğulları

I. Beyazid'in veliahdı Şehzade Ertuğrul 1437-1443 yılları arasında 6 yıl. Şehzade Mehmed (II. Mehmed), 1443-1444 arasında bir yıl ve 1446-1451 yılları arasında 5 yıl olmak üzere topla 6 yıl. II. Murad, 1444-1446 yılları arasında 2 yıl. II. Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa, 1451-1472 yılları arasında 21 yıl. II. Bayezid'in

³³⁵ Öztuna, Büyük Osmanlı Tarihi, s. 160

³³⁶ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.c., s. 67.

³³⁷ Emecan, Manisa Kazası, s. 23.

³³⁸ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.c., s. 68.

³³⁹ Emecan, Manisa Kazası, s. 24.

³⁴⁰ Emecan, Manisa Kazası, s. 22.

veliahdı Şehzade Ahmed 1481-1483 yılları arasında 2 yıl. II. Bayezid'in oğlu Şehzade Korkut, 1483-1503 arasında 20 yıl. II. Bayezid'in oğlu Şehzade Âlem Şah, 1503-1504 arasında 1 yıl. II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud, 1511-1513 arasında 2 yıl. II. Bayezid'in oğlu Şehzade Korkut, 1511-1513 yılları arasında 2 yıl. Şehzade Süleyman (II. Süleyman), 1513-1520 arasında 7 yıl. II. Süleyman'ın veliahdı Şehzade Mustafa, 1533-1541 yılları arasında 8 yıl. II. Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed, 1541-1543 yılları arasında 2 yıl. Şehzade Selim (II. Selim) 1549-1558 yılları arasında 9 yıl. Şehzade Murad (III. Murad), 1561-1574 yılları arasında 13 yıl. Şehzade Mehmed (III. Mehmed), 1583-1595 yılları arasında 12 yıl Saruhan'a hükmetmişlerdir³⁴¹.

3. Mehmet Çelebi'nin İfadeleriyle Saruhanoğullarını Yıkıldığı Dönem

Babamın öldüğünü haber aldım. Timur babamın öldüğünü duyunca “Yazık, cihan büyük bir kahramanı yitirdi” demiş ve cesedini Musa'ya teslim etmiş. Haremdeki tüm kadınları da özgür bırakmış. Atlılar babamın cesedini Bursa'ya getirdiklerinde ben İsa Çelebi ile mücadele ediyordum. Atlılar kente girememişler. Onu bir çınara ağacının altına gömmüşler. Şu işleri yoluna koyarsam Bursa'da bir türbe yaptırarak babamı oraya gömdüreceğim. Babamın Timur'a yenilmesiyle her şeyin bittiğini düşündüm. Ama sonra onun izinden gitmem ve ulusum için yapmak istediklerini gerçekleştirmem gerektiğini anladım. Timur sonsuza kadar Anadolu'da kalamazdı. O Orta Asya bozkırlarının suyuna iklimine alışmıştı. Biliyordum ki yakında Anadolu'dan gidecekti. Bu gidişi en çok sevdiği torunu Mehmet Sultan'ın ölümü çabuklaştırdı. Bir yıl sonra aldığı toprakları benimle Süleyman, İsa ve Musa arasında paylaştırdı. Beni, Amasya'da, Süleyman'ı Rumeli'de İsa'yı Balıkesir'de, Musa'yı da Bursa'da hükümdar yaptı. Anadolu beylerine topraklarını geri verdi. Böylece arkasında güçlü bir devlet bırakmamış oluyordu. Tam on bir yıl dört kardeş birbirimizle mücadele ettik. Sonunda mücadeleyi ben kazandım. Kararlıydım. Çok kısa sürede Anadolu ve Rumeli'de birliği sağlayıp Osmanlı Devleti'ni yeniden kuracaktım. Hemen işe başladım. Aydınolu Cüneyd Bey'den İzmir'i aldım. Artık Saruhanoğulları ve Menteseoğulları Beylikleri yoktu. İzmir surlarını yerle bir ettim. Rodos şövalyelerinin yarıya kadar yaptırmış olduğu kaleyi de yıktırdım. Rodos şövalyeleri reisi oraların Menteseoğulları Beyliği'ne ait olduğunu söyledi. Artık o toprakların benim olduğunu belirttim. Bodrum'da kalesini yapmak üzere ayrıldılar.

³⁴¹ Öztuna, Türk Ansiklopedisi, C. XXVIII, s. 170.

Karamanoğlu Mehmed Bey barış istedi. Timur'un kendisine verdiği Osmanlı topraklarından çekildi. Gerektiğinde bana asker yardımında bulunmaya söz verdi. Bu arada Çelebi sorunu çıktı. Taht üzerinde hak iddia ediyordu. Bizans İmparatoru Manuel ve Eflak Voyvodası da onu destekliyor. Bizanslılardan Mustafa Çelebiyi bana teslim etmelerini istedim. Gelen yanıt çok canımı sıktı. İmparator yazdığı mektupta şöyle diyor. Sen benim evladım ben de senin baban konumunda olmayı kabul ederek antlaşma yaptık. Eğer ettiğin yemini tutmak istemiyorsan haksız olanları Tanrının adaleti cezalandırır. Bana sığınanları teslim etmek konusundaki önerine yapmak değil dinlemek bile istemem. Bununla birlikte yemin ederim ki senin hükümdarlığın devam ettiği ve sen yaşadığın sürece Mustafa ve onun yandaşı olan Aydınoğlu Cüneyd Bey hapis kalacaktır. İmparator, kardeşi Mustafa'yı, Cüneyd Bey'i ve yanlarındaki otuz üç kişiyi Limni Adasına gönderdi. Ben de bunların giderleri her yıl üç yüz bin akçe vermeyi kabul ettim. Şeyh Bedrettin ayaklanmasıyla da uğraşmam gerekti Şeyh Bedrettin, Edirne yakınlarındaki Samona Kalesi'nde doğmuş, babasının kadı olduğu söyleniyor. Bu yüzden ona Simavna Kadısı diyorlar. Çok iyi eğitim görmüş biri. Ben kardeşlerimle mücadele ederken o, Edirne'de kendi tarikatını yaymaya başlamış. Batı Anadolu ve Rumeli'de elinden tımarları alınan sipahileri, yoksul halkı ve Hıristiyanları etrafında toplamıştır. Edirne'de hükümdar olan kardeşim Musa Çelebi onun kazasker yapmış. Böylece onun ününün artmasına yardım etmiş. Oysa Bedrettin'in amacı hükümdar olmaktı. Ben yönetimi ele alınca onun kazaskerliğine son verdim. Eşi ve iki oğluyla İznik'te kalmasını sağladım, kendisine aylık bağladım. Bedrettin'in adamlarından Börklüce Mustafa İzmir'de, Torlak Kemal de Manisa'da ayaklandılar. Bedrettin, çocuklarını İznik'te bırakarak Eflak Voyvodasının yanına gitti. Amacı Rumeli'de ayaklanma çıkarmaktı. Daha sonra Osmanlı topraklarına geçerek Silistre, Dobruca ve Deliorman'da taraftar topladı. Sadrazam Beyazid Paşa ile oğlum Murad'ı Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal üzerine göndermek zorunda kaldım. Böylece Anadolu'daki ayaklanmalar güçlükle de olsa bastırıldı. Serez'e giderek Şeyh Bedrettin'in yakalanmasını sağladım. Onun yargılanması için bir heyet oluşturdum. Bu heyet onun görüşlerini İslam dinine aykırı olduğu ve idamına karar verdi Babamın ideallerin çoğunu gerçekleştirdim. Anadolu'da ulusumun birliğini sağladım. Geleceğin temellerini attım³⁴².

³⁴² Emine Aşan Yamanlar, *Padişahların Dilinden Osmanlı Tarihi*, Ankara, 2003, s. 39.

İKİNCİ BÖLÜM

SARUHANOĞULLARINDA DEVLET YAPISI

A. SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİNİN İDARİ YAPISI

Saruhanoğulları'nın idari durumundan İbn-i Batuta ve El-Ömerî bahseder. El-Ömerî bölgeyi dolaşmadan bilgileri seyyahlardan alırken, İbn-i Batuta bizzat Manisa'ya uğramıştır³⁴³.

İbn-i Batuta'ya göre Manisa hâkimi Saruhan Bey'dir. Foça da Hıristiyanlar ikamet etmekte olup, Saruhan Bey'e vergi veren vasal bir beldedir³⁴⁴.

El-Ömerî ise Saruhanoğlu Beyliği'ni daha ayrıntılı ele alır. El-Ömerî'ye göre Saruhanili'nin iki hâkimi vardır: Biri Manisa'da oturan Saruhan Bey, diğeri Nif'te oturan kardeşi Ali Paşa'dır. Manisa merkez olmak üzere, Saruhan Bey'in 15 şehri, 20 kalesi, 10.000 atlı ordu kuvveti, denizde de sürekli korsan ve leventleri vardır. Dağlık bölgede kurduğu Nif hâkimi Ali Paşa'nın da 8 şehri, 30 kalesi, 8.000 atlı ve piyade kuvveti vardır³⁴⁵.

Aslında Anadolu Beylikleri'nin hâkimiyet anlayışı, Selçuklularda olduğu gibi ülke topraklarını beylik ailesinin ortak malı olduğu esasına dayanıyordu. Ülkeyi aile arasında seçilen reis (Ulu) idare eder, bununla beraber ailenin diğer fertleri ülkenin çeşitli şehirlerinde valilik yapmak suretiyle idareye katılırlardı³⁴⁶. Görüldüğü gibi etkili kaynaklardan idari yapı hakkında kesin bilgiler almak mümkün olmamaktadır. Şu durumda hareket noktası olarak sondan başa doğru bir seyir takip etmek gerekmektedir. Yani Saruhanili'nin Osmanlı devrindeki idarî taksimatından eski idarî üniteleri tespit etmek yoluna gidilmelidir. Bu tarz yeni bir metod olmayıp, XVII. yüzyıl yazarlarından Müneccimbaşı tarafından beyliklerle ilgili şehir ve kasabaların idarî yapısı nakledilirken kullanılmıştır³⁴⁷.

Saruhanoğulları ailesine ait vakıfların yer aldığı, vakıf defterleri, Saruhan şehirleri hususunda sağlıklı verilere sahiptir. M. Çağatay Uluçay ve İ. Hakkı Uzunçarşılı

³⁴³ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s. 69-71.

³⁴⁴ İsmet Parmaksızoğlu, a.g.e., s. 39-40.

³⁴⁵ Yaşar Yücel, *XIII-XV Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi: Çobanoğulları, Candaroğulları Beylikleri*, 1999, s. 198.

³⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, 1970, s. 132-133.

³⁴⁷ Belleten, C. LX, Sayı 227, s. 84.

da Müneccimbaşı'nın yöntemini kullanmıştır. 1531 ve 1575 yıllarına ait vakıf defterlerine göre idarî taksimatla ilgili şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Saruhan Bey, Beyliğin hâkimi olduğu ve merkez Manisa'da oturduğu sırada kardeşlerinden Çuğa Bey Demirci'de, Ali Paşa Nif'de bulunuyordu. Daha sonra oğullarından Devlet Han Çelebi yine Çuğa Bey'in yerine Demirci'de bulunuyordu. Saruhan Bey'den sonra merkez Manisa'da baba-oğul olarak sırasıyla İlyas Bey, İshak Bey ve Hızırşah Bey görülmektedir³⁴⁸.

Devlethan Çelebi'den sonra oğlu Yakub Çelebi'nin Demirci hâkimi olması, bu şehirde Saruhanoğulları'nın Demirci kolunu teşekkül ettirirken, kimin oğlu olduğu bilinemeyen Budak Paşa Gördes'te bulunmuş, daha sonra da yerine onun oğlu Beğce Bey Gördes hâkimi olmuştur. Ayrıca Budak Paşa'nın diğer oğlu olan İdris'i Kayacık'a göndermesi, Budak Paşa ailesinin hâkimiyet sahasını Gördes ve Kayacık şehirleri ve çevresine yayıldıklarını da göstermektedir. Aldıkları "çelebi" unvanından dolayı muhtemelen İshak Çelebi'nin oğulları Hayrettin Çelebi Menemen'de, Yusuf Çelebi'de Gördük'de bulunuyorlardı. Alanları sınırlı olsa da ortaya çıkardığımız bu idari taksimat, Ulu Bey'in reisliği altında Saruhanili'nin beylik ailesi arasında ortak olarak idare edildiğini açık bir şekilde göstermektedir. Osmanlı devrinde tespit edilen söz konusu Saruhan şehirleri, Saruhanili'nin herhangi sınır değişikliğine ve yeniden düzenlemeye tâbi tutulmaksızın, Osmanlı idaresiyle bütünleştiğini ve bunun sonucu olarak sancak olduğunu göstermektedir. Bu düzenlemede sadece sınırlar değil beyliğin eski adı da korunmuştur³⁴⁹.

B. SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİNİN EKONOMİK YAPISI

Saruhanoğulları Beyliği ile İtalyan kolonilerinin tüccarları arasında 1340'ta yapılan anlaşma gereğince ihraç ve ithal edilen bazı mallar Saruhanoğulları'nın ziraî ve sınaî alandaki üretimlerini ortaya koymuştur. Ziraî faaliyetler, iklim ve toprak özelliklerinin elverişli olmasından dolayı çeşitlilik arz eder. Buna göre Saruhanoğulları, İtalyan tüccarlarına; buğday, kuru meyveler, pirinç, zeytinyağı kendir, şap, afyon, pamuk, orman ürünleri, halı, koyun, at ve ayrıca köle satıyorlardı. Onlardan da tekstil

³⁴⁸ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 94.

³⁴⁹ Yaşar Yücel, XIII-XV Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi: Çobanoğulları, Candaroğulları Beylikleri, s. 198-199.

ürünleri, sabun ve şarap alıyorlardı³⁵⁰. Bu ihraç ürünleri içerisinde Saruhan Türklerinin ekonomik hayatlarında en etkili olanları buğday, pamuk ve halı idi. Özellikle halı ihracında Uşak ve Kula'nın yanı sıra Saruhan şehirlerinden Gördes'in de önemli bir payı vardı. İhraç mallarının nakliyat ve ulaşımında Gediz nehrinden faydalanması da ayrıca önemli bir konudur.

Anadolu Beyliklerini basmış olduğu sikkeler Osmanlı öncesi Anadolu nümismatiğinin önemli aşamalarından birini işaret etmektedir³⁵¹. Saruhanoğulları'nın İtalyan Devleti ile yaptığı ticarete, EK-6'da resmi bulunan Manisa darphanesinde³⁵² Latince yazılı, resimli³⁵³ ve özel olarak kestirdikleri sikkeleri kullanıyorlardı. Bu gümüş sikkeler Anjou hanedanı prenslerinin Napoli'de bastırdıkları Gigliati (Çilyati) adı verilen sikkelerle tamamen aynıydı. Bu sikkelerin İtalyan tüccarları ile yapılan ticarî işlemleri kolaylaştırdığı anlaşılmaktadır. Saruhanoğulları'nın kendi iç piyasalarında kullanılan sikkelerden zamanımıza kadar gelebilmiş olanları ise İshak Bey, oğlu Orhan, Hızırşah Bey ile 814/1411 tarihli parası bulunan Saruhan Bin İshak'a aittir. İshak Bey'in gümüş sikkeleri 776-1374/1375 tarihli olup, bakır olanların üzerinde tarih yoktur. Hızırşah Bey'in de gümüş sikkeleri tarih taşımamaktadır. Sart şehrinde yapılan kazılarda İshak Bey'e ait iki bakır sikke ile I.Murad'a ait sikke beraber bulunmuştur. Bununla beraber Orhan Bey'in sikkeleriyle Karesi Hanedanı tarafından 1340'ta bastırılan sikkelerin aynı olmasını birlikte değerlendiren Konstantin Zuhukov, bu üç beyliğin topraklarında para birliğinin oluştuğu ve yine 1390'da Osmanlı fethi öncesinde Batı Anadolu'nun önemli bir parçasında güçlü ekonomik bağların geldiği sonucu ortaya çıkmıştır. İlginç olan bu değerlendirme başka delillerle desteklenebilirse Saruhanoğulları'nın diğer komşu beyliklerle olan ticarî ve ekonomik ilişkilerinin varlığına yeni bir boyut kazandıracaktır³⁵⁴. Bunun yanında Foça'nın Latin ve Bizans halkı her yıl Saruhanoğulları'na 500 Bizans Nomisması'na denk gümüş para vermeyi kabul etmişti³⁵⁵. Bu konuda başka bir bilgi de, Saruhan Bey'ine yıllık 15.000 gümüş

³⁵⁰ Eravcı ve diğerleri a.g.e., s. 96.

³⁵¹ Oğuz Tekin, "Başlangıcından Türkiye Cumhuriyetine Kadar Türk Devletlerinin Sikkeleri" *Türkler*, C. V, Ankara, 2002, s.416.

³⁵² Uluçay - Gökçen, *Manisa Tarihi*, s. 91 Bugünkü Ulucaminin güney-batısında bulunan iki katlı taş binanın Saruhanoğulları'na ait darphane olduğu rivayet edilmektedir EK-6.

³⁵³ Ali Sevim - Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi (Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi)*, Ankara, 1989, s. 305.

³⁵⁴ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.c., s. 96.

³⁵⁵ Parmaksızoğlu, a.g.e., s. 40.

paranın verildiği şeklindedir³⁵⁶. Bu paralar her yıl Foça'nın beyi tarafından hediyelerle Saruhan Bey'ine takdim edilirdi. Saruhanoğulları, Cenevizlilerle de ticari ilişkilerde bulunmuşlardır³⁵⁷. Karaca Ahmed Zaviyesi'nde yazılan kitabede, Güzelhisar'daki Tuzla'nın Osmanlı devrinde önemli yeri olduğu ve zaviye vakfına yılda 2 şinik tuz verildiği yazılıyor³⁵⁸.

C. SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİNDE TOPRAK YÖNETİMİ

Selçuklularda olduğu gibi Saruhanoğulları'nda da toprak yönetimi 3 kısımdan oluşuyordu. Bunlar 1. Ikta (timar), 2. Vakıf: Saruhanoğulları'nda vakıf arazisi çok yaygındı. Araziler, vakıf arazisine direkt olarak tahsis edilebileceği gibi, "cihet-i hitabet" (hatiplik ücreti) ayende ve revendeye hizmet (gelen-gidene hizmet) gibi vakfedilme sebepleriyle kişiler üzerine vakfedilmekteydi. Demirci'ye bağlı Borlu nâhisyesinin Tamlaluca Köyü'nde bir çiftlik yerini Hızırşah, Musa Fakih'e vermiştir. 3.Mülk Araziler: İshak Bey, Revak Sultan'a mülk olarak, birkaç köy, mezra ve çiftlik vermiştir. Revak Sultan'ın Vakıfnamesinde bahsedilen söz konusu mülk arazisinin zaviyesinin, şeyh olanlara ve diğer zaviye hizmetlerine tahsis edilmek üzere vakıf araziye çevrildiği görülmektedir. Aslında Saruhanoğulları'na ait arazilerin tamamı mirî addedilen beylik topraklarının beylerin irâdeleriyle Timar, Vakıf, Mülk gibi üç çeşit olarak teşkilatlandırılıp, gerek görülmesi halinde daha çok vakfa ve bunlar arasında dönüşüm de yapılabilmekteydi³⁵⁹.Mülk arazisinin tahsisine misal olarak İshak Bey, Revak Sultan'a büyük araziler, birkaç köy, mezra ve çiftlik vermiştir. Daha sonra bunların vakıf arazilerine çevrildiği anlaşılmaktadır³⁶⁰.

D. SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİNDE ORDU

Anadolu Beyliklerinde, ordu teçhizat ve tertibat usûlü tamamen Selçukluların bir devamı niteliğindedir. Beylikler ikta' ve timar suretiyle arazi, beyini has arazisinden başka iler gelen emir ve valilerle vakıflara tahsis edilmişti. Timarın sahibi olan bey öldüğünde oğullarına intikal ederdi. Uç beylerinde ikta' sisteminin fetheden komutana arazi tahsisi şeklinde olduğu bilinmektedir. Bu durum Saruhanoğulları ve diğer Türk

³⁵⁶ Dukas, *Bizans Tarihi*, Çev. V. L. Mirmiroğlu, İstanbul, 1956, s. 98.

³⁵⁷ Scvim - Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, s. 305.

³⁵⁸ Uluçay, *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, C. I, s. 11.

³⁵⁹ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 100.

³⁶⁰ Mustafa Korkmaz, "Anadolu Beyliklerinin Sosyo-Ekonomik Tarihine Bir Örnek: Saruhan Beyliği" *Türkler*, C. VII, Ankara, 2002, s.421.

Beyliklerinde aynıydı. Belli sayıda asker bulunduran ikta sahiplerinin daimi hassa kuvvetleri vardı. Ordu, hükümdar beyin yay veya atlı askerleri, beyleri tımarlı sipahileri, çeri denilen aşiret kuvvetlerinden teşkil olmaktaydı. Muharebe zamanında ordu merkez, sağkol, solkol, olmak üzere üç kısımda tertip olunurdu. Merkez ordusunda “Çarhacı” veya “Talia” denilen piştar kuvvetleri, ordusunun arkasında ise ihtiyat kuvvetleri bulunurdu³⁶¹.

Saruhan Beyliği denizci bir Beylik olarak bilinmektedir³⁶². Güçlü bir donanmaya sahip olan Saruhanoğulları donanmalarıyla seferler düzenleyerek pek çok ganimet malı ele geçirmişlerdir³⁶³. Çevresinde bulunan Türk Devletlerine karşı savaşmayacağı için Bizans ve Cenevizliler üzerinde yoğunlaşması sonucu topraklarını Ege denizine kadar genişleten Saruhan Beyliği büyük bir filoya sahipti³⁶⁴.

---

³⁶¹ Tekin Turan, “Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat”, *Türkler*, CVII, Ankara, 2002, 615-616.

³⁶² Gürün, a.g.e., s. 472.

³⁶³ Sevim - Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, s. 305.

³⁶⁴ Komisyon, “Saruhanoğulları” Maddesi, *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. IXX, İstanbul, 1994, s. 111.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SARUHANAĞULLARINDA İMAR, KÜLTÜR VE MEVLEVİLİK FAALİYETLERİ

A. İMAR FAALİYETLERİ

1. Saruhanoğulları Şehirleri

Şihabeddin-i Ömeri başta olmak üzere, Saruhan Beyliği kazalarından bahseden tarihçiler, kaza adedinin on beş olduğunu yazarlar ve isimlerini de şöyle gösterirler: Adala, Akhisar, Demirci, Gördes, Gördük, Kayacık, Manisa, Marmara, Menemen, Güzelhisarı, Nif, Ilıca, Foça, Karacalar ve Turgutlu (EK-2’de Saruhan Beyliği yerleşim alanı haritası verilmiştir).

Yunların içinden Foça’nın Saruhanoğulları zamanında Cenevizliler’in elinde bulunduğunu³⁶⁵, Turgutlu adının bu asırlarda pek geçmediğini, ancak XVII. asırda kaza olduğunu düşünürsek, yukarıda yazılanların doğruluğu azalır. Karacalar da belki bir perakende mukataasinin ismidir. Çünkü XIV. asırdan XX. asırlara kadar olan sicil defterlerinde, Saruhan Sancağının bu manada sancağı yoktur³⁶⁶.

O halde Saruhan Beyliği’nin kazaları hangileridir. II. Beyazıd tapu defterlerinde, Saruhan Sancağının nahiyeleri olarak; Tarhaniyat, bazı yerlerde ise Menemen, Adala, Nif, Marmara, Ilıca, Demirci, Akhisar, Gördük, Gördes ve Marmara olarak gösteriliyor. 927 senesi tapu defterinde ise, Saruhan’ın kazaları, Demirci’nin yerine Kayacık ilave edilmiş ve diğerleri aynen yukarıdaki gibidir.

Dikkat edilecek olunursa, vesikalarda XIV. asırlarda nahiyenin kullanıldığı görülür. XIV. asrın ikinci yarısı ve bilhassa XVII. asırda nahije ve kaza ayrı ayrı zikredilir. Hicrî 1038, Miladi 1628 sicil defterinde ise; perakende ve Mukata’at hariç, kazalara Mendehorya ve Borlu kazaları ilave edilmiştir. Birkaç sene sonra kazalara Turgutlu ismi de karışır.

Eserlerin bulunduğu kazalar ve nihayet eski kaynaklarda yazılı olan kaza adları göz önünde tutularak, şüphe götürmeyecek şekilde tespit edilebilecek Saruhanoğulları şehirleri şöyledir. Adala, Akhisar, Demirci, Gördes, Gördük, Kayacık, Manisa, Marmara, Menemen, Güzelhisarı, Nif ve Ilıca’dır. Bundan başka Borlu, Mendehorya ve

³⁶⁵ Dukas, a.g.e., s. 98.

³⁶⁶ Emccan, XVI. Asırda Manisa Kazası, s. 2.

Yengi'de Saruhanoğulları'nın eserleri bulunmaktadır. Daha sonra Yengi'nin yerine Turgutlu nahiye ve kaza oldu ³⁶⁷.

2. Saruhanoğulları Köyleri

Manisa'ya bağlı köyler: Börkçioğlu (Börekçioğlu), Çiftçili, Erdemüslü, Işık Hacı, Karaoğlanlı, Kılıçlı, Kıran, Kırçalı, Körköy, Küçük Kargın, Kurdoğlu, Paşaköy, Seyfe, Sir, Yenibeylü ve Yitilmişoğlu.

Demirci'ye Bağlı Köyler: Akçaköy, Avşar, Azizbeylü, Balçıkhisarı (Saruhan Bey'in Kardeşi Çuğa Bey Bu köyü Hacı Baba adındaki bir azize vakfetmişti³⁶⁸), Dedeler, Esedviranı, Kınık, Kızılca, Koçakini, Sazlupınarı, Tamlaluca (Şeyh Arık), Sacayak ve Şeyh İlyas.

Adala'ya Bağlı Köyler: Alıçlı, Avşar, Bektaşlar, Bersavcı, Çırtık, Çıtaklı (Çataklı), Gökçe, İlvadis, Karaman, Kargucık, Kızılcahavlı, Naibli, Ömer Emre, Salur, Sarucalar ve Seydilü.

Nif (Kemal Paşa)'ya Bağlı Köyler: Aktaş, Bahirlü, Halil Beylü, Kariyolu, Küçük Kilise ve Saru Şeyhlü.

Tarhanyat (Menemen)'e Bağlı Köyler: Asum Beyli, Büyük Şeyhlü, Büyük Yahşilü, Çukur Köy, Çukur Şeyh, Güneri, Hatundere, Ilıpınar, Kanlıca, Kalafatlı, Küçük Şeyhlü, Musa Beylü, Özbek ve Şaphâne.

Marmara'ya Bağlı Köyler: Silderek (Sildirik).

Kayacık'a Bağlı Köyler: Dereköy ve Seyfi Baba.

Gördüs (Gördes)'e Bağlı Köyler: Bayat ve Salur.

Akhisar'a Bağlı Köyler: Salur (bu isimle başka köyler de var) ve Seydi.

Ilca'ya Bağlı Köyler: Bayındır şeyhlü, İnciklü, Kızıl Emeli ve Ulgamlu

Gördük'e Bağlı Köyler: Karapavlı. Güzelhisarı'na Bağlı Köyler: Bayat, Çıtak (Çıtak) Deresi ve Kebe Kilise ³⁶⁹.

³⁶⁷ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 10-11.

³⁶⁸ Gökçen, Tarihte Saruhan Köylcri, s. 35.

³⁶⁹ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 161.

Türk boyları geldikleri Anadolu yerleşim alanlarında köy ve bucak kururken taşıdıkları filoloji malzemesini kullanmışlardır. Bazen köylere yeni isimler vermişler bazen de eski isimleri kısmen değiştirmişlerdir. Kurulan köylerin tamamıyla yeniden tesis edildiğini söylemek yanlış olur. Bu köylerin bazıları boşaltıldı, halkı kaçtı. Bir kısmı da yerlerinde kaldılar. Dağlık ve sarp yerlerden genel olarak, ovalara ve şehir-kasaba çevrelerine yahut içlerine sığındılar. Çünkü müstevli unsurun her türlü tehlikelerinden sakınmak için yerli halkın onların beyleri ve muntazam ordularının bulunduğu şehir ve kasabalara iltica etmeleri, bir sevki tabi eseri idi³⁷⁰.

B. SARUHANOĞULLARI'NDA KÜLTÜREL FAALİYETLER

Anadolu Selçuklu Devletinin zayıflamasıyla XII. ve XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da siyasal ve toplumsal bir kargaşa yaşanmıştır. Sınırlara yerleşen Türkmenlerin bağımsızlıklarını ilan etmesi sonucu Anadolu'da yaklaşık 20 beylik kurulmuştur. Bu siyasal bölünme toplumsal ve kültürel yapıyı da etkilemiştir³⁷¹.

Ecnebi tarihçileri, Türklerin aldıkları yerleri harap ettiklerini, yakıp yıktıklarını yazarlar. Hâlbuki vesikalar dedelerimizin kurucu ve yapıcı olduklarını en iyi şekilde ifade ediyorlar³⁷².

Saruhanoğulları'nın hüküm sürdüğü Manisa şehri de tarihi eserler bakımından zengindir. Filhakika Evliya Çelebi'nin dediği gibi Manisa camileri, türbeleri, imarethane, daru'z-ziyafeleri ve medreseleriyle ilme, ibadete, misafirperverliğe merkez olmuş bir şehirdir. Her caminin yanında bir misafirhane, her sokakta bir medrese ve muallimhane bunun böyle olduğunu ispat eder. Bu itibarla Manisa gerek servet, gerekse diğer bakımlardan üstünlüğe Saruhanlılar ve sonra Osmanlılar zamanında kavuşmuştur. Diğer milletlerin veremediği emeği, diğer milletlerin esirgediği kudreti Türk, büyüklü ve üstünlük devrinde Manisa'ya vermiştir. Bu suretle şehrin yüzünü, havasını tamamıyla kendi yapmıştır. Bedestenler, geniş çarşılar, kervansaraylar ve hanlar Türkler devrinde Manisa'nın ticari sahada ne kadar ün kazandığını izah eder³⁷³.

Kısaca Saruhanoğulları Manisa'ya ilim ve kültürleriyle beraber giriyorlar. Evliyasına, ulemasına arazi temlik ederek yeni yeni yurtların kurulmasına, kasaba ve

³⁷⁰ Gökçen, Tarihte Saruhan Köyleri, s. 11.

³⁷¹ Komisyon, "Anadolu Beylikleri" Maddesi, *Büyük Larousse Ansk.*, C. II, s. 570.

³⁷² Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II, s. 22.

³⁷³ Komisyon, a.g.mad., *Türkiye Ansiklopedisi*, C. IV, s. 90

şehirlerin genişletilmesine çalışıyorlar. Bu suretle yeni yurtlar ve ocaklar kuruluyor. İşlenmeyen topraklar çeteleye çevrilerek Saruhan'ın şenlenmesi ve zenginleşmesi için çalışılıyor. Bu gayreti, Saruhan Bey'den Hızırşah'a kadar bütün aile efradının sarfettiğini vesikaları incelediğimizde anlıyoruz³⁷⁴.

Bu aile içinde en çok İshak Bey imar faaliyetlerinde bulunmuştur³⁷⁵. Bu devirde yapılan eserlerinin tarihlerini tespit etmek bir-ikisi müstesna pek güçtür. Sebebi ise Saruhanoğulları devrinde yapılan mescit çeşme ve türbelerin hiçbirinde kitabelerin bulunmayışıdır. Ece Sultan'ın mezar taşı bu konuda istisnadır. Ayrıca vakfiyelerinin de ele geçirilmeyişi bu güçlüğü bir kat daha arttırmaktadır.

Saruhanoğulları devrine ait şu eserler bilinmektedir.

İshak Çelebi'nin Manisa'da yaptırdığı: Ulucami, İshakiye Medresesi, İshak Çelebi Türbesi, Mevlevihanesi, Çukur Hamam, Nif'teki Emet Bey Camii, Devlet Han'ın Demirci'de yaptırdığı Eski cami'dir. Ayrıca Saruhan Bey'in Gediz nehri üzerinde yaptırdığı köprü, İshak Çelebi'nin Karaoğlanlı Köyü'nde yaptırdığı köprü, Menemen'deki Sümbül Paşa Camii (Ulu Cami), İshak Çelebi'nin Palamut'ta yaptırdığı cami, Manisa'da İshak Çelebi Hamı veya Eski Han, İshak Çelebi'nin Manisa'da imareti, Menemen'deki Sümbül Paşa medresesi, Adala'daki Hızır paşa Camii, medrese, imaret ve hamamı, Kemaliye Köyü'ndeki Hızır Paşa Camii ve hamamı; Demirci'de Yakup Bey'in yaptırdığı Eski Cami ve hamam; Beğçe Bey'in Gördes'te yaptırdığı camii ve hamam Saruhanoğulları'ndan birisinin eşi olan Gülgün Hatun'un Manisa'da yaptırdığı Dere Hamamı; Manisa'daki Saruhanoğulları Çeşmeleri³⁷⁶.

1. Camiiler

a. Ulu Camii

Ulu Camii Manisa ve çevresinde yerleşmiş olan Saruhanlı Beyliği'nin önemli yapılarındandır (EK-4 ve EK-5). Saruhanoğlu İshak Bey tarafından 1376'da yaptırılan cami, 1378'de eklenen türbe ve medrese ile bir külliye halindedir. Külliye düşüncesi ile Selçuklu dönemi geleneğini sürdüren yapının planı Beylikler döneminde tek örnek olan, ama daha sonra Osmanlı mimarisinde büyük bir gelişme gösteren sekiz dayanaklı

³⁷⁴ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II, s. 22.

³⁷⁵ Merçil, a.g.e.,s. 863.

³⁷⁶ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II, s. 22-24.

kubbeyi sunmaktadır. Yapının revaklı avlu kısmı ile cami bölümü, hemen hemen bir planın iki yarısı halindedir. Caminin planı mihrap duvarına paralel, yedi bölümlü dört neften oluşmaktadır. Mihrap duvarına bitişik iki sütun ve altı serbest payeye dayanan sekizgen mihrap önü kubbesi ise 10.80 m. çapındadır. Manisa Ulu Camii'nin sekiz dayanaklı kubbesi, merkezi bir mekân yaratılması yolunda Osmanlı mimarlarını etkileyen önemli bir gelişmedir. Camiden bir duvarla ayrılmış revaklı avlu ise kubbe mekâm ile aynı büyüklüktedir. Avlunun ortasında ayrıca bir de havuz bulunmaktadır. Yapının abanoz ağacından minberini ise, daha sonra Bursa Ulu Camii'nin minberini de yapan Antepli Mehmed bin Abdülaziz gerçekleştirmiştir³⁷⁷. Türkiye'de bu minberin bir benzeri Tire kazasına bağlı Birgi bucağındaki cami minberidir. Ulu Camii'nin minberini teessürle söylemek icap ederse bakımsızlık ve birtakım tedbirsizlik sebebi ile harap olmuştur³⁷⁸. Cami planı olarak beylikler devrinin en önemli eserlerindedir³⁷⁹. Caminin batısında ise, Emet bin Osman adlı bir usta tarafından yapılmış olan iki katlı, tek eyvanlı, asimetrik planlı medrese ve İshak Çelebi'nin pandantif kubbeli türbesi bulunmaktadır³⁸⁰.

Manisa'nın en eski camisi olup, şehrin güneyinde Sandikkale tepesinin yamacında, hakim bir mevkide yapılmıştır (EK-4, Resim 1)³⁸¹. Bir parça yukarısında eski Manisa kalesi'nin dış duvarı bakiyeleri vardır. Cami in kuzey ciheti şehre hâkim bir sath-ı mail teşkil eder. Ulu Camii, adı gibi heybetli ve sağlam inşa edilmiştir. Kalın duvarları, kabartmaları ve seramik tezyinattan âri kemerli kapıları Bursa'daki Ulu Cami'yi hatırlatır. Camiye varmadan önce dar sokağın kuzeyine düşen harap hamamın adı da İshak Çelebi Hamamı olduğuna göre bu mevki, Saruhanogulları zamanında imar edilmiştir³⁸². Önde revaklı bahçe (EK-4 Resim1 ve 2) ve arkada aynı ölçüdeki cami ile bir arada 32,95x36,55 m boyutlarındadır. Bahçe kapısı yanında Miladî 1376 tarihli yapı m yazıtı bulunmaktadır. Cami avlusu geniş olup tam ortası açıktır. Avludaki sütunlar harabelerden getirilmiştir. Cami avlusunun ortasında bir havuz vardır. Dış kapısının üzerinde, iki tarafta uzun ve bir satırlık yazı hak edilmiş olup, kitabenin yazısı

³⁷⁷ Şerare Yetkin, *Beylikler Dönemi*, <http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/beylikler.htm>

³⁷⁸ Komisyon, *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, Ankara, 1989, s. 5.

³⁷⁹ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, C. II, s. 209.

³⁸⁰ Yetkin, *Beylikler Dönemi*, <http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/beylikler.htm>

³⁸¹ Celal Bayar Ün v. Resmi web sitesi, http://www.bayar.edu.tr/manisa/album/pages/UluCamii2_jpg.htm

³⁸² Komisyon, a.g.mad., *Türkiye Ansiklopedisi*, C. IV, s. 90.

sülüstür. Kitabe, cami kapısının sağ tarafındaki hücrenin üstünden başlayarak oradan kapının üstüne ve daha sonra soldaki hücrenin üstüne geçer³⁸³.

Merdivenle çıkılan ön bahçe iki sıra halinde, bazıları eski zamana ait olan 14 sütun üzerine üç yönden revakla çevrilidir. Ortada şadırvan, karşıda cami kapısı, sağda medreseye geçiş kapısı yer almıştır. Medresenin bahçe kapısı bitişiğinde kilim desenini andıran yeşil, mavi, sarı ve mor renkli çini tuğlalarla süslü kısa gövdeli olup minaresi tel şerefelidir. Camiyi yanlardan 8 sütun üzerine küçük çapraz tonozlarla ve ortada sivri kemerlerle bağlı köşeli 6 ayakla kible duvarına sekizgen bir basamakla oturan büyük bir kubbe örtmektedir. Türk ağaç oymacılığının şaheseri olan ve ayetli yazılarla süslü abanoz ağacından yapılmış minber Antep’li Mehmed Dıkkî’nin eseri olup Manisa Etnografya müzesine kaldırılmıştır.

Camiin batı bitişiğinde Fethiye Medresesi, cami bitişiğinde ve medrese tarafında İshak Çelebi ile eşi Gülgün Hatun ve iki oğullarına ait 4 sandukalı, 4 köşeli ve kubbeli iki katlı bir türbe vardır³⁸⁴. Evliya Çelebi bu camiden şöyle bahseder:

“Ulu Camii kadim Saruhan Bey Camii fatihi vilayettir. Mukaddam bu cami kilise imiş, musanna kubbeleri vardır. Serapa kubablar kiremit ile kırmızı horasanî kireç ile mestur bir camii mamurdur. Amma mihrap üzeri olan kubbe-i azim arası nilkun ile örtülüdür. Ve hareminin etrafında 6 mermer sütunu, ibretnumûn üzere kubbelerdir. Haremin vasatında bir abdest havuzu vardır. Bu camiin canibi selasesini de medrese hücreleri vardır (Fethiye Medresesi). Nâm ile beynel’ûlema müderrisini meşhurdur ve payede dahi âlidir³⁸⁵.

b. Hızır Paşa Camii

Hızır Paşa’nın Adala’da yaptırmış olduğu cami, günümüzde de ayaktaadır. Fakat üzerinde kitabesi mevcut değildir³⁸⁶. 1531 ve 1575 tarihli vakıf defterlerinden anlaşıldığı üzere Adala Camii’ne Hızır Paşa ve sahibul hayratın kurduğu vakıflardan elde edilen gelirler camiin hatibine şart kılınmıştır. Toplam 990 akçe olan bu gelirlerden Adala Hamamından elde edilen 720 akçe ile “Viran” veya “Kara Dönüm” isimleriyle anılan ve her biri 100’er akçe yıllık gelire sahip iki ziraat sahasını Hızır Paşa

³⁸³ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 74.

³⁸⁴ Komisyon, Manisa İl Yıllığı, Ankara, 1967, s. 456-457.

³⁸⁵ Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 75.

³⁸⁶ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II, s. 50.

vakfetmiştir. İmarette kayyım olan kimse aynı zamanda camiin kayyımlığını da yürütecek ve imaret gelirlerinden camiin aydınlatma giderleri için yılda 50 akçe ayıracaktı³⁸⁷.

c. Sümbül Paşa Camii

Tarhanyat (Menemen)'de muhtemelen Saruhan Beyliği ricalinden olan Sümbül bin Hacı Abdullah tarafından 759/1357-1358'de inşa edildiği, kitabesinden anlaşılmaktadır. Yine kitabeye göre camiin inşası İlyas Bey zamanına tekabül etmektedir. Vakıf defterlerinde Cami-i Kebir yani Ulu Cami adıyla anılmaktadır. Bugünkü durumu itibarıyla camiin kubbesiz ve basit bir şekilde yapılmış olması ve camiden 5-6 metre uzaklıkta bulunan minaresinin Manisa Ulu Camiinin minaresine benzemesi, minaresi dışındaki bölümünün sonradan yapıldığı imajını vermektedir. Sümbül Paşa, inşa ettirdiği camie Menemen'deki iki hamamı, dükkânları Sofu Deresinde bir değirmeni ve 7 adet çeşitli büyüklükteki ziraat sahalarını vakfetmiştir³⁸⁸. İshak Çelebi bu camiin hatibine Musa Bey Köyü'nde bir çiftlik yeri vakfetmiştir³⁸⁹.

d. Yakup Çelebi Camii

Evliya Çelebinin Seyahatnâmesine göre Yakup Çelebi tarafından 810/1407-1408 yılında yaptırılmıştır³⁹⁰. Eski Cami adıyla anılmaktadır. Demircideki bu camiin vakfiyesine göre Yakup Bey, Demirci'de cami için üç mezra ve şehirde bir hamam ve Akdere'de bahçe gelirlerini bırakmıştır³⁹¹. Camiinin batısında bulunan Yakup Bey'in türbesini 1930'lu yıllardan sonra yıkıldığı anlaşılmaktadır³⁹².

e. Palamud Köyü Camii

Akhisar'a tabi Palamud Köyü'nde bulunmaktadır. Saruhanoğlu İshak Bey'in bu camiye yaptığı vakıflar göz önüne alınırsa, camiin İshak Bey zamanında (1363-1388) inşa ettirildiği düşünülebilir. Nitekim İshak Bey bu camiye bir değirmen, beş dönüm bağ ve iki parça kesik (muhtemelen bahçe büyüklüğünde yer) vakfetmiştir. Zamanla

³⁸⁷ Eravcı – Korkmaz – Çelik, a.g.e., s. 124.

³⁸⁸ Eravcı – Korkmaz – Çelik, a.g.e., s. 108.

³⁸⁹ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II. s. 104.

³⁹⁰ Evliya Çelebi, Seyahatname, C. VIII, İstanbul, 1970, s. 515.

³⁹¹ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II. s. 56.

³⁹² Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, C. II, s. 68.

bakımsızlıktan harap hale gelen cami, Osmanlı döneminde Hoca Lütfi isimli bir hayrat sahibi tarafından yeniden inşa edilmiş³⁹³.

f. Beğçe Bey Camii

Hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız, ancak 1531 ve 1575 yılı vakıf defterlerinde Saruhanoğulları ailesinden olduğunu öğrendiğimiz Budak Paşa oğlu Beğçe Bey'i Gördes'te bir camii ve bu camiın vakfı olarak da bir hamam yaptırdığı anlaşılmaktadır. Günümüze gelmeyen camiın Evliya Çelebi'nin bahsettiği Gördes Ulu Camii olması muhtemeldir³⁹⁴.

g. Eski Camii

Demirci'de Eski Camii adıyla günümüze kadar gelebilen Saruhan devri camilerindendir. Kitabesi üzerinde bulunmamakla beraber, Evliya Çelebi'nin Seyehatnâmesine kaydettiği suretinden camiın 810/1407-1408 yılında "Yakup bin Devlethan bin Saruhan" tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Camiın batı tarafında Yakup Bey'e ait olan türbe bulunmaktaydı. Ancak 1930'lu yıllarda yıkılmaya yüz tutan türbenin yakın bir geçmişte heyelan sonucu yıkıldığı anlaşılmaktadır³⁹⁵.

h. Ali Bey Camii

Ertuğrul Gazi Anadolu'nun bir elden idaresi için parça parça beyliklerle tasarruf edilen birçok beylerle temasa geçti. Kendisine uymalarını ve katılmalarını istedi. İshak Çelebi bu teklifi olumlu karşıladı kendi ordusu ve gelirleriyle Ertuğrul Gazi ve oğlu Osman Gazi'ye Katıldı. Kendisini bu iyi niyetiyle İshak Çelebiye eskiden olduğu gibi imtiyaz verilerek yine valiliğin devamı kararlaştırıldı. Bu sırada Timurtaş Paşa'nın oğlu Ali Bey'i, İshak Çelebiye yardımcı sıfatıyla büyükelçi olarak Manisa'ya gönderdi. Emekli oluncaya kadar bu hizmette bulundu, emekli olduktan sonra Ali Bey şehrin güneyinde Ali Bey Camii adıyla bilinen bu camii küçük çapta yaptırdı³⁹⁶.

³⁹³ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 106.

³⁹⁴ Eravcı ve diğerleri ,a.g.e., s. 107.

³⁹⁵ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 108.

³⁹⁶ Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri s. 7.

1. Nif (Kemalpaşa) Emet Bey Camii

Evlıya Çelebi'ye göre Nif'deki Emet Bey Camiini inşa ettiren kimse, Saruhan Bey'in emirlerinden olup, aynı zamanda burayı fetheden Emet bin el-Hac Osman'dır. Cami üslup itibarıyla beylikler devrinin mimarî özelliklerini taşımaktadır³⁹⁷.

2. Mescidler

a. Hacı İlyas Bey Mescidi

Alibey Camiin güneybatısında dar bir sokağın üzerinde kaimdir. Murabba şeklinde bir arsa üzerinde yapılan mescit, kalın duvarlı sağlam bir binadır. Sayfiyesi küçüktür. İki kemer ile duvarlarla ortada Bizans başlıklı kısa bir sütun üzerine istinat eden iki küçük kubbe ile örtülüdür. Kapının sağ tarafına küçük bir mihrap vardır. Tip itibarıyla Saruhan Bey Türbesini andırır. Tek ve küçük bir kubbe mescidi örter. Pencerelerin kenarları ve üst tarafları ile köşelerde Türk tarzında kemer taklidi oymalarla çevrilmiştir³⁹⁸.

Kitabesi; Kur'an-ı Kerim'den bir ayet olarak yazılmıştır. Manası; mescit yerleri Allah'a mahsustur. Artık Allah ile birlikte ve O'nu eş gibi tanıyarak kimseye ibadet etmeyiniz³⁹⁹.

b. Hakibaba Mescidi

Manisa'nın batı ucunda ve dağ yamacında ev biçiminde üstü kiremitle örtülü eski bir mescittir. İki kanatlı ev kapısına benzeyen kapısının yanı başında akar bir çeşme bulunmaktadır. Sokak kapısından taş döşeli bir bahçeye girilir. Tahta parmaklıkla bahçeden ayrılmış olan mescit, sayfiyesi basit yontulmuş, dört köşe ağaç direklerle müstenit ve kiremit örtülü bir çatı ile kaplanmıştır.

Sayfiye zemini dört köşe tuğlalarla döşelidir. Burada sadece küçük bir mihrap vardır. Mescidin sağ tarafında bir oda vardır. Asıl mescidi teşkil eden odanın üstü tavanla örtülüdür. Mescit bahçesinin sağ tarafında küçük bir kabristan vardır. Burada müstâtil biçimde etrafı duvarlarla çevrili büyük bir mezarın başında halen o mahallece mukaddes tanınan bir selvi yükselmektedir. Taşsız olan bu mezarın Hakibaba'ya ait olduğu söyleniyor. Hakibaba'nın Manisa'da Vakvak Sultan, Revak Sultan, Karaca

³⁹⁷ Eravcı - Korkmaz - Çelik, 107.

³⁹⁸ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, s. 91.

³⁹⁹ Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri, s. 8.

Ahmed Sultan gibi eski şahsiyetler ayarında kutsiyet kazanmış, hayli tarihi kıdeme malik bir zat olduğu muhakkaktır⁴⁰⁰. M.Ç. Uluçay'ın Vesikalar I adlı kitabında Hakibaba'nın Revak Sultan Vakfiyesinde adı ve imzası Saruhan devri şeyhlerinden olduğu bildiriliyor⁴⁰¹. Bugün Hakibaba'nın mescidi dışında, bir çeşme ve bir kuyu vardır. Çeşme sonradan yapılmıştır. Fakat kuyunun 17. asırda mevcut olduğu anlaşılıyor⁴⁰².

c. Eskihisar Mahallesi Mescidi

İshak Çelebi'nin Eskihisar mahallesinde yaptırdığı mescidin bulunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu mescidin sur civarındaki kırk evin bulunduğu yerdeki Hacet Mescidi olması muhtemeldir⁴⁰³.

d. Ser-Abad Mahallesi Mescidi

Hakkında çok az bir malumata sahip bulunduğumuz bu mescidin Saruhanoğulları devrinde inşa edildiğini 1673 tarihli bir sicil kaydındaki "Medine-i Mağnisa'da Ser-Abad Mahallesinde vaki merhum Saruhanoğlunun bina eylediği mescid-i şarîf" ibaresinden anlamaktayız⁴⁰⁴.

e. Yolageldi Baba Mescidi

Manisa'ya bağlı Gürle Köyü'nde Yolageldi Baba'nın mescidi vardır. Mescidi zaman için harabe haline gelerek tamir gördüğü anlaşılmaktadır⁴⁰⁵.

f. Köse Yahşi (Bahşi) Mescidi

Menemen'de hem Köse Yahşi hem de Ali Hızır adıyla bilinen mahallenin mescididir. Mescidin günümüzde herhangi bir izine rastlanmamaktadır. Bu mescide kimliği meçhul Saruhan Bey'i tarafından üç parça bağ, bir incirlik olmak üzere 3 parça zemin ve Menemen'de bir dükkân vakfedilmiştir⁴⁰⁶.

⁴⁰⁰ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, s. 91.

⁴⁰¹ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 28, 89.

⁴⁰² İbrahim Gökçen, Hayırlar ve Vakıflar, İstanbul, 1946, s. 145.

⁴⁰³ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 167-168.

⁴⁰⁴ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 105.

⁴⁰⁵ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 125-127.

⁴⁰⁶ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 105.

g. Girdeci Mescidi

Zamanımıza bazı kalıntıları gelmiş olan mescidin bugün Manisa Müzesinde bulunan kitabesinden, 1392-1393 yıllarında Girdeci İsmail bin İbrahim tarafından inşa edilmiştir⁴⁰⁷.

h. Hoşkadem Paşa Mescidi

1666-1667 yılında el-Hac Hüseyin tarafından camiye dönüştürülmüştür⁴⁰⁸.

3. Medreseler

Medrese: Arap dilinde medrese, ders okunacak yer ve talebenin içinde oturup ders okuduğu bina manasına gelir ki, çoğulu “medaris”tir. Medreselerde öğrencilere ders veren hocalara da müderris (profesör) denir⁴⁰⁹.

a. Ulu Camii Medresesi

Medrese Ulu Camiin yanında ve bitişiğinde olup Bir ara kapısı vasıtasıyla cami avlusuna girilir. Burası da İshak Bey tarafından yaptırılmıştır. Medresenin içindeki türbede İshak Bey meftundur⁴¹⁰. Kapının üstündeki süslü kitabede İshak Bey adı ve medresenin inşa tarihi yazılıdır⁴¹¹. Tek eyvanlı, iki katlı asimetrik medrese kuzeye bakan dar, uzun, sade portali ve minareye bitişen cephenin iki yanında birer çeşmesiyle dikkat çeker⁴¹². Türbede dört kabir vardır. Büyük sanduka İshak Bey’e ait olup diğer üç sanduka iki oğlu ve zevcesine aittir⁴¹³.

b. Hızır Paşa Medresesi

Bu medrese ile ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Hızır Paşa’nın Adala’da kendi adıyla anılan camiin avlusuna bir de medrese inşa ettirdiği anlaşılıyor. Medresenin temellerine ait enkaz 1940’lı yıllarda halen mevcuttu. Bu medreseye yapılan tevcihatı gösteren belgeler dışında şimdilik herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır⁴¹⁴.

⁴⁰⁷ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 104.

⁴⁰⁸ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 99.

⁴⁰⁹ Ziya Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseler Tarihi*, İstanbul, 1991, s. 304.

⁴¹⁰ Uzunçarşılı, *Anadolu Kitabeleri*, C. II, s. 75.

⁴¹¹ Komisyon, a.g.mad., *Türkiye Ansiklopedisi*, C. IV, s. 90.

⁴¹² Oktay Aslanapa, a.g.e., s. 210.

⁴¹³ Uzunçarşılı, *Anadolu Kitabeleri*, C. II, s. 75-76.

⁴¹⁴ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 126.

c. Sümbül Paşa Medresesi

Sümbül Paşa'nın camiden başka Menemen'de bir de medrese inşa ettiğini, gelirlerini söz konusu medreseye bağladığını birçok vakıf araziden öğreniyoruz⁴¹⁵.

4. Türbeler

a. Gürhane Türbesi (Saruhan Bey)

Saruhan Bey'in gömülü olduğu bu eski türbe Muradiye Camiin batı cihetindeki meydanın nihayetinde⁴¹⁶ ve dar bir sokağın başlangıcında bulunmaktadır⁴¹⁷ (EK-7'de resmi verilmiştir).

Bir metreden fazla kalın duvarları, tuhaf pencereleriyle Manisa'nın en eski eserlerindedir. Türbenin içinde hiç yazı bulunmamaktadır. Türbeyi tek bir kubbe örtmektedir. Burada bulunan mezar taşındaki yazıya göre türbe, Saruhan Bey'in torunu İshak Çelebi tarafından bina ettirilmiştir. İçinde tek ve büyük bir sanduka vardır. Türbenin doğusunda, seddin kuzeyinde taşları kırılmış bir mezar lahitle örtülü garip bir mezar vardır. Mezar taşı, türbenin mahiyetini açıklamakta ve ona şahitlik etmektedir. Bu mezar taşı 1244/1828-29 vefat eden ve Saruhan Bey'in türbedarı olduğu anlaşılan es-Seyyid Şeyh el-Hac Selim Efendi'ye aittir⁴¹⁸. Binanın doğusundaki yüksek çeset, burasının eski bir mezarlık olabileceğini akla getirmektedir⁴¹⁹.

b. Yedi Kızlar Türbesi

Dere mahallesinde, Çaybaşı Deresinin yakınında ve çıkmaz sokak içerisindedir. (EK-8'de resmi verilmiştir). XIV. Yüzyıldan beri Müslüman ve Hıristiyan halk arasında gelenek yaratarak önemli bir ziyaret yeri olmuştur. Bugün bile genç yaşta ölen kızların ve gelinlerin çeyiz ve duvaklarından parçaları, sandukalara takmak töresi halk arasında yaygın bir gelenektir.

Duvarları yontma taş ve tuğla karışımıdır. Kapısı yoldan 1 metre aşağıda kalmıştır. Türbe içinde önde 4, arkada 3 adet beton sanduka olmak üzere 7 adet sanduka bulunmaktadır. Bu sandukaların 7 bekâr kıza ait olduğu söylentiler arasındadır⁴²⁰.

⁴¹⁵ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 109.

⁴¹⁶ <http://www.seyahatname.com.tr/yore/manisa.asp>.

⁴¹⁷ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, s. 92.

⁴¹⁸ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 154.

⁴¹⁹ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 112.

⁴²⁰ Komisyon, Manisa İl Yıllığı, Ankara, 1967, s. 457.

Niobe'nin "Ağlayan Kızları" diye tavsif ettiğimiz Yedikızlar Türbesi, yapıldığı günden beri çok yakın zamanlara kadar genç kızlar arasında büyük şöhrete sahiptir. Evlenecekler, gönlündeki delikanlıyı geçirenler, sevdalılar, Yedi Kızlar Türbesine işledikleri çevre ve yağlıkları bağlayarak muradlarına ermelerine yardım etmeleri için dua ederler. Bu vesile ile de birçok şeyleri adarlanmış. Hâlbuki kadınlar ve genç kızlar arasında büyük şöhret elde etmiş olan bu türbe sakinleri, Niobe'nin Kızları değil Saruhanoğlu İshak Bey'in eşi olan Gülgün Hatun ve Çocuklarının türbesidir.⁴²¹ Niobe (Ağlayan Kadın) ise; şehrin güneybatısında, mitolojik bir olayın etkisinin taşıyan doğal bir kaya parçasıdır. Lidya Kralı Tantalus'un kızı Niobe'nin, 7 erkek ve 7 kız anası iken çocuklarının güzelliklerini her yerde övmüş olması Yunanlıların; "orman", "ev" ve "şarkı" tanrıçası Artemis'i kıskandırmış. Artemis, "güneş", "şiir" ve "güzel sanatlar" tanrısı olan ağabeyi Apollon'a gururlu olan Niobe'nin çocuklarını okla öldürtmüş, Niobe'yi ise yaralamıştır. Niobe bir dere kıyısında dokuz gün, dokuz gece inleyip ağlayarak Apollon ile Artemis'in babaları olan "taş tanrı" Zeus tarafından acınıp fazla acı çekmesi üzerine sular akan bir taş haline getirilmiştir. Bu taş üzerinde sızan sular Niobe'nin gözyaşları olarak bilinir. Saçları arkaya taralı, bir kadının göğsü ve başını andıran bu kayanın taş haline getirilmiş Niobe olduğuna inanmışlar. Bu efsane Manisa'da⁴²² bugüne kadar yaşatılmıştır.

5. Çeşmeler

a. Saruhan Bey Çeşmeleri

Körhane, Çaprazlar mahallelerindeki çeşmelerdir. Çeşmelerin suyu Akbaldır deresinden getirilmiştir. 1050, 1081 ve 1191 tarihini taşıyan üç vesikada çeşmeleri yaptıranın Saruhan Bey olduğu belirtiliyor⁴²³. Fakat aynı mahallelerde İlyas ve İshak Bey'e ait çeşmeler olduğundan da bahsediliyor. 1062 tarihini taşıyan vesika çeşmelerin İlyas Bey tarafından yaptırıldığını gösteriyor⁴²⁴. Ancak 1050/1640-1641 yılında ortaya konulan vesikalardan, bu çeşmelerin Saruhan Bey tarafından yaptırıldığı ortaya çıkmaktadır⁴²⁵.

⁴²¹ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II, s. 27.

⁴²² Komisyon, Manisa İl Yıllığı, Ankara, 1967, s. 456.

⁴²³ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 117.

⁴²⁴ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 117.

⁴²⁵ Süleyman H. Yakut, Saruhanoğulları Beyliği, Yüksek Lisans Tezi (Celal Bayar Ü. Sosyal Bilimler Enst.), Manisa, 2002, s. 76.

a. İshak Çelebi Çeşmesi

Manisa'da Boyacılar mevkiinde İshak Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Çeşme İstiklal Savaşına kadar oradaymış ve savaş sırasında yanmış olan kayıtlardaki çeşmenin bu çeşme olması muhtemeldir⁴²⁶.

b. Gülgün Hatun Çeşmesi

Manisa'nın Karahisar Karaköy ve Narlıca Mahallelerinde birer çeşme yaptırmıştır. Çeşmelerin vakıfları da bulunmaktadır⁴²⁷. Manisa'da ilk geniş su tesisatını vücuda getiren Gülgün Hatun'dur. Dere Mescidi, Dere Hamamı ve bir çok vakıf çeşmeler gibi hayratı vardır. Kendisi vefatından sonra Çaybaşı Mahallesindeki türbesine gömülmüştür⁴²⁸. Birçok vesikalarda Saruhanoğlu halilesi veya zevcesi şeklinde geçen bu hayır sahibi kadının, Saruhanoğlu beylerinden hangisinin eşi olduğu sahih surette belli olmamıştır. Gerçek olan, bu kadının Saruhanoğlu beylerinden birisinin eşi olduğudur⁴²⁹.

c. Çakır Çeşmesi

Kırtık Köyü'nde bulunmaktaydı. Çeşme Adil Paşa ve evladı tarafından kullanılmaktaydı⁴³⁰.

6. Hamamlar

a. İshak Çelebi Hamamı

Ulu Camiin doğusunda bulunan bu hamam, halen metruk ve harap bir vaziyettedir. Hamamın eski ihtişamının izlerine ve dolgun ahenginin şahitlerine tesadüf edilir. Batıya açılan kapısından büyük bir kubbenin örttüğü geniş bir soğukluğa geçilir. Duvarlar oyma kemerlerle, köşeler çeyrek kubbelerle tezyin edilmiştir. Kubbeler altında bölmeler, helâlar ve nihayet geniş bir salonun ortasında düzgün bir göbek taşı ve bunun etrafından mütenazır halvetler, hamam tekniğinin en mütakâmil şeklini göstermektedir.

⁴²⁶ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 182.

⁴²⁷ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 186.

⁴²⁸ Gökçen, Hayırlar ve Vakıflar, s. 99.

⁴²⁹ Gökçen, Hayırlar ve Vakıflar, s. 99.

⁴³⁰ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 79.

Hamam Saruhanoğulları'ndan İshak Çelebi zamanında yapılmıştır. Hızırşah Bey ikinci beylik devrinde Miladi 1410'da bu hamamda zevk-ü sefa ederken Çelebi Mehmed'in sipahileri tarafından yakalanarak idam edilmiştir⁴³¹.

b. Dere Hamamı

Gülgün Hatun'un evkafındandır, Dere Mahallesinde bulunmaktadır⁴³². Gülgün Hatun "kendi ruhu için tilavet olunan ecza-ı şerife" için buraya vakfeylemiştir⁴³³.

7. Köprüler

a. Saruhan Bey Köprüsü

Gediz Nehri üzerinde bulunmaktadır. Kayda göre bu köprü harab olmuş, tamir edilmesi için Saruhan Bey Zaviyesi gelirlerinden bir miktar ayrılması uygun görülmüştür⁴³⁴.

b. İshak Çelebi Köprüsü

Karaman Kayası civarında İshak Çelebi tarafından yaptırılmıştır⁴³⁵.

c. Koyun Köprüsü

İshak Çelebi'nin vakfi olan Karaoğlanlı Köyü civarında Nif Çayı üzerinde İshak Çelebi tarafından yaptırılmıştır.

8. Zaviyeler

Bizde zaviye denince çoğu zaman türbe veya tekke anlaşılır. Burada birtakım tarikat salikleri yaşarlar, yerler içerler. Zaviye denince bir ibadethane ile yanında kurucusunun türbesi olan bir külliye hatıra gelmelidir (EK-9'da harabe durumunda bir zaviye görülmektedir).

Zaviyeler kurulduktan sonra, vakfiyesinde kimlere vazife tayin edilmiş ise, onlara vazife verildiği görülmektedir. Zaviyeye bakana "zaviyedar" deniyor. Bunlar ekseriyetle evlattan ve şeyhtirler. Zaviyedarın kim olması lazımsa, vakfiyeye göre o

⁴³¹ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, s. 91.

⁴³² Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 59.

⁴³³ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 68.

⁴³⁴ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 191.

⁴³⁵ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 138-140.

olur, başkası olamaz. Layık olmayanlar, vakfin gelirini yiyen ve satanlar azledilerek lâıykına tevcih edilir.

Saruhanogulları'nda zaviye, genellikle misafirhane ufak mikyasta aşevi olarak da kullanılırdı. Birçok zaviyelerde samanlık, ahır ve misafirin yatacakları yerler de bulunurdu.

Temlikname, Berat ve Zaviye vakfiyelerini incelediğimizde zaviye kuranlara temlik edilen yerlerin, gelen ve geçenlere (ayemde-reveyende) hizmet etmek şartıyla temlik edildiği görülür. Zaviyeler genel olarak köylerde, hâli yerler ve korkunç yol üzerlerinde kuruluyordu. Gelen-geçen buralarda istirahat ettiği gibi, müntesipleri buldukları yerleri de eşkiyadan koruyorlardı.

Anadolu'daki diğer beyliklerde olduğu gibi Saruhanogulları'nda da yeni yerleştikleri yerleri kısa zamanda imar etmek, memlekette asayiş ve inzibatı temin etmek için böyle bir çareye başvurmuşlardır. Daha sonra bu zaviyelerin buldukları yerlerin birçoğunda köyler ve kasabalar kurulmuştur. Bir kısmı da muhtelif sebep ve tesirler altında harap olup silinip gitmişlerdir⁴³⁶.

a. Saruhanogulları Devri Zaviyeleri

Saruhanogulları devrinde başlıca zaviyeler; Adala'nın Seydili Köyü'nde Ömer Emre Zaviyesi, Ömer Emre Köyü'nde Ömer Emre Zaviyesi, İlvadis Köyü'nde Şeyh Emre zaviyesi, Bersavcı Köyü'nde Yağbasan Seydi Zaviyesi, Bektaşlar Köyü Zaviyesi, Kaya Nahiye'sinde Şeyh Turhan zaviyesi, Akhisar'ın Seydi Köyü'nde Seydi Ahmed zaviyesi olarak sayılabilir.

Bunlara ek olarak Demirci'nin Durhasan Köyü'nde Ece Sulatan Zaviyesi, Borlu'da Nasuh Baba Zaviyesi, Dedeler Köyü'nde Şeyh Kandırmış zaviyesi, Kızılca'da Devlethan Zaviyesi, Sacayak Köyü'nde Ahi Bey Zaviyesi, Demirci'de Numan Ece Zaviyesi, Beyli Köyü'nde Salih Ece Zaviyesi, Demirci'de Hacı Baba Zaviyesi, Ekizce Zaviyesi, Baba İshak Zaviyesi, Gördes'te Ahi Mehmed Zaviyesi, Akhisar'da Yatağan Baba Zaviyesi, Gördük Milinge'de Hamzaviranî Zaviyesi, Ilıca'nın Ulgamlı Köyü'nde Kutlubey Zaviyesi, Menemen'de Köse Yahşi Mahallesi Mescidi, Ahi Ahmed Zaviyesi,

⁴³⁶ Uluçay, Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II, s. 24-27.

Baba Haykırın Zaviyesi, Nif'de Seyyid Mehmed Zaviyesi, Şeyh Mezid Zaviyesi, Sarı İsa Zaviyesi, Mendehorya'da Hızırpaşa Zaviyesi, Manisa'da Saruhan Bey mescidi, İlyasbey Mescidi, İshakbey Mescidi, Hızırpaşa'nın Çınar Zaviyesi, İbrahim Seydi Zaviyesi ve Türbesi, Saruhan Bey Türbesi, Işık Yahya Zaviyesi ve Türbesi, Dazyurd Zaviyesi, Papazlık'ta İshak Çelebi Zaviyesi, İshak-ı Rumî Zaviyesi ve Türbesi, Çobahisar'da Arık Baba Zaviyesi ve Türbesi, Kırtık'ta İshak Çelebi Zaviyesi, Körhane Zaviyesi, Sindel Baba Zaviyesi, Sakarkaya Köyü'nde Ahi Bayezid Baba Zaviyesi, Esireddin Baba Zaviyesi, Kumkuyu Zaviyesi, Turgutlu'da Menteş Baba Zaviyesi, Yengi'de Şeyh Salur Zaviyesi, Revak Sultan Zaviyesi ve Türbesi, Turgutlu'da Hamza Baba Zaviyesi ve Türbesi, Manisa'da Haki bab Türbesi ve nihayet birçoklarımızın mazisini ta Yunan mitolojisine kadar götürüp Niobe'nin Ağlayan Kızları diye tavsif ettiğimiz Gülgûn Hatun ve iki çocuğunun türbesi Yedi Kızlar Türbesi ve Zaviyesi⁴³⁷.

b. Saruhan Bey Zaviyesi

Saruhanoğlu İshak Bey'in, validi (babası) için inşa ettirdiği bu zaviye muhtemelen Saruhan Bey'in Türbesi karşısındaydı⁴³⁸.

c. İshak Çelebi Zaviyesi

Manisa'ya bağlı Papaslık Köyü'nde İshak Çelebi tarafından yaptırılmıştır⁴³⁹.

d. Gülgûn Hatun Zaviyesi

Gülgûn Hatun'un vakıf çeşmelerini yanı sıra Manisa'da evlatlık statüsünde, tasarrufunu hanımların deruhte ettiği bir de zaviye inşa ettirdiği anlaşılıyor⁴⁴⁰.

e. Hakî Baba Zaviyesi

Horasan erenlerinde İlyas'ın oğludur. Revak Sultan Vakfiyesinde şahitler arasında yer almaktadır. İshak bey zamanında yaşamıştır⁴⁴¹.

f. Revak Sultan Zaviyesi

Saruhanoğulları devrinde Akbaldır, günümüzde Çaybaşı deresinin doğusundadır. Zaviye bugün harap durumdadır⁴⁴².

⁴³⁷ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II, s. 27.

⁴³⁸ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., .127.

⁴³⁹ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 100-101.

⁴⁴⁰ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 128.

⁴⁴¹ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 25-28.

g. Barak Baba Zaviyesi

Bu zaviye Derhamam Mahallesindedir⁴⁴³.

h. Arık Dede Zaviyesi

Manisa'ya bağlı Işıkhacı Köyü'nde açılmıştır. Zaviye, Arık Dede'nin evladına şart kılınmıştır⁴⁴⁴.

i. Esirüddin Baba Zaviyesi

Zaviyenin bulunduğu yer bugünkü İzzettin Köyü olmalıdır⁴⁴⁵.

j. Baba Haykıran Zaviyesi

Menemen'e tâbi Asum Beylü Köyü'nde Saruhanoğlu İshak Bey zamanında Babahaykıran isimli Şeyh tarafından açılmıştır⁴⁴⁶.

k. Işık Yahya Zaviyesi

Manisa'ya bağlı Dönmezler Köyü'ndedir. İshak Çelebinin vakıflarındandır⁴⁴⁷.

l. Ahi Hüseyin Zaviyesi

Hangi Saruhan Bey zamanında inşa edildiği bilinmemekle beraber, Manisa'nın Zindan mahallesinde bulunduğu ve vakfiyeleri bilinmektedir⁴⁴⁸.

m. Seydi İbrahim Zaviyesi

Ulu Cami Medresesi kapısının kuzeyindeki cadde üzerinde yakın bir geçmişe kadar harabelerine rastlanmış olan bu zaviye Saruhanoğulları devri ricalinden olup, Horasan Erenleri'nden Bektaş'ın oğlu olduğu anlaşılan İbrahim Seydi Dede tarafından inşa ettirilmiş olmalıdır⁴⁴⁹.

n. Kırtık Baba Zaviyesi

Manisa'nın doğusunda bulunan Kırtık Deresi'nin dağ eteğine doğru genişlediği yerde taşla örülmüş üzeri açık bir türbe bulunmaktadır ki rivayete göre Kırtık Dede

⁴⁴² Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 128.

⁴⁴³ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 132.

⁴⁴⁴ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 93.

⁴⁴⁵ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 134.

⁴⁴⁶ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 149.

⁴⁴⁷ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 63.

⁴⁴⁸ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 129.

⁴⁴⁹ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 130.

burada yatmaktadır. Muhtemelen Kırtık Baba'nın açtığı zaviye etrafından teşekkül eden Kırtık Köyü de bu civardaydı⁴⁵⁰.

o. Karaca Ahmed Zaviyesi

Karaca Ahmed, Saruhan Bey'i İshak Bey zamanında hayatta olup ve Saruhan ilinde büyük bir manevi nüfuza sahiptir. Zaviyenin yeri, Horozköy'ün güneybatısındadır. Zaviye harap bir durumdadır⁴⁵¹.

p. Çınar Zaviyesi

Aşağı Çobanisa Köyü'nün güney-doğu istikametinde 5 km. ileride bulunan Nif Çayı'nın üzerindeki demiryolu köprüsünün 2 km. güneyinde bulunduğu söylenmekle beraber, günümüzde bu zaviyeden herhangi bir iz kalmamıştır⁴⁵².

ö. Yolageldi Baba Zaviyesi

Bu zat, Gürle köyündeki mescit ve tekkesini, gelen misafirlerin kalması için inşa ettirmiştir⁴⁵³.

q. Sindel Baba Zaviyesi

Manisa'ya tabi Yengi Nahiyesi Kıran Köyünde zaviyesini açan Şeyh Sindel Baba'nın Saruhanoğlu İshak Bey zamanında hayatta bulunduğu ve beylik içinde manevi nüfuz sahibi bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır⁴⁵⁴.

r. Sofu Sevindik Zaviyesi

Manisa'ya bağlı Börekçiöğlü Köyü'nde zaviyesini açan Sofu Sevindik'e, Saruhanoğlu Hızırşah Bey tarafından bir çiftlik yeri vakfedilmiştir⁴⁵⁵.

s. Abdal Musa Zaviyesi

Suluca Karaöyük'te Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen zaviyede yetişen Abdal Musa buradan ayrılarak etrafa dağılan Hacı Bektaş Veli kültürünün taşıyıcısı ve propagandacısı

⁴⁵⁰ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 131.

⁴⁵¹ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 131.

⁴⁵² Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 39.

⁴⁵³ Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. I, s. 124.

⁴⁵⁴ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 137.

⁴⁵⁵ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 138.

kalenderi şeyhlerindendi. Şu halde uğradığı şehirlere, bu arada Saruhanoğullarının merkezi Manisa'ya da Hacı Bektaş Veli kültürünü yaymış olmalıdır⁴⁵⁶.

t. Turasan Ece Zaviyesi

Demirci'ye bağlı Koçakini Köyü'nde bu zatça açılan zaviyeye Saruhanoğlu Hızırşah Bey, mezkûr köyü vakfetmiştir⁴⁵⁷.

u. Şeyh Arık Zaviyesi

Demiri'ye bağlı Borlu Nahiyesi'nin Tamlaluca Köyü'nde Saruhanoğlu Hızırşah Bey, mezkûr köyü vakfetmiştir⁴⁵⁸.

v. Yağbasan Seydi Zaviyesi

Açılış zamanı bilinmemekle beraber zaviyenin adından da anlaşılacağı üzere Adala'ya tabi Bersavcı Köyü'nde Yağbasan Seydi isimli derviş ya da şeyh tarafından açıldığı anlaşılmaktadır. Saruhanoğlu Hızır Bey, Zaviye kurucusunun adıyla anılan mezrayı evlatlık statüsünde Yağbasan Seydi sülalesinden gelenlere vakfetmişti⁴⁵⁹.

9. Ahşap Sanatı

Anadolu'da Beylikler Devri ahşap işçiliğinde bazı ayrıntılar dışında büyük ölçüde Selçuklu ahşap teknikleri ve gelenekleri sürdürülmüştür.

Anadolu kökenli tahta oymacılığında ve ağaç işçiliğinde ise eski Türk geleneklerinin canlı olarak yaşadığı görülür. 12 yüzyılla 14.yüzyılın başları arasında kalan iki yüzyıllık bir tarihsel çerçeve içinde özellikle 13. yüzyılda bir üslup olarak belirecek bol ve zengin verilerle ortaya çıkmıştır. 1243 Moğol istilası Anadolu Sanatının gelişimini engelleyememiştir. Hatta Anadolu Beylikleri Sanatı yeni gelen sanat önderlerinin Orta Asya'dan getirdikleri sanat zevklerini de özümseyerek 15. yüzyılın ilk yarısına kadar yeniyi yaratmaya devam etmişler ve kendi kimliklerini korumuşlardır. Saruhanoğlu Sanatının çeşitli eserleri arasında ağaç işçiliği önemli bir yer tutar. Önceki İslam uygarlığının izlerini taşıyan ağaç eserler kapı, pencere, dolap kapakları, minberler, kürsüler ve rahlelerdir. 12-14 yüzyılları arasında, ağaç işçiliğinde genellikle oyma tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte süsleme, gölgede kalan zeminin

⁴⁵⁶ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 138.

⁴⁵⁷ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 139.

⁴⁵⁸ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 139.

⁴⁵⁹ Eravcı - Korkmaz - Çelik, a.g.e., s. 142.

üzerinde kabartma halinde belirir. Bazen süsleme iki tabaka halinde ayrılıp, zemin tamamen gizlenir. Geometrik süsleme ve özellikle rûmîli kompozisyon süslemenin ana temasını teşkil eder. Bu süsleme gurubunu zenginleştiren ve Anadolu Sanatının bir özelliği haline gelmiş olan insan ve hayvan figürleridir. Bu devrin ağaç işlerinde tavus kuşu, mührü Süleyman ve servi motifleri de bolca kullanılmıştır. Manisa Ulu Camii bu konuda çok güzel bir örnek olmakla beraber şu yapıtlarla ortak özellik taşımaktadır. Konya Alaaddin Camii, Birgi Ulu Camii, Divriği Ulu Camii minberleri Selçukluların meydana getirdikleri en güzel ahşap eserlerdendir. Ağaç işçiliği, ahşap sandukalar üzerinde de kendini göstermektedir. Mezar üzerindeki sandukalarda dönemin karakteristik bezemeleri ile süslenmiş ve çeşitli gazel ve beyitlerle boş bir yer bırakılmamacasına üzeri süslenmiştir.

İslam Sanatında en erken 12. yüzyılda Mısır, Halep ve Anadolu da görülen tekniğin bu üç merkezde birbirlerine paralel olarak geliştiği tahmin ediliyor. Mısır'da Fatimilerle birlikte ilk örneklerini veren künde-karî tekniği, Memluk devrinde fazlalaşmıştır. 13. Yüzyıla tarihlenen Siirt Ulu Camii minberi ve 1370 tarihli Birgi Ulu Camii minberi hakiki künde-karî tekniğinde yapılmış iyi birer örnektir. Ayrıca, İslam sanatında bilinen beş ahşap mihraptan birisi olan Ürgüp Damseköy Taşkın Paşa Camii mihrabı (14.yy) devrin hemen hemen en seçkin örneklerinden birisidir⁴⁶⁰.

C. MEVLEVİLİK VE SARUHANOĞULLARI BÜYÜKLERİ

XIII-XIV Anadolu'nun içinde bulunduğu fevkalade siyasi ve sosyal gelişmeler bu yeni manevi hareketin yayılmasında önemli rol oynadığı gibi bu faaliyet de değişik ve farklı bir yaklaşımla cemiyetin üst kademelerine nüfuz ederek siyasî birlik, toplum ahengini temin yönlerinden yepyeni oluşumlara imkân vermiştir. Özellikle Anadolu'daki Moğol hâkimiyeti sırasında başlayan ve Karamanoğulları, sonra da Osmanlılar döneminde âdeta resmî bir nitelik kazandığı bilinen Mevleviliğin yeni zamanda Anadolu'nun uç mıntıklarında kurulan Türkmen beylikleri üzerinde de tesiri olmuştur. Bu sonuncu keyfiyet ise henüz ortaya konulmuş değildir. Yerleşim yüksek İslâmî kalıbın dışında daha basit bir "halk İslâmî" anlayışının hâkim olduğu İslâmî gaza-cihad ideolojisinin yeni yeni alperenlik kavramıyla bütünleşmeye başladığı bu çerçeve içinde canlı bir fetih heyecana şekil veren fikrî yapıyı tayin eden çoğu gayrı

⁴⁶⁰ <http://turksanati.8m.com/ahsap2.htm> Emin Eyigün.

Sünnî tarikatlara mensup Türkmen babalarını ve dervişlerinin tesiri altında buldukları belirtilen⁴⁶¹ bu uç beyliklerinin, sadece dinî temayüllerinde değil aynı zamanda siyasî yapılarında Mevleviliğin etki ve rolü, oldukça önem kazanmaktadır. Böyle bir çalışmanın karşısındaki en büyük zorluk şüphesiz kaynak temininde kendisini göstermektedir. Beylik merkezinde yer alan Mevlevîhaneler üzerinde arşiv kaynakları ve vakıf defterlerindeki maddî bilgiler sosyal yönü aydınlatmakta yetersiz kalsalar da fonksiyonlarına dair fikir yürütme imkânını sağlayacak özellikte görülmektedir. Çeşitli merkezlerin bu daire çerçevesinde incelenmesi, Anadolu'nun geçirdiği sosyal ve manevî yapı değişiklikleri hakkında fikir verecek niteliğe haizdir. Batı Anadolu ucunda, Osmanlıların da içinde bulunduğu diğer Türkmen beylikleriyle hemen hemen aynı şartlar altında ve aynı dönemde teşekkül eden Saruhan Beyliği'nin bu yönde geçirdiği değişimlerin tespiti, XIV. yüzyıl Anadolu'sunun bu son derece hareketli bölgesinin ileride Rumeli'ye intikal edecek ve aynı zamanda siyasî-sosyal yapıyı derinden tesiri altına alacak manevî dünyasını anlamada geniş ölçüde yardımcı olacaktır⁴⁶².

Saruhanoğulları 1300 yıllarında Manisa bölgesinde faaliyet gösterip Manisa'yı fethettikten sonra bölgedeki güçlü Türkmen beyliklerinden biri olmuştur. Özellikle Bizans'a karşı düzenledikleri akın seferleri yanında denize açılmak suretiyle Adalara ve Trakya sahillerine çıkmışlar ve elde ettikleri esir ve ganimetlerle iktisadî güçlerini arttırmışlardır. Aynı zamanda yakın komşuları ile de müşterek hareket etmişler, genellikle uç bölgesindeki diğer beyliklerle de iyi geçinmeye çalışmışlardır. Moğol baskısı altında bulunan beylikler arasında, herhangi bir dış tehlikeye karşı zaman zaman siyasî dayanışma ortaya çıkmaktadır⁴⁶³. Hatta bunlar bazen içlerindeki mesela Germiyanogulları veya Karamanoğulları gibi güçlü beyliklerden birini lider olarak tanımaktaydı. Böylesine kültürel ve manevî dünya bütünlüğü içindeki uç bölgesi Türkmen siyasî birlikleri arasındaki Menteşe, Aydın, Karesi ve Saruhanoğulları denizcilik faaliyetleri, deniz gazalarıyla oldukça zenginleşmişlerdi. Onların bu faaliyetleri ise Selçuklu vârisi olma iddiaları ile beylikler üzerinde otorite kurmaya çalışan Karamanoğulları'nın desteğini kazanmış olan ve o sıralarda Anadolu'da önemli, zengin merkezlerde yayılmaya çalışan Mevlevîler'in ilgisini çekmişti. Konya mahreçli

⁴⁶¹ Özellikle gayri Sünnî tarikatların beyliklerin, kuruluş yıllarında Anadolu'da çok tesirli olduğu, Osmanlı devletinin teşkilinde rol oynadıkları öteden beri üzerinde durulan bir husustur.

⁴⁶² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Saruhanoğulları ve Mevlevilik*, İstanbul, 1995, s. 282-297.

⁴⁶³ Emecan, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, s. 133-134.

siyasî üstünlüğü pekiştirmenin yanı sıra manevî hayatı da etki altına almak ve Mevleviliği gayrı sünnî tarikatların tesirlerinin daha yoğun olarak görüldüğü Türkmen uç bölgesine yaymak amacını taşıyordu. P. Wittek, Mevleviler'in bu ziyaretlerine fütuhatta şöhret kazanmış olan bey ailelerini "menfur Türkmen babaları" etkilerinden kurtarmak ve Mevlâna sülâlesine kazanmak olarak yorumlamaktadır⁴⁶⁴. Buna ilave olarak akın ve ganimet ideolojisine ile zenginleşen bu beyliklerde Mevleviliği siyâsî bir parti halinde beylikler üstü birleştirici bir mevki'e getirme gayesini de öne sürmektedir. Mevleviliğin ileride olduğu Aydınoğulları ile sık sık ittifak kurup ortak hareket eden Saruanoğulları özellikle 1330'lu yıllarda Mevleviliğin tesirini hissetmeye başlamış olmalıdırlar. Bu tesir 1360'lı yıllara doğru Karamanoğlu Alaaddin Bey'in faaliyetleriyle daha da artmış görünmektedir. Çoğu kere olayları karıştırıp kronolojiye riayet etmeyen Şikârî'ye göre Alaaddin Bey, uç bölgesinde Aydın ve Menteşe beyleriyle irtibat kurmuş; Saruhan da dâhil uç beyleri ona tâbi olmuş, Alaaddin Kütahya'dan sonra Saruhan-iline geçerek büyük bir merasimle karşılanmıştı. Alaaddin Bey'in Mevlevilik faaliyetlerini yoğunlaştığı bu dönemde Saruhan tahtında bulunan İshak Bey devrinde Mevlevilik âdeti bir üst tarikat niteliği kazanmış, bey ailesini ve şehrin ileri gelen zümrelerini kendi saflarına çekmiştir. Bu arada daha aşağı kesim arasında ve taşrada özellikle Yörüklerin geniş ölçüde iskânına sebep olan kır kesiminde, gayrı Sünnî tarikatlar ve tekkelerin faaliyetlerini de sürdürdükleri bilinmektedir. Mevleviliği iyice benimsediği anlaşılan İshak Bey, Ulu Cami ve külliyesini yaptırırken şehre hâkim bir mevkide bir de Mevlevihane inşa ettirdi. Aslında bu eserlerin inşası Saruanoğullarını XIV. yüzyıldaki iktisadî güçlerinin bir göstergesi vasfını taşımaktadır. Zenginlik kaynağı ise hiç şüphesiz bu sırada tertip edilen deniz seferleri ile kazanılan ganimet, İtalyan devletleriyle yapılan ticaret idi. Külliyedeki kitabelerin bazılarında "çelebi" unvanıyla anılan İshak Bey zamanında Mevleviliğin birden bire nüfuz ettiği düşünülmemelidir. İshak Bey'in babası İlyas Bey, hatta 1346'ya doğru vefat ettiği anlaşılan Saruhan Bey döneminde ilk tezahürlerin meydana geldiği ileri sürülebilir. Ulu Arif Çelebi'nin seyahatleri sırasında daha henüz Manisa'yı fethetmediği anlaşılan Saruhan Bey ile irtibat kurup kurmadığı bilinmemekle beraber Mevlevi dervişlerinden Abid Çelebi'nin münasebet kurduğu muhakkaktır. Bu yolla nüfuz etmeye başlayan Mevlevilik Bey ailesi tarafından kat'i olarak İshak (Çelebi) Bey ile benimsenmiştir.

⁴⁶⁴ Ayverdi, a.g.e., s. 282-297.

İshak Bey bu dönemin siyasî şartları çerçevesinde, hâkimiyetini meşru zeminini sağlamlaştırmak bakımından Mevleviliği bir çıkış kapısı olarak görmüşler denilebilir. Zira Osmanlılar'ın yükselip Karesioğullarını ortadan kaldırması ve Saruhan-ili ile sınır olması, onları tazyike başlaması, İzmir'i ele geçirmiş olan Latinler'in faaliyetleri, beyliğin eski parlak günlerinin sona erişinin başlangıcını oluşturacaktır. Tahta geçtikten sonra bu zorlamaları daha çok hisseden İshak Bey, Mevleviliği üst İslamî görüntü olarak yerleştirip Memelükler'le irtibat kurduğu gibi Memlükler tarafından desteklenen Karamanoğulları'nın Latinler üzerine giriştikleri seferlere de katılmışlardı. Dolayısıyla Mevlevilik onun bu siyasetini genel görüntü ve imajı açısından oldukça etkili olmuştur denebilir⁴⁶⁵.

Saruhanoğulları dönemindeki nüfuzlarını Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde kaybeden ancak daha sonra yeniden devletin takip ettiği genel siyasetin de tesiri ile ön plana çıkan Mevleviler, aynı zamanda Manisa'nın özellikle XVI. Yüzyıl sonlarına kadarki siyasî önemi dolayısıyla buradaki statülerine daha da önem vermeye başladılar. Manisa, tahta çıkacak şehzadelerin idarî görev yaptıkları ve II. Selim'den itibaren de taht vârislerinin gönderildiği yegâne sancak merkezi olma özelliği kazanmıştı. Bu durum hiç şüphesiz onların iktidara en yakın hanedan mensubunun bulunduğu şehirdeki organizasyonları daha da kuvvetlendirme eğilimine yol açmış olabilirler. Hatta Osmanlı hanedanı ile olan bu irtibat, Mevleviliğe de tesir etmiş, bir "Asitane" hüviyeti kazanan Manisa Mevlevihanesine, tıpkı tahta geçecek şehzadeler gibi Konya'da makamdaki çelebi efendi yerine geçecek olan kişi şeyh olarak gönderilmiştir. Nitekim zaviyeden büyük olup çilenin çekildiği ve dervişlerin de yine burada yetiştirildiği "Asitâne" denilen büyük Mevlevî tekkeleri arasında Manisa, Karahisar'dan sonra ikinci sırada yer almaktaydı.

Görüldüğü gibi manevî hayatı tanzim yanında siyâsî gayeleri de bir misyon olarak üstlendiği anlaşılan Mevlevîlik, Saruhan Beyliği'nin üst idarî kademelerinde oldukça etkili olmuş, beyliğin devlet haline gelişini, hükümdarların meşrûiyetini desteklediği gibi üst İslamî anlayışa geçişe köprü vazifesi görmüş; Osmanlı hakimiyeti

---

⁴⁶⁵ Ayverdi, a.g.e., s. 282-297.

döneminde dahi devletin takip ettiği dinî siyasetine uygunluğu sebebiyle şehirde giderek etkili bir güç haline gelmiştir⁴⁶⁶.

1. Eski Mevlevihane

Yukarı tabakhane mahallesinin şark tarafındaki tepe üzerinde bugün harabesi kalan (EK-10)⁴⁶⁷ Mevlevihane binası, Manisa’da Saruhanoğulları zamanından kalmış eserlerin eskilerindendir. Evliya Çelebi’ye göre “ Şehrin şark tarafında bir mürtefi mesirgahı, bir de Asitane-i Hazreti Mevlana vardır. Acayip teferrüzgah Mevlevihanedir. Simahanesi ve müteaddit fukara hücreleriyle mamurdur⁴⁶⁸. Zamanı kadimde kilise imiş amma ab-ı havası latif, bağ irem misal bir kani dervişane yeridir. Cümle şehir andan nûmâyandır. Ve kapusu üzere tarihi vardır⁴⁶⁹.

Mevleviliği yaymak ve yaşatmak amacı ile 1368 yılında Saruhan Bey'in torunu İshak Çelebi tarafından yaptırılan Mevlevihane Spil eteklerinde bulunur. Bina XIX. yüzyıl sonlarına kadar Mevleviler tarafından kullanılmış⁴⁷⁰. Mevlevihane projesi Mimar Emet b. Osman’a ait bir tekkedir. Ortadaki kubbeli semahanenin güneyine sivri tonozlu geniş bir ana eyvan eklenip tekkenin mescid kısmı oluşturulmuştur. Giriş eyvanında iki katlı bir düzen uygulanmış ve üst kat musiki icra yeri olarak kullanılmıştır. Yapılışından bu yana birçok onarım geçirmiş ve bu onarımlar sırasında, özelliklerini önemli ölçüde bitirmiştir⁴⁷¹.

2. Saruhanoğlu Devri Büyükleri

Eski kaynaklar, Saruhanoğulları devrinde Şeyh Âlim, Danişmend, Fakık haricinde hiçbir malumat yoktur.

Ancak M. Çağatay Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine dair Vesikalar I ve II adlı eserinde bu devirde yaşayan büyüklerin mühim kısmını tespit etmiştir. Bu isimler incelenirse önemli bir kısmının Horasan’lı olduğu anlaşılır. Bundan başka büyük komutan ve beylere Saruhan Baba, Kırtık Baba, Kesikbaş Dede gibi isimlerin verilmesi

⁴⁶⁶ Ayverdi, a.g.e., s. 282-297.

⁴⁶⁷ Günümüzde restore edilmiştir. EK-10’da resmi bulunmaktadır.

⁴⁶⁸ http://www.manisa.net/tr/kent/evliyacelebi_manisa.asp

⁴⁶⁹ Komisyon, a.g.mad., Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, s. 91.

⁴⁷⁰ <http://www.geocities.com/birdemet2003/manisa.htm>

⁴⁷¹ Manisa Turizmi Envanteri, s. 25.

de gazaya çıkan ordularda, küffar ile döğüşen askerlerin din ve yiğitlik vasıflarının birleştiğı ve birbirlerine karıştığı görülür.

Bu devirde yaşayan büyükler şunlardır: Ahi Ali, Ahi Yahşi, Ahi Bey, Ahi Mehmed, Ahi Bayezid, Ahi Hüseyin, Ahi Yakup, Ahi Yunus, Âlice, Âşık Baba, Ali Fakih, Arık Dede bin İbrahim-î Horasanî (asıl adı Arık Halil'dir), Bozdoğan bin Şeyh Yusufî Rumî, Devlet Gazi, Davuca Baba, Danişmend Yusuf, Danişmend Ali, Danişmend Ahmed, Esireddin Baba, Hacı Baba, Hacı Abdullah, Hacı Hamza, Horti Baba, Hamza derviş, Haki Babayı İlyasi Horasanî, Hasan Baba, İbrahim Seyde Dede bin Bektaş-ii, İlyas Fakih, Karaca Ahmed bin Süleyman-i Horasanî, Korkut Baba bin İsayı Rumî, Karaman Derviş, Köse Bayezid, Kutlu Bey, Kızıl Emli, Musa Dede bin Şeyh Ahmed bin Taşica, Mehmed Danişmend, Melek Gazi, Mentеш Dede, Numan Ece, Oklu Horos Dede bin Yunus-i Horasanî, Revak bin Berrak, Ömer Fakih, Sindel Baba bin Hüzrevî Horasanî, Seyyid Mehmed Sofu Sevindik, Süleyman Fakih, Nasuh Baba, Sarı İsa, Sofu Musa, Sarı Şeyh, Satılmış, Şeyh İlyas oğlu Bayezid, Şeuh Hasan bin Yunus, Şeyh Ali bin Şeyh İbrahimî Kayserî, Şeyh Hızır, Şeyh Mehmed, Şeyh İsmail, Şeyh İsa, Şeyh Nusret, Şeyh Salur, Şeyh Kargın, Şeyh Resal, Şeyh Turhan, Şeyhoğlu, Şeyh Kandırılmış, Şeyh Ahmed, Şeyh Ali, Şeyh Musa, Şeyh Eyne Beyi, Şeyh Uğurluoğlu, Şeyh İlyas, Şeyh Yusuf, Şeyh salih Ece, Ece Sultan, Şeyh Hasan bin Yunus, Ömer Emre, Aleyküm Emre, Yolageldi Baba, Hoşkadem Paşa, Yatağan Baba, Yunus Emre⁴⁷².

Saruhanogulları'nın ulema ve meşayihne ne kadar hürmet ettiklerini, yurdun kısa bir zamanda mamur olması için ne kadar gayret sarfettiklerinden anlarız.

⁴⁷² Uluçay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, C. II, s. 27.

SONUÇ

Türklerin Anayurdu denince ilk akla gelen Orta Asya'dır. Türkler, Türk adı altında tarih yüzüne çıktıkları vakit, Orta Asya'da yani Altaylar'da bulunuyorlardı. Uzun bir süre varlıklarını burada sürdürmüş olup, daha sonra birçok sebepten dolayı dünyanın çeşitli yerlerine göç etmek zorunda kalmışlardır.

Bugün dünya üzerinde oldukça dağılmış bir halde, aynı dili konuşan ve aynı kandan olan milyonlarca Türk yaşamaktadır.

Üç tarafı denizlerle, bir tarafı da karayla çevrili olan Anadolu, Asya'nın Avrupa'ya uzanmış eli gibidir. Bu nedenle tarih boyunca bütün uluslar, verimli ovaları ve çok önemli coğrafi konumundan ötürü buraya sahip olmak istemişler. Bu güzel topraklar elden ele geçmiş ve yeni yeni medeniyetler doğmuştur.

Tarihin en büyük dönüm noktalarından biri olan 26 Ağustos 1071 Malazgird zaferi ile Bizans'ın mukavemeti kalmayınca Anadolu kapıları Türklere açılarak, Anadolu'ya kalabalık bir Türk nüfusu gelip yerleşmeye başlamıştır. 1176 Miryakafelon zaferi ile Anadolu'nun bir Türk yurdu olduğu kesinlik kazanmıştır.

Anadolu Selçuklu Devletinin zayıflamaya başlamasından bir süre sonra İlhanlılar'da Anadolu'da güçlerini kaybetmişlerdir. İlhanlıların güçlerini kaybedip İran'a çekilmeye başlamasıyla XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'da siyasal ve toplumsal bir kaos yaşanmaya başlanmıştır. Bu kaos ortamını kendileri için bulunmaz bir fırsat olarak değerlendiren ve daha önce sınır uçlarına yerleştirilen Türkmenler, bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Anadolu toprakları üzerinde sayıları 21'i bulan irili ufaklı beylikler hayat bulmuşlardır. Anadolu beyliklerinin hemen hemen hepsinin ideali, Anadolu Selçuklu Devleti'nin canlandırarak Türk birliğini yeniden kurmak olmuştur. Bu beyliklerden biri de Saruhan Bey tarafından kurulmuş olan Saruhanoğulları Beyliği'dir.

Bir aşiret ve uç beyi olan Saruhan Bey, 1313 yılında Manisa'yı alarak Beyliği'ne başkent yapmıştır. Saruhan Bey, oğlu Süleyman Bey ve zaman zaman diğer beyliklerle ittifak kurarak, çeşitli fetihler sonucunda beyliğini sınırlarını genişletmiştir.

İlyas Bey ve İshak Çelebi zamanında beylik altın devrini yaşamıştır. Diğer Saruhan Beyleri'nde olduğu gibi, İlyas Bey ve İshak Çelebi döneminde de, ülkenin her yanında çeşitli bayındırlık faaliyetleri gerçekleşmiştir. Başta medrese ve cami olmak üzere birçok, mescid, türbe, çeşme, hamam, köprü, zaviye... vb. inşa ettirmişlerdir. Bu yapılardan bazıları halen günümüzde mevcuttur. Bazıları ise günümüze ulaşmamıştır.

Bu eserlerin günümüze kadar ulaşmamasına en büyük etken ise Saruhanoğulları Beyliği'nin hakim oldukları bölgeye yapılan akınlar ve verdikleri tahribattan olsa gerek.

Saruhanoğulları yaşadığı zaman dilimi içerisinde bilim adamlarına ve ilim erbaplarına büyük bir saygı ve özel ihtimam göstermiştir. Özellikle İshak Bey zamanında Mevlevilik Manisa'da gelişmeye başlayarak İshak Bey'in "Çelebi" unvanı almasına da neden olmuştur. Orhan Bey ve Hızırşah dönemindeki iç çekişmelerden dolayı Saruhanoğulları Beyliği zayıflamaya başlamıştır.

Yıldırım Beyazid zamanında Osmanlı topraklarına katılan Saruhanoğulları beyliği, 1402 Ankara savaşı sonucu Timur'un beyliklere bağımsızlıklarını vermesiyle, Saruhanoğulları Beyliği yeniden canlanmıştır.

Çelebi Mehmed'in beyliği tekrar Osmanlı topraklarına katması ve en son olarak II. Murad'ın bu beyliğe son vermesiyle Manisa bir Osmanlı sancağı haline gelmiştir. XVI. asrın sonlarına kadar, Osmanlı şehzadeleri bu sancakta saltanat tecrübesi kazanmışlardır.

Birçok beylik gibi Saruhanoğulları'nın da dâhil olduğu Türkmen dünyası, her ne kadar idari bakımdan birbirlerinden ayrı oldukları bir siyasi yapı gösteriyorsa da taban itibarıyla aynı kültür ve dini düşünceye dayalı birbirinden pek farkı bulunmayan örf ve geleneğe sahip büyük ve geniş bir cemiyet durumunda bulunuyordu. Nitekim Osmanlılar'ın fetih gücünü hızlandıracak insan kaynaklarını temin etmelerinin ve Anadolu'daki Türkmen beyliklerinin kolay sayılabilecek şekilde idareleri altına alabilmelerinin izahı aynı kültür tabanına sahip olmalarında aranmalıdır.

Saruhanoğulları beyliği, gerek kendine has üslubuyla meydana getirdiği imar faaliyetleri, gerekse yetiştirmiş olduğu önemli şahsiyetler vesilesiyle Anadolu'nun Türkleşmesi ve bir Türk yurdu olarak kalmasında büyük etkiye sahip olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- AKAR, Ali; “Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Dili”, **Türkler**, C. VII, Ankara, 2002.
- AKDAĞ, Mustafa; **Türkiye’nin İktisadî ve İçtimai Tarihi**, İstanbul, 1995.
- ASLANAPA, Oktay; **Türk Sanatı**, C. II, İstanbul, 1984.
- AYDIN, Celâl; **Türkiyemiz: Tarihi, Coğrafyası ve Turistik Yönüyle**, Ankara, 1973.
- AYVERDİ, Semiha; **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, İstanbul, 1975.
- BAYKARA, Tuncer; **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş**, Ankara, 1988.
- CAHEN, Claude; **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul, 2000.
- ÇİFTÇİ, Cafer; “XIV. Yüzyılda Anadolu’da Uç Beyliklerinin Siyasî ve İktisadî Faaliyetleri”, **Türkler**, C. VII, Ankara, 2002.
- DANIŞMAN, A.Z., **Büyük Türk Tarihinden Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.I, İstanbul, s. 1955, 91-162.
- DUKAS; **Bizans Tarihi**, Çev. V. L. Mirmiroğlu, İstanbul, 1956.
- EMECAN, M. Feridun; **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Ankara, 1989.
- EMECAN, M.F., “Beylikten Sancağa, Batı Anadolu’da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülâhazalar”, **Belleten**, C. LX, Nisan 1996, Sayı 227. s.81-91.
- EMECEN, M. Feridun; **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, İstanbul, 2003.
- ERAVCI, H. Mustafa - Mustafa Korkmaz - Mehmed Çelik; **Saruhanoğulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa’da Yaşayan Kültürel İzleri**, Manisa, 1999.
- EVLİYA ÇELEBİ; **Seyahatname**, C. VIII, İstanbul, 1970.
- GIBBONS, Herbert Adams, **The Foundation of the Ottoman Empire: a history of the Osmanlıs up to the death of Bayezid I, 1300-1403**, London, 1968
- GÖKÇEN, İbrahim; **Manisa Tarihinde Hayırlar ve Vakıflar**, İstanbul, 1946.

GÖKÇEN, İbrahim; **Tarihte Saruhan Köyleri**, İstanbul, 1950.

GÖVSA, İbrahim Alaattin; **Resimli Yeni Lügat Ansk.**, C. II, İstanbul, 1947.

GÜRÜN, Kâmuran; **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, 1984.

HAMMER, Baron Joseph Von Durgstall; **Osmanlı Devleti Tarihi**(1066-1086, 1656-1676) Ankara, 1947.

İBN BATUTA, Seyahat-nâme, C. II, Şerif Paşa terc., İstanbul, 1325.

İBN-İ BÎBÎ, **Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi (Selçuknâme I)**, Çev. M. Nuri Gençosman, Ankara, 1996.

İNALCIK, Halil; **Türk Dünyası El Kitabı (Osmanlı İmparatorluğu 1 – Osmanlı İmparatorluğu Kültür ve Teşkilat)**, Ankara, 1992.

KAFALI, Mustafa; “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, **Türkler**, C. VI, Ankara, 2002.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 1993

KAZICI, Ziya; **İslam Medeniyeti ve Müesseseler Tarihi**, İstanbul, 1991.

KOCA, Saim; “Anadolu Türk Beylikleri”, **Türkler**, C. VI, Ankara, 2002. s.703-755.

KOMİSYON, **Axis 2000 Ansiklopedik Sözlük**, C. V, İstanbul, 2000.

KOMİSYON, **Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, İstanbul, 1957,

KOMİSYON, “Anadolu Beylikleri” Maddesi, **Büyük Larousse Ansk.**, C. II, İstanbul 1988.

KOMİSYON, “Manisa” Maddesi, **Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, Ankara, 1957.

KOMİSYON, “Manisa” Maddesi, **Yurt Ansiklopedisi**, C. VIII, İstanbul, 1981.

KOMİSYON, “Saruhanogulları” Maddesi, **Yeni Hayat Ansiklopedisi**, C. V, İstanbul, 1980.

KOMİSYON, “Saruhanogulları” Maddesi, **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, C. IXX, İstanbul, 1994.

KOMİSYON, “Saruhanogulları” Maddesi, **Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi**, C. XII, İstanbul, 1984.

KOMİSYON, **Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi**, C. IV, İstanbul, 1982.

KOMİSYON, **Gelişim Hachette Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul, 1985.

KOMİSYON, **Karacan Büyük Sözlük ve Genel Kültür Ansk.**, C. IV, İstanbul, 1983.

KOMİSYON, **Manisa İl Yıllığı**, Ankara, 1967.

KOMİSYON, **Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri**, Ankara, 1989.

KOMİSYON, **Meydan-Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi**, C.XI, İstanbul, 1976,

KOMİSYON, **TDK Türkçe Sözlük**, C. I – II, Ankara 1983.

KORKMAZ, Mustafa; “Anadolu Beyliklerinin Sosyo-Ekonomik Tarihine Bir Örnek: Saruhan Beyliği”, **Türkler**, C. VII, Ankara, 2002, s.415-425.

KÖPRÜLÜ, Fuad; **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, İstanbul, 1986.

Manisa Turizm Envanteri, Manisa, 2003.

MERÇİL, Erdoğan; **Anadolu Beylikleri, Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, 1976.

NUR, Rıza; **Türk Tarihi**, C. III, Hazırlayan E.Kılıç, İstanbul, 1983.

ORKUN, Hüseyin Namık; **Türk Tarihi**, C. I, İstanbul, 1946.

ÖDEN, Günal Zerrin; “Aydınogulları Beyliği”, **Türkler**, C. VI, Ankara, 2002.

ÖDEN, Günal Zerrin; “Karasioğulları Beyliği”, **Türkler**, C. VI, Ankara, 2002, s.781-785.

ÖZTUNA, Yılmaz; **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi II**, İstanbul, 1977.

ÖZTUNA, Yılmaz; **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. I, İstanbul, 1994.

ÖZTUNA, Yılmaz; **Büyük Türkiye Tarihi**, İstanbul, 1977.

ÖZTUNA, Yılmaz; **Türk Ansiklopedisi**, C. XXVIII, Ankara, 1980.

PAKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, İstanbul, 1993.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet; **İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, İstanbul, 1971.

POYRAZ, Nihal; **Dulkadiroğullarının İlmî ve Kültürel Faaliyetleri**, F.Ü. Sosyal Bilimler Enst., Elazığ, 2003.(Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi)

RASİM, Ahmed; **Osmanlı Tarihi**, C. I, Düzenleyen: H.D. Yıldız, İstanbul, 1966.

RASONYI, Laszlu, **Tarihte Türklük**, Ankara 1993.

RUNCIMAN, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, (Çev: Fikret Işıltan), C.I-III, TTK., Ankara 1992

SEVİM, Ali-Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi I. (Fetihten Osmanlılara Kadar)**, Ankara, 1994.

SEVİM, Ali-Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi**, C.II, Ankara, 1994.

SEVİM, Ali-Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, Ankara, 1989.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet; "Saruhanogulları Beyliği", C. VI, Ankara, 2002, s.787-792.

TEKİN, Oğuz; "Başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadar Türk Devletlerinin Sikkeleri", **Türkler**, C. V, Ankara, 2002.

TURAN, Osman; **Selçuklular ve İslamiyet (Selçuklular Zamanında Türkiye)**, İstanbul, 1980.

TURAN, Refik; "Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat", **Türkler**, C. VII, Ankara, 2002, s.151-166.

ULUÇAY, M. Çağatay, "Saruhanogulları" Maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, C. X, Eskişehir, 1997, s. 239-244.

ULUÇAY, M. Çağatay - İbrahim Gökçen; **Manisa Tarihi**, İstanbul, 1939.

ULUÇAY, M. Çağatay **Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar**, İstanbul, 1946.

UZLUK, Feridun Nafiz, **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III**, Ankara 1952

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Anadolu Kitabeleri**, C. II, İstanbul, 1929.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, 1970.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Tarihi, C. I**, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail; Hakkı **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, 1988.

WITTEK PAUL, **Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu**, Çev. Fahriye Arık, İstanbul, 1947.

YAKUT, Süleyman H., **Saruhanoğulları Beyliği**, Yüksek Lisans Tezi (Celal Bayar Ü. Sosyal Bilimler Enst.), Manisa, 2002.

YAMANLAR, Emine Aşan; **Padişahların Dilinden Osmanlı Tarihi**, Ankara, 2003.

YILDIZ, Hakkı Dursun; **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C. III**, İstanbul, 1982.

YILDIZ, Hakkı Dursun; **Türk Dünyası El Kitabı, Anadolu Selçuklu Devleti**, Ankara, 1992.

YINANÇ, M. Halil; **Düsturname-i Enveri Medhal**, İstanbul, 1929.

YURDAYDIN, Hüseyin; **İslam Tarihi Dersleri**, Ankara, 1988.

YÜCEL, Yaşar; **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Eratna Devleti Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti**, Ankara, 1991.

YÜCEL, Yaşar; **Mesâlikü'l Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri I**, Ankara, 1991.

YÜCEL, Yaşar; **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar Çobanoğulları Beyliği, Candaroğulları Beyliği**, Ankara, 1991.

YÜCEL, Yaşar; **El-Ömerî Mealikü'l Ebsar'a Göre XIII-XV Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi**, Ankara, 1980.

YÜCEL, Yaşar; **XIII-XV Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi: Çobanoğulları, Candaroğulları Beylikleri**, Ankara, 1999.

YÜCEL; Yaşar - A. Sevim; **Türkiye Tarihi II, Fetihden Osmanlılara Kadar**, Ankara, 1994.

ZİLLÎ, Hafız Mehmet; **Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye, Hicaz**, İstanbul, 1935.

İNTERNETTEN ALINAN KAYNAKLAR

Celal Bayar Ünv. Resmi web sitesi, http://www.bayar.edu.tr/manisa/album/pages/UluCamii1_jpg.htm, 2004.

http://www.bayar.edu.tr/manisa/album/pages/UluCamii2_jpg.htm, 2004.

http://www.bayar.edu.tr/manisa/album/pages/UluCamii3_jpg.htm, 2004.

<http://turksanati.8m.com/ahsap2.htm> Emin Eyigün, 2004.

<http://www.geocities.com/birdemet2003/manisa.htm>, 2004.

http://www.manisa.net/tr/kent/evliyacelebi_manisa.asp, 2004.

<http://www.seyahatname.com.tr/yore/manisa.asp>, Şerare Yetkin, **Beylikler Dönemi**, 2004

<http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/beylikler.htm>, 2004.

<http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/beylikler.htm>, 2004.

ÖZ GEÇMİŞ

1977 yılında Elazığ'da doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Elazığ'da tamamladıktan sonra 1996 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girdim. 2001 yılında mezun oldum. 2002 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Yüksek Lisansa başladım.

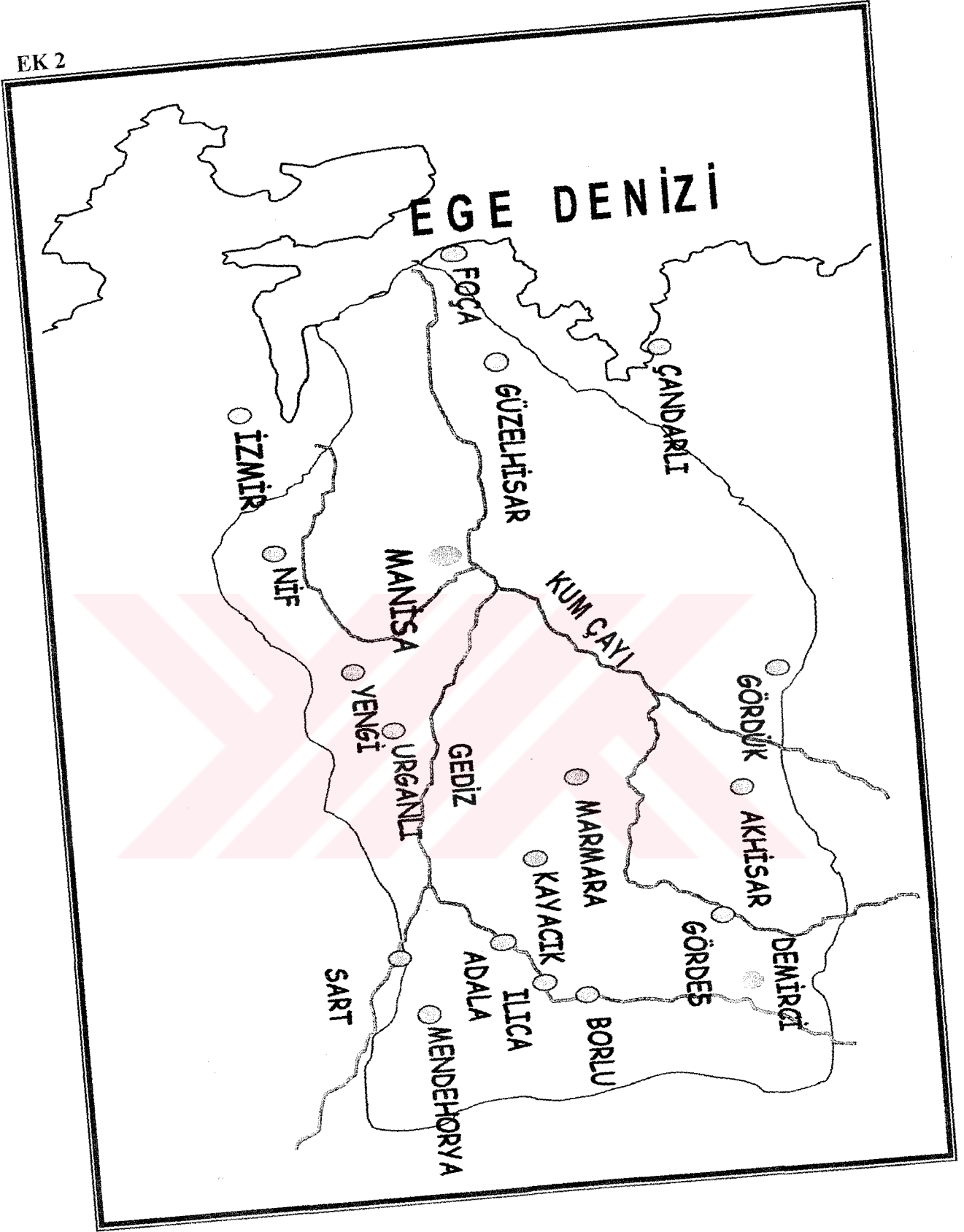
Yasemin GEDİK

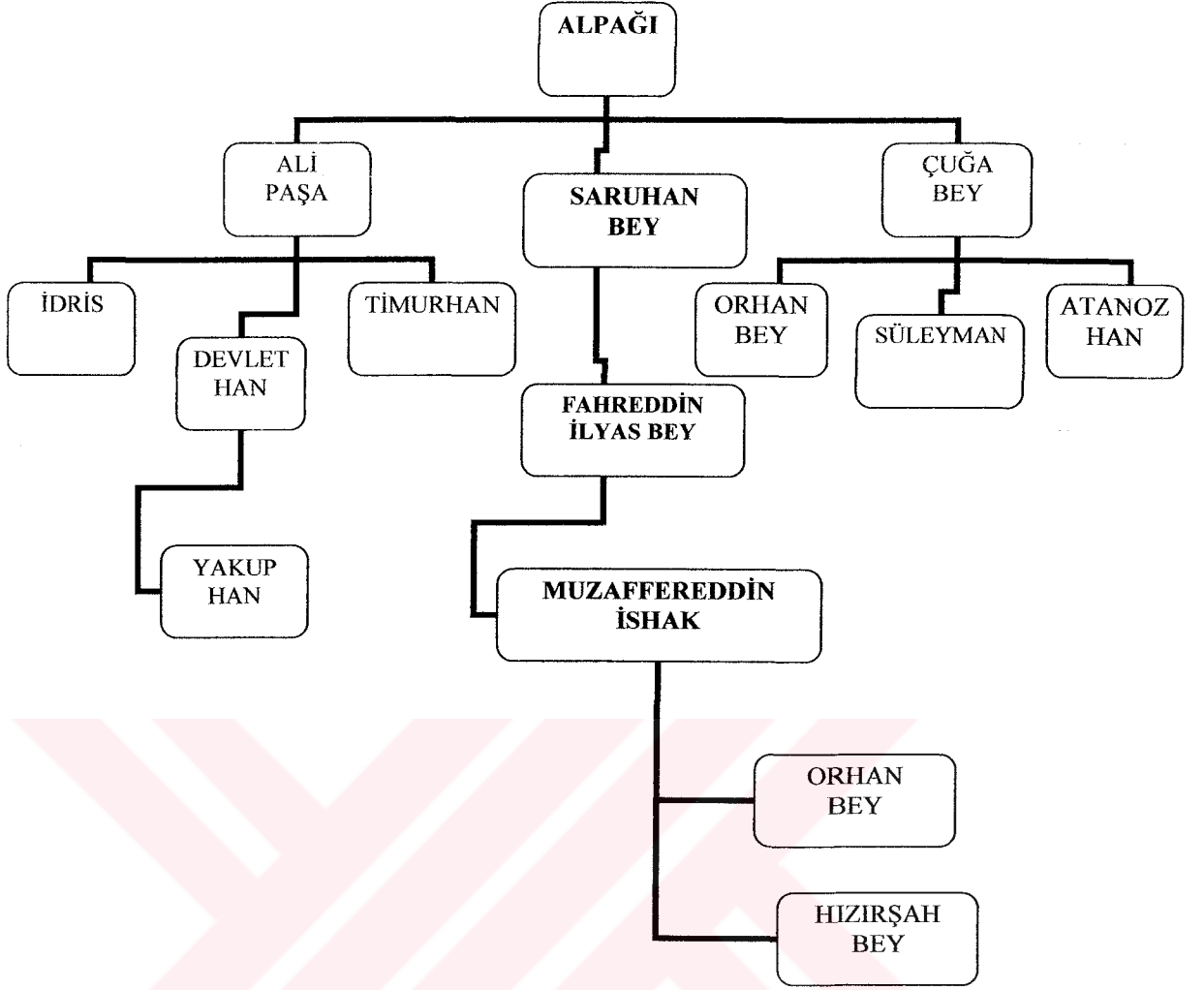

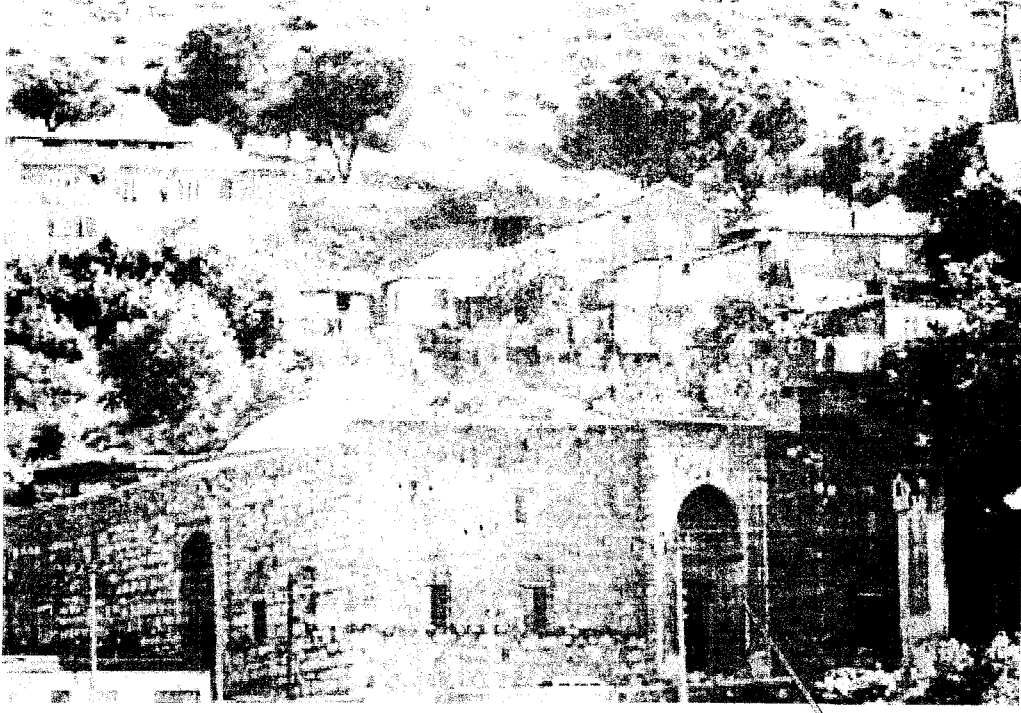
EK 2

EK 3

EK 4

Şekil 2. Ulu Camii ve Külliyesinin yaslanmış olduğu tepe¹

Şekil 3. Ulu Camii minberi²

Şekil 4 . Ulu Camii Külliyesinin giriş kapısı³

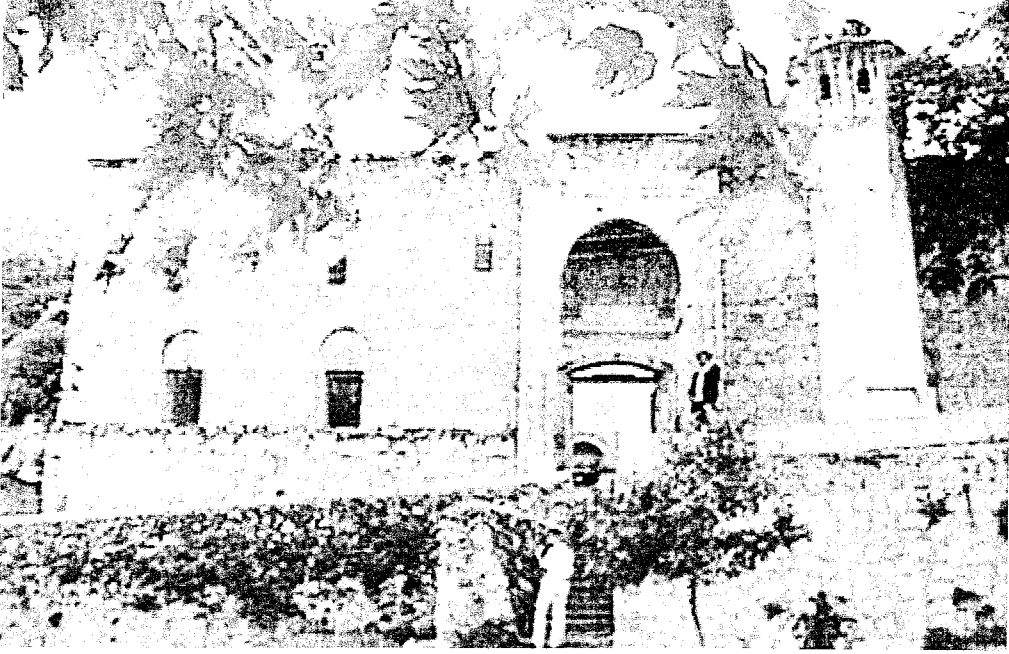
¹ http://www.bayar.edu.tr/manisa/album/pages/UluCamii1_jpg.htm

² http://www.bayar.edu.tr/manisa/album/pages/UluCamii2_jpg.htm

³ http://www.bayar.edu.tr/manisa/album/pages/UluCamii3_jpg.htm

EK 5

Şekil 5. Ulu Camii ve Külliyesinin önden görünüşü⁴

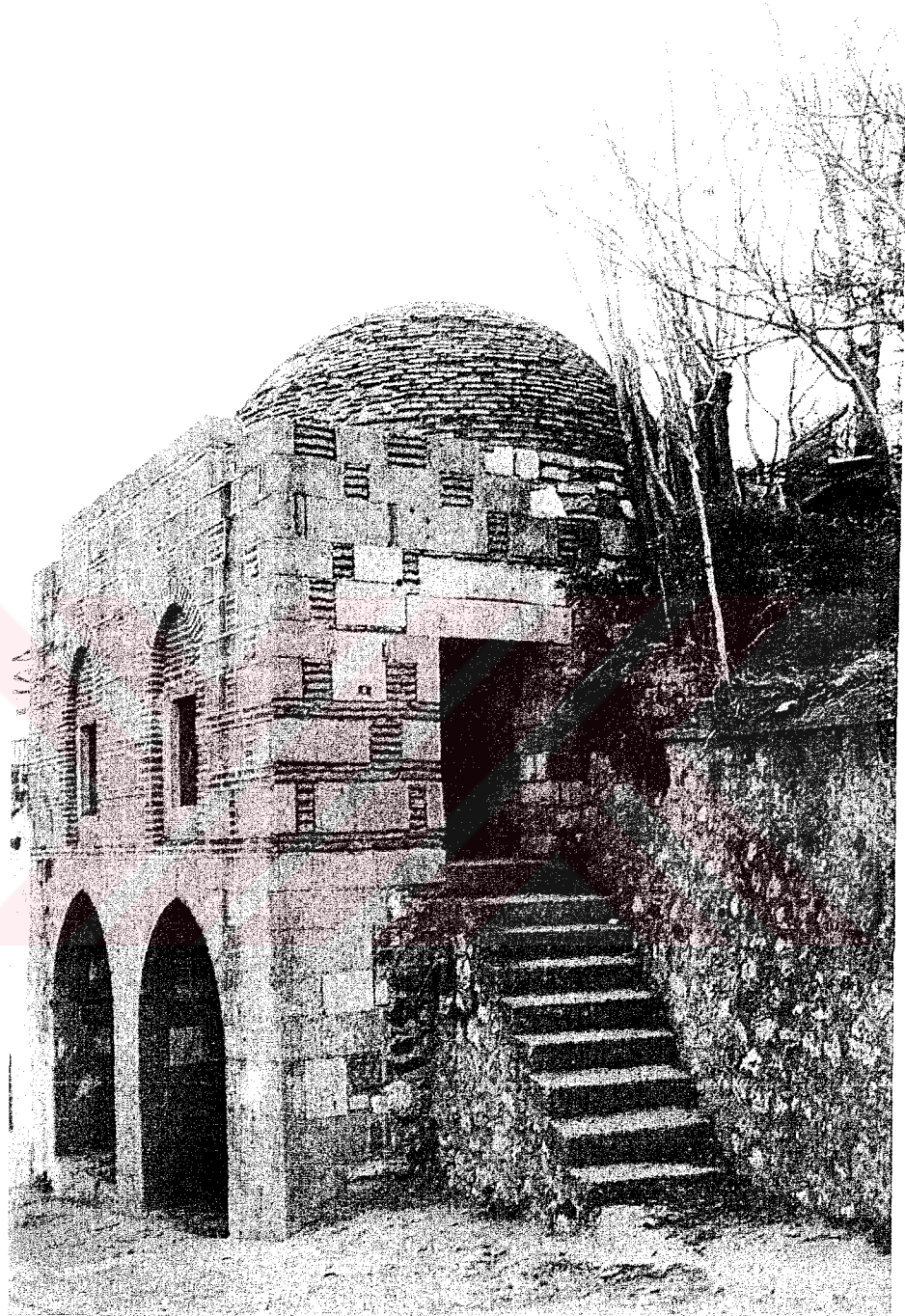

Şekil 6. Ulu Camii ve Külliyesinin önden görünüşü⁵

⁴ <http://www.turkiyeinpictures.com/tr/sehirresim.php?resim=00732>

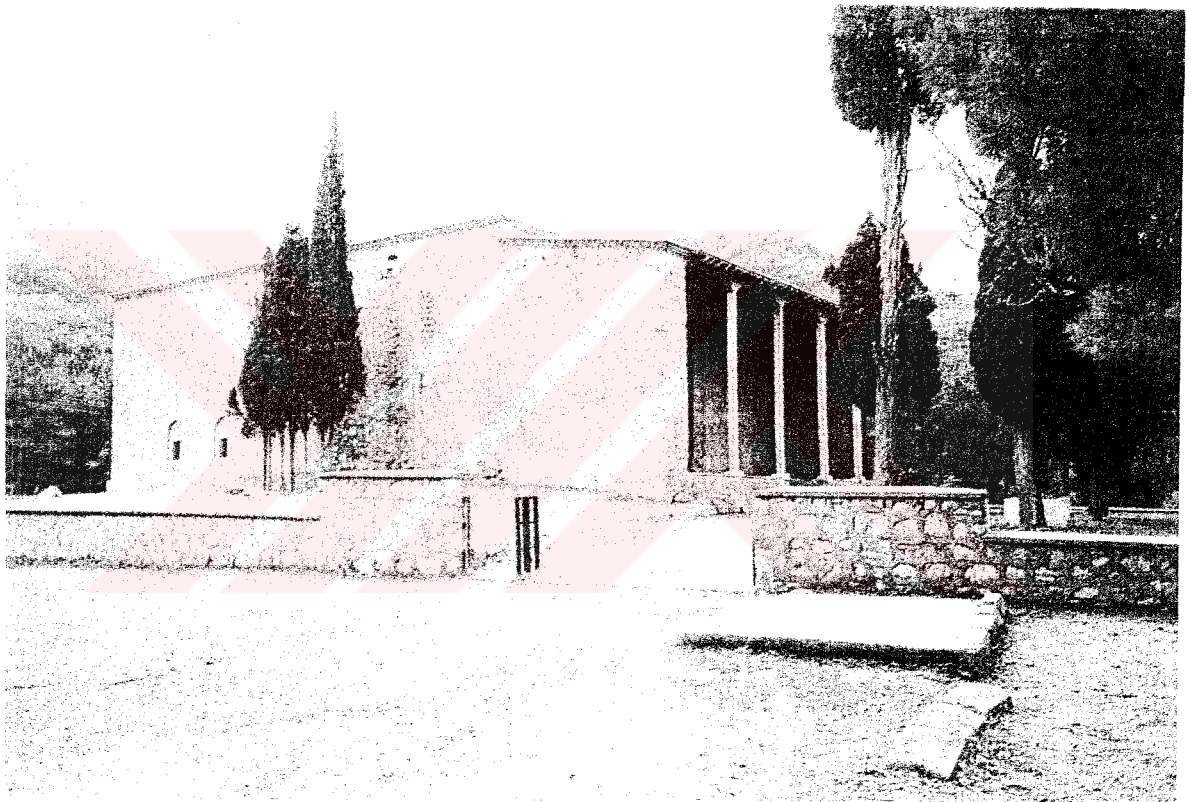
⁵ <http://www.turkiyeinpictures.com/tr/sehirresim.php?resim=00732>

EK-6

EK-7

EK-8

EK-9

EK-10

